

**КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН БИЛИМ БЕРҮҮ
ЖАНА ИЛИМ МИНИСТРЛИГИ**

С.НААМАТОВ атындагы НАРЫН МАМЛЕКЕТТИК УНИВЕРСИТЕТИ

Кол жазма укугунда

УДК: 37:378.14:378.937

СУЛТАНАЛИЕВА ШАЙЫРКУЛ КАРЫПБЕКОВНА

**БАКАЛАВР СИСТЕМАСЫНДА СТУДЕНТТЕРДИН РЕФЛЕКСИЯЛЫК
ИШМЕРДҮҮЛҮГҮН КАЛЫПТАНДЫРУУНУН ПЕДАГОГИКАЛЫК
НЕГИЗДЕРИ**

13.00.08 – кесиптик билим берүүнүн теориясы жана методикасы

Педагогика илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип алуу
үчүн жазылган диссертация

**Илимий жетекчиси: - педагогика илимдеринин
доктору, профессор Сияев Т.М.**

Нарын – 2017

МАЗМУНУ

КИРИШҮҮ	3
I ГЛАВА. БАШТАЛГЫЧ МЕКТЕП МУГАЛИМИН БАКАЛАВР СИСТЕМАСЫНДА ДАЯРДООНУН ТЕОРИЯЛЫК МАСЕЛЕЛЕРИ	
1.1. Жогорку окуу жайында башталгыч мектеп мугалимин бакалавриат системасында даярдоонун нормативдик негиздери.....	9
1.2. Бакалавр системасында студенттердин рефлексиялык билгичтиктерин калыптандыруунун зарылдыгы.....	30
1.3. Бакалавр системасында студенттердин рефлексиялык ишмердүүлүктөрүн калыптандыруунун негиздери.....	40
Биринчи глава боюнча жыйынтыктар.....	56
II ГЛАВА. СТУДЕНТТЕРДИН РЕФЛЕКСИЯЛЫК ИШМЕРДҮҮЛҮГҮН КАЛЫПТАНДЫРУУНУН ПЕДАГОГИКАЛЫК НЕГИЗДЕРИ.	
2.1. Студенттердин рефлексиялоо ишмердүүлүгүн калыптоонун модели.....	58
2.2. Студенттердин рефлексиялоо ишмердүүлүгүн калыптоо тренинги.....	71
2.3. Студенттердин рефлексиялоосун калыптоо үчүн дидактикалык каражаттар.....	92
Экинчи глава боюнча жыйынтыктар.....	111
III ГЛАВА. ПЕДАГОГИКАЛЫК ЭКСПЕРИМЕНТ ЖАНА АНЫН ЖЫЙЫНТЫГЫН ИЛИМИЙ ИНТЕРПРЕТАЦИЯЛОО	
3.1. Педагогикалык экспериментти уюштуруу жана жүргүзүү.....	113
3.2. Педагогикалык эксперименттин жыйынтыгынын интерпретациясы.....	129
Үчүнчү глава боюнча жыйынтыктар.....	135
КОРУТУНДУ.....	137
КОЛДОНУЛГАН АДАБИЯТТАРДЫН ТИЗМЕСИ.....	141
ТИРКЕМЕЛЕР.....	161

КИРИШУУ

Изилдөөнүн актуалдуулугу. Кыргыз Республикасынын максаттуу өнүгүү багыттарынын бири – жогорку билим берүү системасынын мазмундук жана маңыздык өзгөрүүсү. Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн 23-март, 2012-жылдагы №201 “Билим берүү системасын өнүктүрүүнүн стратегиялык багыттары жөнүндөгү” Токтомунда 2012-2020-жылдарга Кыргыз Республикасында билим берүүнү өнүктүрүү стратегиясы бекитилген. Анда *“...билим берүү системасынын өнүмдүүлүгүнүн башкы критерийи катары алдыда турган чакырыктарга адекваттуу реакция кылууга жөндөмдүү жана өлкөнүн экономикалык, социомаданий жана саясий муктаждыктарына ылайык келүүчү компетенттүүлүккө ээ болгон бүтүрүүчү саналат”* деп көрсөтүлгөн.

Демек, билим берүү системасынын кыймылдаткыч күчү болгон башталгыч мектеп мугалиминин кесиптик жана инсандык касиеттерине жаңы, өзгөчө талаптар коюлууда. Мугалимдин кесиптик жана инсандык касиеттеринин калыптанышы анын рефлексиялоо жөндөмүнө түздөн-түз көз каранды болуп саналат [116].

Азыркы педагогика жана психология илимдеринде рефлексия-субъекттин ички психикалык абалдарын өз алдынча таануу процесси катары ар тараптан изилденген. Көптөгөн изилдөөлөрдө рефлексиянын зарылчылыгы, анын ички табиятын түшүнүү, түзүмүн аныктоо, өнүгүү мүмкүнчүлүктөрүн табуу жана башка аспектилер изилденген. Россия Федерациясында рефлексия кубулушу Г.П.Щедровицкийдин, А.В.Карповдун, В.Н.Мясищевдин, В.В.Пономареванын жана башкалардын изилдөөлөрүнүн негизги предмети катары каралган.

Педагогикалык рефлексия маселеси болсо, мугалимди даярдоо процессинде өзгөчө мааниге ээ болуу менен А.А.Вербицкийдин, Б.С.Гершунскийдин, Ю.Н.Емельяновдун, А.К.Маркованын, В.А.Сластениндин жана башкалардын эмгектеринде каралган. Ал эми Кыргыз Республикасында рефлексия түшүнүгү мугалимдин кесиптик, инсандык касиеттерин калыптоого байланышкан И.Бекбоевдин, Э.Мамбетакуновдун, Ж.Байсаловдун,

Д.Бабаевдин, А.Мамытовдун, Н.Дюшееванын, Т.Сияевдин жана башка окумуштуулардын изилдөөлөрүндө анын айрым аспектиери менен бирдикте изилденген. Бирок, ошол эле учурда Кыргызстанда болочоктогу мугалимдин негизги касиеттеринин бири болгон рефлексиялык компетенцияларын калыптоо маселеси илимий изилдөөнүн предмети катары карала элек. Изилдөөнүн алкагында жүргүзүлгөн абалды аныктоочу эксперимент мектеп мугалимдеринин жана педагогика багытында окуган студенттердин рефлексиялоо ишмердүүлүгү боюнча билимин аныктоо максатында өткөрүлдү. Алсак, Нарын облусундагы мектептердин башталгыч класстардын мугалимдеринин жана К. Тыныстанов атындагы Ысык-Көл мамлекеттик университетинде (ЫМУ), С. Нааматов атындагы Нарын мамлекеттик университетинде (НМУ) жана Кыргыз-Өзбек университетинде (КӨУ) окуган студенттеринин арасында жүргүзүлгөн тест катышуучулардын дээрлик жарымынын рефлексия боюнча когнитивдик билими төмөн экендигин далилдеди.

Илимий эмгектердин анализи жана абалды аныктоочу эксперименттин жыйынтыктарынын интерпретациясынын негизинде жогорку окуу жайларында педагогика багытында студенттерди даярдоо процессинде төмөнкү **карама-каршылыктар** аныкталды:

- жогорку окуу жайлары бакалавр системасында мугалимдерди даярдоого өтүшкөнү менен ал системада болочоктогу мугалимдерди даярдоонун өзгөчөлүктөрүнүн аныкталбагандыгы, өзгөчө болочоктогу мугалимдердин рефлексиялык компетенцияларынын такталбагандыгы;
- студенттерди окутууда компетенттүүлүк мамиле орун алганы менен азыркы убакытка чейин болочок мугалимдердин кесиптик компетенттүүлүгүн калыптоонун педагогикалык негиздеринин аныкталбагандыгы, анын ичинде рефлексиялык ишмердүүлүктү калыптоонун изилденбегендиги;
- болочоктогу башталгыч мектеп мугалиминин рефлексиялык жөндөмүн ар тараптан калыптоо муктаждыгы менен рефлексияны калыптандыруунун

педагогикалык шарттары аныкталбагандыгы, аны менен бирге рефлексиялоо ишмердүүлүгүн калыптоо боюнча дидактикалык материалдардын дээрлик жоктугу.

Жогоруда көрсөтүлгөн илимий карама-каршылыктарды чечүү максатында **«Бакалавр системасында студенттердин рефлексиялык ишмердүүлүгүн калыптандыруунун педагогикалык негиздери»** аттуу тема тандалып алынды.

Изилдөөнүн темасынын илимий программалар менен байланышы.

Диссертациянын темасы С.Нааматов атындагы Нарын мамлекеттик университетинин илимий-изилдөө иштеринин планы менен байланышта.

Изилдөөнүн максаты – окуу процессинде студенттердин рефлексиялык ишмердүүлүгүн калыптандыруунун педагогикалык негиздерин аныктоо.

Изилдөөнүн милдеттери: изилдөөнүн максатына ылайык төмөнкү милдеттер коюлду:

1. Илимий теориялык адабияттардагы бакалавр-студенттердин рефлексиялоо ишмердүүлүгү боюнча эмгектерге талдоо жүргүзүү жана ал маселенин тереңдетилип изилденишин зарылчылыгын белгилөө.

2. Болочоктогу мугалимдердин рефлексиялык ишмердүүлүгүн калыптоонун педагогикалык негиздерин аныктоо. Рефлексиялык ишмердүүлүктү калыптоонун моделин иштеп чыгуу.

3. Студенттердин кесиптик рефлексиялык ишмердүүлүгүн калыптандырууга багытталган “Кесиптик рефлексияны өнүктүрүү” автордук курсун жана тренингди дидактикалык каражаттар катары негиздөө.

4. Даярдалган моделдин жана дидактикалык каражаттардын натыйжалуулугун тастыктоо үчүн педагогикалык эксперимент жүргүзүү.

Изилдөөнүн базасы: Мугалимдердин жана студенттердин рефлексиялык ишмердүүлүгүн аныктоо үчүн педагогикалык эксперимент мектеп мугалимдеринин жана педагогика багытында окуган студенттердин арасында жүргүзүлгөн. Абалды аныктоочу эксперимент Нарын облусунун башталгыч мектеп мугалимдеринин жана С.Нааматов атындагы НМУнун студенттеринин арасында жүргүзүлгөн. Ал эми негизги эксперимент К.Тыныстанов атындагы

Ысык-Көл мамлекеттик университетинде, С.Нааматов атындагы Нарын мамлекеттик университетинде жана Кыргыз-Өзбек университетинде жүргүзүлгөн. Жалпысынан педагогикалык экспериментке 123 башталгыч мектеп мугалими жана жогоруда көрсөтүлгөн окуу жайлардын 161 студенттери катышкан.

Изилдөө үч этапты камтыды:

Биринчи этап – даярдоо этабы (2007-2009-жж.) Бул этапта изилдөөнүн багыты боюнча илимий-педагогикалык адабияттар анализденди. Изилдөөнүн жалпы стратегиясы даярдалды. Абалды аныктоочу эксперимент жүргүзүлдү.

Экинчи этап – изденүүчү этап (2010-2012-жж.). Бул этапта кесиптик ишмердүүлүккө даярдоо мезгилинде студенттердин рефлексиялык ишмердүүлүктөрүн калыптандыруунун шарттары жана анын модели иштелип чыкты. Иштелип чыккан модель К.Тыныстанов атындагы ЫМУда, КӨУда жана С.Нааматов атындагы НМУда педагогика багытындагы студенттерди даярдоодо практикага киргизилди.

Үчүнчү этап – жыйынтыктоочу этап (2013-2016-жж.). Бул этапта диссертациялык иштин жалпы натыйжалары аныкталды. Диссертациянын негизги жыйынтыктары жетишээрлик деңгээлде талкууланды. Изилдөөнүн жыйынтыктары жалпыланып, диссертациялык иш жазылып бүттү.

Изилдөөнүн илимий жаңылыгы:

- педагогикалык жана психологиялык эмгектердин анализинин жана практикалык ишмердүүлүктүн негизинде болочоктогу педагогдун маанилүү касиеттеринин бири рефлексия боло тургандыгынын аныкталышы;
- бакалавр-студенттердин рефлексиялоо ишмердүүлүгүнүн түрлөрү жана формалары;
- жогорку окуу жайында студенттердин рефлексиялоо ишмердүүлүгүн калыптоонун модели жана педагогикалык эксперименттин жыйынтыктары менен тастыкталган рефлексиялоону калыптоонун натыйжалуу педагогикалык негиздери;

- даярдалган тренинг жана тандоо предмети катары кабыл алынган “Кесиптик рефлексияны өнүктүрүү” аттуу автордук курсу.

Изилдөөнүн методдору: изилдөө проблемасы боюнча психологиялык, философиялык жана илимий-методикалык адабияттардын анализи; анкета жүргүзүү; аңгемелешүү жана анын жыйынтыктарын талдоо, анализдөө; педагогикалык тест; педагогикалык экспериментти жүргүзүү.

Изилдөөнүн натыйжаларынын теориялык маанилүүлүгү:

- рефлексиялык ишмердүүлүктөрдү калыптандыруунун алкагында келечектеги педагогдордун рефлексиясынын өнүгүүсү негизделгендиги;

- ЖОЖдун окуу процессинде студенттердин рефлексиялык ишмердүүлүгүн калыптандыруу каражаты катары алардын активдүүлүгүнө жана өз алдынчалыгына таянуу менен жамааттык окутуу формаларынын жетишкендиги жөнүндө элестетүүлөрдү кеңейтилгендиги;

- студенттердин рефлексиялык ишмердүүлүктөрүн калыптандырууда негизги түзүмдүк жана мазмундук компоненттерин аныктоодо жана жождун билим берүү процессинде педагогика илимин байыткан, ошондой эле, окутууну методикалык камсыздоону андан ары иштеп чыгууга түрткү болгон тиешелүү программалык-усулдук каражаттар менен толуктоодо жатат.

Изилдөөнүн натыйжаларынын практикалык маанилүүлүгү:

Изилдөөнүн материалдары жана жыйынтыктары жана С.Нааматов атындагы НМУнун окумуштуулар кеңеши тарабынан бекитилген “Кесиптик рефлексияны өнүктүрүү” аттуу атайын курс педагогикалык багыттагы студенттерди даярдоого колдонулат. Мындан тышкары, иштелип чыккан материалдар мугалимдердин кесибин жогорулатуу курстарында колдонулушу мүмкүн.

Изилдөөнүн алкагында даярдалган студенттердин рефлексиялоосун калыптоонун модели жана курсу студенттерди даярдоодо инновациялык методдорду колдонууга шарт түзөт. Натыйжада, кесиптик даярдоодогу тышкы жана ички (өздүк) баалоого мүмкүнчүлүк түзүлүп, мугалимдерди даярдоо процессинин сапатынын жогорулашына өбөлгө түзө алат.

Изилдөөдө төмөнкү жоболор коргоого коюлат:

1. Болочоктогу башталгыч мектеп мугалимдеринин рефлексиялык ишмердүүлүгүн калыптоонун теориялык жана практикалык негиздери.
2. Бакалавр-студенттердин рефлексиялык ишмердүүлүгүн калыптоонун педагогикалык негиздери жана анын компоненттерин камтыган модель.
3. Студенттердин рефлексиялык ишмердүүлүгүн натыйжалуу калыптоодогу дидактикалык каражаттардын жана “Кесиптик рефлексияны өнүктүрүү” аталыштагы автордук курсунун негизделиши.
4. Болочоктогу мугалимдердин кесиптик рефлексиялоосун калыптоого багытталган педагогикалык эксперименттин жыйынтыктары.

Изденүүчүнүн жекече салымы:

- студенттердин рефлексиялык ишмердүүлүгү боюнча илимий эмгектердин теориялык анализди жүргүзгөндүгү;
- студенттердин рефлексиялоо ишмердүүлүгүнүн педагогикалык шарттарын аныктагандыгы;
- “Студенттердин рефлексиялоо ишмердүүлүгүн калыптандыруунун” моделин жана “Кесиптик рефлексияны өнүктүрүү” деген аталыштагы автордук курсту түзгөндүгү.

Изилдөөнүн натыйжаларын апробациялоо жана колдонууга кийирүү.

Изилдөөнүн негизги натыйжалары 16 илимий макалаларда чагылдырылган. Диссертациялык изилдөөнүн натыйжалары боюнча Эл аралык, республикалык илимий практикалык педагогикалык конференцияларда баяндоолор жасалган. Алсак, “Башталгыч жана орто мектепте билим берүү: көйгөйлөр, тажрыйбалар жана перспективалар” Республикалык илимий-практикалык конференция (И. Арабаев атындагы КМУ, 2012-ж.), (Жалал-Абад мамлекеттик университети, 2012-ж.), (Ж.Баласагын атындагы Кыргыз улуттук университети, 2013-ж.), Рефлексивная деятельность будущих учителей начальной школы (Абай атындагы Казак Улуттук педагогикалык университети, 2014-ж.), Особенности педагогических рефлексивных упражнений в деятельности педагога (Актуальные проблемы педагогики и психологии в России и за рубежом, 2016-г.

Новосибирск), Теоретический аспект рефлексивной деятельности будущего учителя (основные вопросы теории и практики педагогики и психологии, 2016-г), Организация и проведение педагогического эксперимента по изучению рефлексии (Проблемы педагогики. РФ. 2016-г), Предпосылки исследования профессиональной рефлексии студентов-будущих учителей начальных классов (Проблемы педагогики РФ. 2016-г), С.Нааматов атындагы НМУнун 20-жылдыгына карата конференцияларда талкууланган. Мындан тышкары, диссертациялык изилдөөнүн жыйынтыктары С.Нааматов атындагы Нарын мамлекеттик университетинин «Педагогика жана окутуунун технологиялар» кафедрасынын жыйындарында мезгилдүү талкууланган.

ГЛАВА I. БАШТАЛГЫЧ МЕКТЕП МУГАЛИМИН БАКАЛАВР СИСТЕМАСЫНДА ДАЯРДООНУН ТЕОРИЯЛЫК МАСЕЛЕЛЕРИ

1.1. Жогорку окуу жайында башталгыч мектеп мугалимин бакалавриат системасында даярдоонун нормативдик негиздери

Билим берүүнү ишке ашыруу процессинде системалуу түрдө окутуу негизги ролду ойнойт. Окутуу – бул максатка ылайык иш-аракеттин натыйжасында билим берүүнү камсыз кылуу. Билим берүү – инсандын илимий билимди, практикалык билгичтикти жана көндүмдөрдү өздөштүрүү менен бирге акыл-эстин, таанып билүүнүн жана чыгармачылык ишмердүүлүктүн өнүгүү денгээлине жетишүүсү, ошондой эле өзүнүн социалдык маңызын, өздүк өзгөчөлүктөрүн аныктоочу интеллектуалдык, адеп-ахлактык, укуктук, эстетикалык маданиятка ээ болушу деп айтылат [126, 37-б.].

Билим берүүнүн сапатын жогорулатуу, азыркы коомдун талабына шайкеш келген адистерди тарбиялоо жана даярдоо проблемалары бүгүнкү күндө курч мүнөзгө ээ болууда. Бакалавр жана магистрдин теориялык аспектилери Россия Федерациясында А.В.Брушлинский, А.М.Матюшкин, В.В.Пономарева, В.А.Сластениндин изилдөөлөрүндө, ал эми чет өлкөлөрдө Г.Ю.Айзенк, Дж.Гилфорд, Х.Грубер, Р.Крачфилд, А.Маслоу, С.Медник, Р.Стенберг, Р.Е.Тафель, Е.Торранс, М.Уоллах, Дж.Хеслруддун эмгектеринде чагылдырылган [33; 131; 145; 178].

Ал эми Кыргыз Республикасында башталгыч мектеп мугалимдерин даярдоонун теориялык жана практикалык аспектилери М.Р.Рахимованын, И.Бекбоевдин, Э.Мамбетакуновдун, Н.Асипованын, Э.Токсонбаеванын, Н.Ибраеванын, З.Мамбетованын, Ш.Алиевдин, Ж.У.Байсаловдун, А.Алимбековдун, Т.А.Джороевдин, Т.М.Сияевдин, М.Д.Айдарованын,

Г.А.Касымованын А.Өмаралиевдин жана башкалардын эмгектеринде чагылдырылган [151; 24; 127; 16; 10; 19; 5; 6;175;100;140;].

Кыргыз Республикасынын Билим берүү жана илим министрлигинин 2000-жылдын 29-декабрындагы № 752/1 Буйругу менен бекитилген Кыргыз Республикасынын жогорку кесиптик билим берүүсүнүн классификациясында жогорку билим берүүнүн даярдоо багыттары менен адистиктеринин тизмеси көрсөтүлгөн [116,117].

Жогорку кесиптик билим берүүнүн багыты же ал багыт боюнча адистештирүүнүн тизмеси-бүтүрүүчүнүн жогорку билим берүүнүн негизги кесиптик билим берүүчү программалары боюнча окутуу процессинде ээ болгон жана ыйгарылуучу квалификациясына ылайык белгилүү бир түрдөгү кесиптик ишмердүүлүктү камсыздоочу билимдеринин, элестетүүлөрүнүн, билгичтиктеринин жана көндүмдөрүнүн жыйындысын камтыйт.

Окутуунун ченемдик мөөнөттөрү бакалаврларды, магистрлерди жана дипломдуу адистерди даярдоонун тиешелүү багытына же жогорку кесиптик билим берүүнүн адистигине ылайык Мамлекеттик кесиптик билим берүүчүлүк стандарттар менен аныкталат.

Квалификация бүтүрүүчүнүн жогорку кесиптик билим берүүнүн тиешелүү багыты же адистиги боюнча белгилүү бир түрдөгү кесиптик ишмердүүлүктү аткарууга даярдыгынын деңгээлин аныктайт. Жогорку билим берүүнүн адистигинен айырмаланып бакалаврларды жана магистрлерди даярдоо багыты боюнча квалификациялык даража адиске кесиптик ишмердүүлүктүн кыйла кеңири аймагын камсыздайт.

Адистиктин жана багыттын алкагында терең жана так адистештирүүнү киргизүү зарылдыгы берилген адистиктин же багыттын профили боюнча ишмердүүлүктүн конкреттүү аймагында кыйла тереңдетилген кесиптик билимдерди алууну уюштурат да, адистерди даярдоонун региондук өзгөчөлүктөрү жана конкреттүү жогорку окуу жайларда окутуу методикасынын мүнөзү менен аныкталат [116,117].

Терең жана так адистештирүүлөрдүн тизмеси жогорку окуу жайы тарабынан эмгек базарынын керектөөлөрүнө жараша жогорку кесиптик билим берүүнүн окуу-усулдук бирикмеси менен макулдашуу боюнча аныкталат. Терең жана так адистештирүүлөрдү каттоону окуу-усулдук бирикме тиешелүү адистиктин же багыттын шифрин көрсөтүүдөн соң ага номерлик коду ыйгаруу менен жүзөгө ашырат. Буга байланыштуу даярдоо багыттары менен адистиктеринин тизмесин куруунун принциптери да белгиленген. Жогорку кесиптик билим берүүнүн даярдоо багыттары менен адистиктеринин тизмеси төмөнкүлөрдү камтыйт:

- бакалаврлар менен магистрлерди даярдоо багыттарынын тизмесин;
- тереңдетилген пайдубалдуу жана атайын даярдыгы бар адистиктердин тизмесин;
- жогорку кесиптик билим берүүнүн аларга киргизилген адистиктери менен дипломдуу адистерди даярдоо багыттарынын тизмесин.

КМШ өлкөлөрүнүн бирдиктүү билим берүү мейкиндигин калыптандыруу боюнча кызматташтык жана билим берүү тутумунун конвертациялануусу жөнүндө макулдашууну ишке ашырууну камсыздоо үчүн шарттарды түзүү максатында бакалаврлар менен магистрлерди даярдоо багыттарынын коддору менен аталыштары Россия Федерациясында кабыл алынган багыттардын тизмеси менен унификацияланган.

Дипломдуу адистерди даярдоонун адистиктери менен багыттарынын тизмеси Россия Федерациясында кабыл алынган тизмеге шайкеш келет да, Кыргыз Республикасынын бөтөнчөлүгүнө ээ болгон адистиктер кошулган.

Багыты бир келген адистиктер боюнча дипломдуу адистерди даярдоонун негизги билим берүүчү кесиптик программасынын дисциплиналарынын пайдубалдуу жана жалпы кесиптик блоктору классификация боюнча бакалаврдык багыттардын программаларына шайкеш экенин эске алып, дипломдуу адистерди даярдоонун адистиктери менен багыттарынын коддору бакалаврдык даярдоонун коддоруна байланган.

Дипломдуу адистерди даярдоонун багыттары багыты бир келген адистиктерди жалпы пайдубалдуу даярдоо белгиси боюнча багытка киргизилген адистиктердин тизмесин камтыйт (1.1-табл.)

1.1 - таблица. Кыргыз Республикасынын жогорку кесиптик билим берүүсүнүн даярдоо багыттары менен адистиктеринин

ТИЗМЕСИ

Бакалаврлар менен магистрлерди даярдоонун коду жана аталышы		Дипломдуу адистерди даярдоонун коду жана аталышы	
1	2	3	4
540600	Педагогика	540601	Педагогика
		540602	Мектепке чейинки педагогика жана психология
		540603	Педагогика жана психология
		540604	Педагогика жана мектепке чейинки билим берүүнүн методикасы
		540605	Педагогика жана башталгыч билим берүүнүн методикасы
		540606	Социалдык педагогика
		540607	Тифлопедагогика
		540608	Сурдопедагогика
		540609	Олигофренопедагогика
		540610	Логопедия
		540611	Атайын психология
		540612	Мектепке чейинки атайын педагогика жана психология

Демек, Кыргыз Республикасында кабыл алынган жогорку билим берүү мега-системасын эки деңгээлдеги (кичи система) түзүлүш катары кабыл алса болот. Ошол эле учурда Кыргыз Республикасынын Билим берүү жана илим министрлигинин 2000-жылдын 29-декабрындагы № 752/1 буйругу менен бекитилген Кыргыз Республикасынын жогорку кесиптик билим берүүсүнүн классификациясына ылайык бакалавриятты билим берүүнүн системасы катары

кароого болот. Себеби, биринчиден, бакалавриат: 1. Табигый илимдик илимдер жана математика; 2. Гуманитардык жана социалдык-экономикалык илимдер; 3. Медициналык илимдер; 4. Педагогикалык илимдер; 5. Техникалык илимдер; 6. Айыл чарба илимдери; 7. Сервис бөлүктөрдөн турат. Экинчиден, педагогика илимдери боюнча бакалавриат мурдагы дипломдуу адистерди даярдоонун 12 түрүнүн ордуна 540600 шифри менен “Педагогика” багытындагы бакалавриатка бириктирилген. Бирок, окуу жайынын методикалык чечими менен тереңдетилген жана так адистештирүүнү уюштурууга мүмкүнчүлүк түзүлөт. Натыйжада, бакалавриатты терең жана ар тараптан изилдөө үчүн система катары кароого болот.

Кыргыз Республикасынын жогорку окуу жайлары 2012– жылдан баштап дүйнөлүк жогорку билимдин өнүгүү тенденциясына ылайык бакалавр-магистрдик академиялык даражаларга ээ болгон бүтүрүүчүлөрдү эки баскычтуу даярдоого өттү. 2015-жылы 15-сентябрь № 1179/1 буйругу менен Кыргыз Республикасынын Билим жана илим Министрлиги тарабынан Педагогика тармагы боюнча жогорку билим берүүнүн кесиптик Мамлекеттик стандартты бекитилген. Бул документте жогорку кесиптик билим берүүнүн мамлекеттик билим стандарты 550700 “Башталгыч билим берүү” багытындагы нормалардын, эрежелердин жана талаптардын жыйындысы катары кабыл алынганы көрсөтүлгөн. Бакалавр академиялык даражага даярдоонун убактысы 4 жыл деп бекитилген. “Башталгыч билим берүү” багытында бакалаврды даярдоонун жалпы көлөмү кредит менен көрсөтүлүп, ал көлөм 46 кредитке туура келет, ал өз учурда 1380 сааттык көлөмдү түзөт.

Кыргыз Республикасындагы жогорку билим берүү системасынын бир канчалаган реформалоонун негизинде, мурунку беш жылдык дипломдуу адистерди даярдоонун ордуна төрт жылдык бакалавриаттык система киргизилген. Ал негизги документте бакалавриат системасынын төмөнкү өзгөчөлүктөрү көрсөтүлгөн: [147; 164; 116; 117;]

- Кыргыз Республикасынын Өкмөтү тарабынан белгиленген тартипте жогорку кесиптик билим берүү «Билим берүү жөнүндө» Кыргыз

Республикасынын Мыйзамына ылайык Кыргыз Республикасынын Билим берүү жана илим министрлиги тарабынан иштелип чыккан жана билим берүү жаатында Кыргыз Республикасынын башка ченемдик укуктук актылары менен бекитилет;

- Мамлекеттик билим берүү стандартын ишке ашыруу каралбастан, алардын уюштуруу-укуктук түрлөрүнө, стандартынын жана кесиптик билим берүү программаларын ишке ашыруу боюнча бардык мекемелер үчүн милдеттүү болуп саналат;

- Терминдер, аныктамалар, белгилер, кыскартылган (жогорку кесиптик билим берүүнүн азыркы мамлекеттик билим берүү стандартына колдонулуучу негизги түшүнүктөр жана терминдер кошуу) жогорку кесиптик билим берүүнүн азыркы мамлекеттик билим берүү стандарттарына, «Билим берүү жөнүндө» мыйзамга ылайык, терминдер жана аныктамалар Кыргыз Республикасынын белгиленген тартипте кабыл алынган жогорку билим берүү чөйрөсүндө эл аралык документтер;

- Башталгыч билим берүү программасы - тиешелүү багытта даярдоо боюнча билим берүү процессин ишке ашыруу боюнча окуу-усулдук документтерди коюлган, жөнгө салуу максаттары, күтүлгөн натыйжалары, мазмуну жана уюштуруу;

- Окутуу багыты - жогорку билими бар кадрларды даярдоо боюнча билим берүү программаларын топтому (адис, бакалавр жана магистр даражасына) жалпы негизги билим берүү базасында ишке киргизсе болот;

- Бакалавр - ийгиликтүү курактагы кеминде 4 жыл үчүн ченемдик укуктук изилдөө менен жогорку билим берүүнүн тиешелүү негизги билим берүү программаларын өздөштүргөн адамдарга күбөлүк жыйынтыгы боюнча, ошондой эле кээ бир кесиптик иш жүргүзүү же окумуштуулук даражасы, «Магистр» алуу үчүн окуусун улантууга ээси укук дайындалган академиялык даражасы, тиешелүү жетекчилик.

Белгилүү болгондой, педагогикалык адистиктерин фундаменталдуу жана

негизги курамдык бөлүгү – башталгыч билим берүү жана анын методикасы болуп саналат. Башкача айтканда, башталгыч мектептин мугалимдерин даярдоо абдан татаал жана жооптуу процесс. Акыркы мезгилге чейин башталгыч билим берүү жана анын методикасы адистигин И. Арабаев атындагы Кыргыз педагогикалык университети, Ж.Баласагын атындагы Кыргыз улуттук университети, Ош мамлекеттик университети, Жалал Абад мамлекеттик университети, С.Нааматов атындагы Нарын мамлекеттик университети, К.Тыныстанов атындагы Ысык Көл мамлекеттик университети, Талас мамлекеттик университети, Баткен мамлекеттик университети, Ош мамлекеттик педагогикалык институту жана башка окуу жайлары даярдап келишкен.

Диссертациялык изилдөөнүн алгачкы этабында башталгыч мектеп мугалимдерин бакалавриат системасында даярдоонун өзгөчөлөрү каралды. Бул багытта эң негизги нормативдик документ – мамлекеттик билим стандарты каралды. Мамлекеттик билим стандарты илимий категория катары бир нече багыттарда аныкталат. Мамлекеттик билим стандарты эң кеңири мааниде билим программаларынын мазмунун аныктоочу нормалар жана талаптар, ар бир окуучуга туура келүүчү максималдык окуу жүктөмү, окуу мекемелеринин бүтүрүүчүлөрүнүн даярдык деңгээли жана ошондой эле билим процессин ийгиликтүү жүргүзүүчүн педагогикалык шарттары катары кабыл алынат [54;55;117;164;];

Мамлекеттик билим стандартынын жалпы арналышына төмөнкүлөр кирет:

- Республикалык деңгээлде студенттер үчүн бирдей мүмкүнчүлүктөрдү түзүү;
- Республикалык масштабда бирдиктүү билим берүүнүн мейкиндигин пайда кылуу;
- билим алуучуларды ар тараптан коргоо жана алардын психикалык жана физикалык жактан ден-соолугун сактоо;

- билим берүү программаларынын билим берүү түзүлүшүнө карата гармониялык байланышын түзүү жана жалпы билим берүүнүн натыйжалуулугун камсыз кылуу;

- билим алуучулардын социалдык жактан камсызданышын пайда кылуу;

- билим берүү кызматкерлеринин социалдык жана кесиптик жактан камсыз болушуна шарт түзүү;

- ар бир инсандын мамлекеттин жалпы билим берүүгө болгон талаптары жана бүтүрүүчүлөрдүн даярдык деңгээлдери боюнча толук жана так маалымат алуусун камсыз кылуу;

- билим берүүнүн ар бир баскычы боюнча финансылык каражаттарды эсептеп чыгуу, мамлекеттик жана кошумча төлөмдөрдү бири-биринен ажыратуу, ар бир окуу мекемесине жалпы талаптарды иштеп чыгуу [78].

Педагогикалык билим берүү көп баскычтуу структуранын киргизилиши анын мазмунун терең өзгөртүп жаңыртуу милдетин биринчи катарга койду жана ал өз ара байланышкан 3-4 блоктон туруп, ар бир адистиктин өзгөчөлүгүнө жараша түзүлгөн окуу планына ылайык бөлүнөт. Бирок жалпы жонунан окулуучу предметтерди 4 блокко бөлүп караса болот.

1. Жалпы гуманитардык, табигый жана социалдык экономикалык предметтер окуу планынын 26% түзөт. Анын негизги максаты келечектеги мугалимдин дүйнө таанып билүү көз карашын өнүктүрүү адистик жана турмуштук жолун туура аныктоого шарт түзүү менен катар мугалимдин жалпы адамкерчилик маданиятка түрдүү тилдер жана искусство дүйнөсүнө аралаштырат.

2. Психологиялык - педагогикалык блок, окуу саатынын 16% түзөт да, мугалимдин педагогикалык мүдөөсүн, аң – сезимин өстүрүүгө педагогикалык ишмердүүлүгүнө айкын байкалган аналитикалык, проектилик жана рефлексивдик шыктарын өнүктүрүүгө багытталат.

3. Атайын кесиптик же предметтик блок, окуу саатынын 53% түзүп, жалпы адамзаттык маданияттын бөлүгү жана окуучунун инсандык өнүгүшүнүн каражаты болуп эсептелген конкреттүү илим, билимдин мазмунун ачууга

багытталат. Башкача айтканда адистигине жараша негизги кесиптин билим берүүчү окуу предметтерин өз ичине камтыйт. Мисалы: педагогика адистигинде окуган студенттер үчүн педагогика предмети басымдуу орунду ээлейт.

4. Жогорку окуу жайлары адис даярдоо спецификасына жараша өз алдынча киргизген предметтердин көлөмү 5% га жакын болот.

Билим берүүнүн максаттары салттуу түрдө бүтүрүүчү ээ болууга тийиш болгон билимдердин, билгичтиктердин, көндүмдөрдүн топтому менен аныкталган. Азыр мындай мамиле жетишсиз болуп калды. Социумга (кесиптик окуу жайларына, өндүрүшкө, үй-бүлөөгө) билермандар менен сүйлөөктөр эмес, андан аркы жашоо ишмердүүлүгүнө аралашууга даяр, алдына коюлган турмуштук жана кесиптик көйгөйлөрдү иш жүзүндө чечүүгө жөндөмдүү бүтүрүүчүлөр керек. Бул болсо алынган билимдерден, билгичтиктерден, көндүмдөрдөн (ББК) эмес, атоо үчүн «компетенциялар» жана «компетенттүүлүктөр» деген билим берүүнүн азыркы максаттарына кыйла ылайыктуу түшүнүктөр колдонулушкан кайсы бир кошумча сапаттардан көп жагынан көз каранды [24; 55; 116];

“Башталгыч билим берүүнүн педагогикасы жана методикасы” адистиги боюнча жогорку профессионалдык билим берүүнүн мамлекеттик билим берүү стандарты 30-июнь 2003 – жылдагы № 592 / 1 Билим берүү жана маданият министрликтин буйругунун негизинде адистерди даярдашкан. Көрсөтүлгөн мамлекеттик стандарт бүтүрүүчүлөрдүн квалификациясы – башталгыч класстын мугалими жана күндүзгү бөлүмдөгү окуу мөөнөтү 5 жыл деп белгиленген [164].

“Мамлекеттик билим берүү стандартына ылайык, менчигинин түрүнө карабастан Кыргыз Республикасынын бардык жогорку окуу жайлары менен байланышкан, бул тармакта билим алып, министрликтер, мекемелер, ишканалар, уюмдар, мекемелер жана башка мамлекеттик органдар иш менен камсыз болуу маселеси менен иш алып барууда, жогорку окуу жайларынын бүтүрүүчүлөрүнүн ишке орношуу, алардын окутуу жана окутуунун башка

түрлөрүн уюштуруу, туруктуу коомдук-экономикалык жана илимий-техникалык прогресстин муктаждыктарына жана келечекке ылайык окутууну жана билим берүүнү жакшыртуу, аны пайдаланып кайра даярдоо” [164, 25-б];

Болочоктогу башталгыч мектеп мугалими адистиги боюнча мугалимдин кесиптик ишмердүүлүгүнүн негизги түрлөрү катары төмөнкүлөр көрсөтүлгөн:

- окутуучулук;
- илимий- методикалык;
- социалдык педагогикалык;
- тарбиялоо;
- маданий-өнүктүрүү;
- социалдык башкаруу.

Мамлекеттик билим стандартында башталгыч мектеп мугалиминин андан ары төмөнкү билим алуу программаларын уланта алаары көрсөтүлгөн. Тактап айтканда, магистратура багыттарында: 540600 Педагогика.

Аспирантура багыттарында:

13.00.00. Педагогикалык илим;

19.00.00. Психологиялык илим;

Башталгыч билим берүүнүн педагогикасы жана методикасы адистигинин төмөнкү жалпы мүнөздөмөлөрүнүн негизинде ишке ашырылат: [164];

- Башталгыч мектеп мугалимин даярдоого эң төмөн болгондо толук орто мектептин бүтүрүүчүлөрү кабыл алынат. Мындан тышкары, атайын орто билим берүүнүн бүтүрүүчүлөрү дагы даярдоого тиешелүү сыноолор менен кабыл алынат.

- Башталгыч мектеп мугалимдерин даярдоо негизги билим берүү программасы ушул мамлекеттик стандарттын негизинде иштелип жатат жана жумушчу окуу программа, окуу жана педагогикалык практикасы, жыйынтыктоочу аттестациялык программалары академиялык сабактар кирет. Аны ишке ашыруу жана аны иштеп чыгуу убактысы боюнча башталгыч класстардын мугалимдери үчүн окутуучу программаларына милдеттүү

минималдуу мазмуну үчүн талаптар, ушул мамлекеттик билим берүү стандарты боюнча аныкталат.

- Башталгыч мектеп мугалимдерин даярдоо боюнча базалык билим берүү программалар беш блоктон, студенттик тандоодо жогорку окуу жайдын жана факультеттик тандоо сабактардан түзүлөт. Башталгыч мектеп мугалимдери үчүн кесиптик окуу программасын даярдоо жана жыйынтыктоочу мамлекеттик аттестациялоону төмөнкү блоктогу дисциплиналар камтышы керек:

- жалпы гуманитардык жана коомдук-экономикалык сабактар цикли;
- жалпы математикалык табигый –илимдик сабактар цикли;
- жалпы кесиптик сабактар цикли;
- атайын сабактар цикли;
- адистиги боюнча сабактар;

Башталгыч мектеп мугалимдерин окутууга кесиптик-техникалык билим берүү программаларынын жогорку мектеп компонентинин мазмуну, бүтүрүүчүлөрү үчүн тренингдерди өткөрүүнү камсыз кылууга тийиш азыркы мамлекеттик билим берүү стандарттарында белгиленет мүнөздөмөлөргө ылайык тандоо керек. Демек, башталгыч билим берүүнүн педагогикасы жана методикасы адистиги боюнча бүтүрүүчүнүн кесиптик билим берүүчү билим берүү программаларын милдеттүү минималдуу мазмуну үчүн талаптар төмөндөгүдөй мазмунда берилет [164].

ОПД.Г.01. Жалпы психология - Психология илим катарында. Азыркы психологиянын предмети, методу, маселелери. Инсан жөнүндө жалпы түшүнүк. Адам-индивид-жеке өзгөчөлүк-субъект. Инсандын психологиялык негиздери. Ишмердүүлүк. Жалпы түшүнүк. Педагогикалык ишмердүүлүк. Таанып билүү чөйрөсү. Көңүл буруу жөнүндө түшүнүк. Кабыл алуу жөнүндө түшүнүк. Эмоция, сезүү, эрк, темперамент, мүнөз, жөндөмдүүлүк.

ОПД.Г.02. Жаш курак психологиясы - Жаш курак психологиясынын предмети. Баланын өнүгүүсүнүн психоаналитикалык теориялары. Мектепке чейинки курак. Кенже мектеп курак. Өспүрүм курак. Жаштык мезгил.

ОПД.Г.03. Социалдык психология - Социалдык психологиянын предмети, түзүлүшү. Социалдык психологиянын методдору. Коллектив жана группа. Группанын түрлөрү. Группа- социалдык-психологиялык феномен катары. Чоң жана кичине группалар. Конформизм феномени. Лидер жана жетекчилик. Баарлашуу жана ишмердүүлүк. Баарлашууга психологиялык мүнөздөмө. Речь-коммуникациянын каражаты катары. Социалдык психологияда инсан маселеси. Социалдаштыруу. Инсан аралык конфликт.

ОПД.Г.04. Педагогикалык психология - предмети жана маселелери. Психологиялык табияты, билим алуунун мазмуну жана түзүлүшү. Окуунун мотивациясы. Окууга психологиялык даярдык. Тарбиялоонун психологиялык негизи жана анын критерийлери. Тарбиялоо- процесс катары. “Жүрүм турумдук” маселеси бар балдардын психологиялык маселелери. Педагогикалык ишмердүүлүктүн компоненттери, функциялары жана формалары. Педагогикалык ишмердүүлүктүн стилдери. Мугалимдин инсандык психологиясы.

ОПД.Г.05. Психологиялык-педагогикалык практикум - кесиптик тажрыйбаны топтоо, прогноздоо жана долборлоо, диагностиканын психологиялык-педагогикалык методикасы.

ОПД.Г.06. Педагогикалык кесипке киришүү - Педагогикалык кесипке жалпы мүнөздөмө. Мугалимдин кесиптик тажрыйбасы жана инсан. Мугалимдин жалпы жана кесиптик маданият. Жеке жана мугалимдин кесиптик компетенттүүлүгү үчүн мамлекеттик билим берүү стандарттарынын талаптары. Кесиптик-инсандык болуп жана педагогдун өнүгүүсү. Педагогикалык баарлашуу.

ОПД.Г. 07. Педагогикалык теориялар, системалар жана технологиялар - Педагогика илим катары. Адамдын, коомдун жана мамлекеттин кызыкчылыктарына аркылуу тарбиялоонун жана окутуунун бир максаттуу жүрүшүндө билим берүү. Педагогиканын илимий изилденүүсү, анын негизги мүнөздөмөлөрү. Педагогикалык изилдөөнүн методу жана логикасы. Мүнөзү, кыймылдаткыч күчтөрү, карама-каршылыктар жана билим берүү процессинин

логикасы. Окутуунун закон ченемдүүлүктөрү, принциптери. Азаркы дидактикалык концепциянын анализи. Билим берүү, өнүгүү жана билим берүү окутуунун милдеттерин биримдиги. Окуу-тарбиялоо процессинин маселеси.

Билим берүүнүн мазмуну инсандын базалык маданиятынын фундаменти катары. Окутуунун методдору. Окутуу каражаттарынын классификациясы. Билим берүү процессин жаңылоо. Билим берүү процессин текшерүүнүн технологиясы. Тарбиялоонун закон ченемдүүлүгү жана принциптери. Коллектив тарбиялоонун объекти жана субъекти катарында. Класс жетекчинин негизги ишмердүүлүгүнүн багыттары жана функциялары. Тарбиялоонун методдору, каражаттары жана ыкмалары жөнүндө жалпы түшүнүк. Окуучулар коллективи окуучулардын тарбиялануусун уюштуруунун формасы катары. Тарбиялык иштин класстан тышкаркы жана мектептен тышкары иштерин уюштуруу. Тарбиялоо жыйынтыгын баалоо жана учетко алуу.

ОПД.Г.08. Билим берүүнүн тарыхы жана педагогикалык ойлор - Билим берүүнүн тарыхы жана педагогикалык ойлор илимий билимдин областы катары. Европа жана Чыгыш өлкөлөрүндө адам өнүгүшүнүн алгачкы баскычтарында билим берүү жөнүндө ойлордун пайда болушу. Кыргызстанда тарбиялоо педагогикалык ойлор (XII-XVIIIк). Орус мамлекетинде жана Киевде окутуу жана тарбиялоо (XVIII к). Россияда мектеп дана педагогика 90-жылдарда. Батыш Европада жана Америкада билим берүү жана педагогикалык ойлор. XIX кылымдын аягында чет элдик педагогика жана мектеп. Кыргызстанда октябрь революциясына чейин мектеп жана педагогикалык ойлор. Жогорку билим берүүнүн өнүгүшүнүн тенденциясы.

ОПД.Г.09. Салыштырмалуу педагогика - Салыштырмалуу педагогиканын өнүгүү этаптары шарттуу түрдө төрт мезгилге бөлүнөт: XVIII кылымдан XIX кылымга чейин; XIX кылымдан XX биринчи жарымына чейин; XX экинчи жарымы; XX кылымдын аягынан XXI кылымдын башы. Европа өлкөлөрүнүн билим системасын салыштыруу анализи.

ОПД.Г.10. Этнопедагогика - анын маани-мазмуну жана өзгөчөлүгү илимий предмети катары. Илимдер системасында этнопедагогика орду. Элдик педагогика этнопедагогиканын предмети. Этнопедагогиканын максаты жана милдеттери.Этнопедагогиканын негизги катериялары жана түшүнүктөрү. Элдик педагогикада тарбиялоонун педагогикалык каражаттары. Элдик педагогикада элдик оозеки чыгармачылык тарбиялоонун каражаты катары.

ОПД.Г.11. Этнопсихология - психологиялык илимдин бир бөлүгү. Этнопсихологиянын методдору. Этнопсихологиянын түзүлүшү. Этникалык өздүк аң сезим.Улут жана мамлекет. Этникалык маданият. Улут аралык чыр-чатактар.Этностор аралык мамилелерди жөнгө салуу.

ОПД.Г.12. Билим берүү системасын башкаруу - Билим берүү мекемелеринин типологиясы жана ар түрдүүлүгү. Педагогикалык башкаруунун негизги функциялары, педагогикалык анализ, уюштуруу жана текшерүү. Педагогикалык башкаруу системасынын принциптери. Мектеп педагогикалык система жана башкаруунун объектиси катары.

ОПД.Г.13. Социалдык педагогика - предмети жана милдеттери,маселелери. Социалдаштыруу. Инсандын коомдогу орду. Өзгөчө балдар менен иштөөнүн жолдору жана методдору.

ОПД.Г.14. Атайын, коррекциялык психологиянын негиздери - Атайын психологиянын предмети, методу, маселелери. Атайын психология-илим катары. Акыл эси жагынан артта калган, сүйлөө речи жагынан, кулагы укпаган балдардын психологиясын окутуу.

ОПД.Г.15. Курактык анатомия, гигиена жана физиология – Баланын денесинин өсүү жана өнүгүү мыйзам ченемдүүлүктөрү. Көбөйүү жана адамдын өнүгүүсү. Тукум куучулук жана чөйрө. Өнүгүү процессинде ички чөйрөнүн өнүгүүсү. Баланын жүрүм турумунун психологиялык аспектиси.

ОПД.Г.16. Медициналык билимдин негиздери - Өзгөчө абал жөнүндө түшүнүк. Биринчи медициналык жардам корсөтүү. Балдар жаракатынын мүнөздөмөсү. Жаштардын наркомания, ичимдик,токсикоманиясы. Адам жана курчап турган

чөйрө. Ден соолукту калыптоонун этаптары. Окуу жана окуудан тышкаркы убакытта гигиена.

ОПД.Г.17. Өмүр коопсуздугу – Өмүр коопсуздугунун теориялык негиздери. Ден соолугуна жана коопсуздугуна экологиялык жагдайлар.

Башталгыч класстын мугалимин даярдоонун мамлекеттик стандартында беш жылдык даярдоого жалпысынан 1620 саат жана жалпы факультативдерге 350 саат жана аскер даярдыгына 350 саат каралган [197, 198]. Мамлекеттик стандартта көрсөтүлгөн сааттын көлөмү беш блокко бөлүнүп берилген. Ар бир блок өз учурунда мамлекеттик компоненттен, жогорку окуу жайынын компоненттинен, студенттердин тандоо курстарынан жана ошондой эле факультативдерден турат. Төмөнкү 2-таблицада башталгыч мектеп мугалимин даярдоонун негизги блокторго бөлүнгөн сааттары жана алардын үлүштүк маанилери берилди (1.2-табл.)

1.2 - таблица. Башталгыч мектеп мугалимин даярдоонун кесиптик билим программасы.

№	Циклдин аты	Сааттык көлөмү	Проценттик үлүшү
1	Жалпы гуманитардык жана социалдык, экономикалык дисциплиналар	1800	18
2	Жалпы математикалык жана табыгый илимий дисциплиналар	650	6,5
3	Жалпы кесиптик дисциплиналар	1620	16,2
4	Атайын дисциплиналар	3800	38
5	Кесиптик бөлүнүштөрдүн дисциплиналары	1200	12
Жалпы сааттын көлөмү		9070	100

Башталгыч мектеп мугалимин даярдоонун кесиптик билим программасында көрсөтүлгөндөй окуу программанын 16,2 % бул жалпы кесиптик дисциплиналар болуп саналат. Жалпы кесиптик дисциплиналардын негизги бөлүгү – жалпы педагогика эсептелет. Мамлекеттик стандартта жалпы кесиптик дисциплиналар 1620 саат, башкача айтканда атайын дисциплиналарга

бөлүнгөн көлөмдүн экиден бир бөлүгү каралган. Өз учурунда жалпы кесиптик дисциплинасы төмөнкү түзүлүштөн турат.

Башталгыч мектеп мугалимин даярдоонун мамлекеттик стандарттында 5 жылдык окуу мөөнөтү, тактап айтканда жалпысынан 251 жума каралып, төмөндөгүдөй графикке бөлүнгөн:

- ✓ теориялык билим алуу, анын ичинде практика – 158 жума;
- ✓ экзамендик сессия – 21 жума;
- ✓ педагогикалык практика – 18 жума;
- ✓ баштапкы мамлекеттик аттестация – 8 жумадан кем эмес;
- ✓ Мамлекеттик аттестация, анын ичинде квалификациялык жумушту жасоо жана коргоо – 8 жумадан кем эмес;
- ✓ каникулдар (дипломдон кийинки кошо) – 38 жумадан кем эмес.

1.3 - таблица. Жалпы кесиптик дисциплинасынын курамдык бөлүктөрү

№	Курамдык бөлүктөрү	Сааттык көлөмү	% үлүшү
1	Жалпы психология	160	9,8
2	Жаш курактык психология	120	7,4
3	Социальная психология	80	4,9
4	Педагогикалык психология	120	7,4
5	Психологиялык-педагогикалык практикум	70	4,3
6	Педагогикалык кесипке киришүү	34	2,0
7	Педагогикалык теориялар, системалар жана технологиялар	96	5,9
8	Билим берүүнүн тарыхы жана педагогикалык ойлор	120	7,4
9	Салыштырмалуу педагогика	70	4,3
10	Этнопедагогика	72	4,4
11	Этнопсихология	72	4,4
12	Билим берүү системасын башкаруу	52	3,2
13	Социалдык педагогика	34	2,0
14	Атайын жана коррекциялык педагогиканын негиздери	62	3,8
15	Курактык анатомия, гигиена жана физиология	100	6,1
16	Медициналык билимдин негиздери	72	4,4
17	Өмүр коопсуздугу	36	2,2
18	ЖОЖдун компоненти	150	9,2
19	Студенттин тандоосу	100	6,1

Жалпы	1620	100

Мамлекеттик билим стандартынын негизинде ар бир окуу жайы өз алдынча окуу планын иштеп чыгат жана расмий түрдө бекитет. Окуу планын сөзсүз түрдө студенттердин өздүк тандоосуна аныкталган көлөмдөгү дисциплиналар каралат [197, 198].

Мамлекеттик билим стандартына өзгөчө пункт менен окуу процессин жүргүзүүдөгү кадрлардын сапатына аныкталган критерийлерди койгон. Жогорку окуу жайында илимий изилдөө ишмердүүлүгүн жүргүзгөн, профили боюнча туура келген окутуучулар педагогикалык процессти жогорку деңгээлде жүргүзүүсү зарыл деп белгилеген. Окутуучулар эң жок дегенде 25% тен кем эмес бөлүгү илимий даражалуу жана тиешелүү наамдарга ээ болушу так көрсөтүлгөн.

Биздин өлкөбүздөгү билим берүү системасынын жаңылануу жана билим берүүдө мектептерде, жогорку окуу жайларында билимдин мазмунун өзгөртүү талабы, окуу жайларында окутулуп үйрөтүлүп жаткан билимдин сапаты күнүбүздүн талаптарына ылайык болбой жаткандыгы тууралуу ар бир атуулдун кайгысынан улам ортого чыгып жатат. Өнүгүп келе жаткан өлкөбүздүн атуулдарын келечекте өнүккөн өлкөлөрдүн атуулдары менен билим, технология, жашоо стандарттарын жакшыртуу, өндүрүштү чоңойтуу ж.б. маселелерде жарыша алуусу сыяктуу билимге, билгичтик жана көндүмдөргө ээ кылуу баарыбыздын милдетибиз.

Кесиптик жогорку билим берүүнүн түзүлүшү ар түрдүү мазмун менен, кесиптик билим берүү программаларын камсыз кылуучу даярдык мөөнөтү боюнча ишке ашырылат [147; 116; 54].

«Бакалавр» академиялык даражасын ыйгаруу менен ырасталган негизги жогорку билим берүү;

Жогорку кесиптик билим берүү бакалавр адам тууралуу илимий билимдердин системасын өздөштүрүүгө, коом анын тарыхы жана маданияты, тил алуу үчүн, негизги жана жалпы кесиптик окутуу, ошондой эле кесиптик

билим негиздерин сапаттарын берет.

Азыркы мамлекеттик билим берүү стандарты башталгыч билим берүү багыты боюнча педагогика адистигин даярдайт алар төмөндөгүдөй жоболордо көрсөтүлгөн:

1. Кыргыз Республикасынын Өкмөтү тарабынан белгиленген тартипте Кыргыз Республикасынын «Билим берүү жөнүндө» Мыйзамына ылайык жогорку билим берүүнүн, «Педагогика», Кыргыз Республикасынын Билим берүү жана илим министрлиги тарабынан иштелип чыккан жана билим берүү жаатында Кыргыз Республикасынын башка ченемдик укуктук актылары менен бекитилген [116].

2. Мамлекеттик билим берүү стандартын ишке ашырууга карабастан, бакалаврды даярдоодо алардын уюштуруу-укуктук түрлөрүнө, стандартынын жана кесиптик билим берүү программаларын ишке ашыруу боюнча бардык мекемелер үчүн милдеттүү болуп саналат.

Болон процесси азыркы мезгилде жогорку билим системасын модернизациялоонун негизи болуп калды. Кыргыз Республикасында мамлекеттик билим стандартынын алкагында конкурстук негизде жалпы жогорку билим берүүнү бюджеттик негизде жана ар бир студент менен контракттык келишимдин негизинде жүргүзөт. Кыргыз Республикасы жогорку билим системасынын Европа мамлекеттеринде орун алган Болон процессинин алкагында эки баскычтуу түзүлүшкө өттү: бакалавриат-магистратура. Адистерди жогорку окуу жайларында даярдоо мамлекеттик билим стандарты төмөнкү процесстерге негиз болуп эсептелинет [60; 147];

- билим берүүнүн багытына ылайык типтүү негизги окуу пландарын иштеп чыгуу процессине;
- билим берүү баскычынын бүтүрүүчүлөрүнүн даярдык деңгээлин объективдүү аныктоого;
- окуу мекемелеринин ишмердүүлүгүн объективдүү баалоодо;
- конкурстук негизде мамлекеттик бюджеттин негизинде окуган студенттерге кетүүчү финансалык каражатты эсептеп чыгууда;

- бүтүрүүчүлөрдүн бүтүрүү документтеринин мамлекеттик гаранттын түзүү;

- билим берүү процессин ар тараптан толугу менен тиешелүү шарттар менен камсыз кылуу.

Башталгыч билим берүү багытында бакалавриаттарды даярдоодо биринчи-экинчи курстун алкагында биринчи жолу “Педагогика - 1” жана “Педагогика - 2” аттуу дисциплиналары киргизилген. Студенттер “Педагогика - 1” дисциплинасынан студенттердин алгачкы рефлексиялык түшүнүктөрү калыптанып алгачкы тажрыйбага ээ болушат. Мындан тышкары, экинчи курста “Педагогика - 2” дисциплинасы киргизилген. Мында студенттердин рефлексиялык ишмердүүлүгүн толук калыптандыруу боюнча тренингдер жүргүзүлөт. “Педагогикалык билим берүү” багытында кесиптик жогорку билим стандартында 550700 “Башталгыч билим берүү” боюнча “бакалавр” даражасына ээ болуучуларга коюлган талаптар компетенцияларга мүнөздөлгөн.

Ал компетенциялар эки түргө: а) универсалдык (жалпы илимий, инструменталдык, социалдык-инсандык жана жалпы маданий) компетенцияларга жана б) кесиптик компетенцияларга бөлүнгөн [54].

Мамлекеттик стандартта негизги билим программасынын түзүлүшү негизги беш цикл аркылуу берилген. Бакалавриатты даярдоонун мамлекеттик стандартында педагогикалык процессти уюштуруудагы кадрлардын билим сапатына карата коюлган талаптар кайсы бир деңгээлде бөлүнүштүрүүгө учураган. Алсак, кесиптик циклди өтүүдө эреже катары илимдин доктору жана кандидаттары тартылуусу жөнүндө белгиленген. Жалпы окутуучулардын ичинде эң жок дегенде 35 % кем эмес үлүшү доктордук, кандидаттык жана магистрдик илимий даражалуу окутуучулар болушу талап катары көрсөтүлгөн. Жогорку билим берүүнүн мамлекеттик стандартынын тиркемесинде “Башталгыч билим берүү” профили боюнча төмөнкү дисциплиналар сунушталган [198].

С.Нааматов атындагы НМУнун окумуштуулар кеңешинин чечими менен

2014-жылдын 27-январында “550700” – Башталгыч билим берүү багытында бакалавр академиялык даражалуу бүтүрүүчүлөрдү даярдоонун окуу планы бекитилген.

1.4- таблица. Жогорку кесиптик билим берүүнүн программасы

№	Окуу циклдари	Кредиттин көлөмү	Анын ичинде	
			Базалык бөлүгү	Өзгөрмөлүү бөлүгү
1	Гуманитардык, социалдык жана экономикалык	36	34	152
2	Математика жана табыгый илимий	14	14	420
3	Кесиптик	152	46	1380
4	Негизги бөлүгү	71	-	-
5	Студенттин тандоо курсу	35		
Жалпы		308	94	1952

Ал эми, көрсөтүлгөн убакытка чейин С. Нааматов атындагы НМУ башталгыч мектеп мугалимдерин беш жылдык дипломдуу адис катары даярдап келишкен. Салыштыруу анализ жүргүзүү үчүн С.Нааматов атындагы НМУнун беш жылдык окуу планынын III-кесиптик дисциплиналар блоктогу жалпы сааттын көлөмү менен бакавриат системасындагы окуу планынын III-кесиптик дисциплиналар блоктогу жалпы сааттын көлөмү пайдаланылат [197; 198].

Жогорку берилген таблицанда беш жылдык адистерди даярдоо планындагы жана бакалавриаттарды даярдоодо жалпы кесиптик дисциплинага бөлүнгөн сааттар анализденди. Бакалавриатты даярдоо окуу планында сааттар азайышы же көбөйүшү беш жылдык адистерди даярдоонун окуу планына караганда логикалык жыйынтыкка жатпайт. Мисалы, педагогика 1 бөлүмү боюнча дээрлик сааттардын саны азайган.

Ал эми, педагогика 3 дисциплинасынын саат жүктөмдөрү бир топ саатка кыскарып калган. Бирок, бакалавриатты даярдоонун негизги концепциясына ылайык студенттердин өз алдынча даярданууга бөлүнгөн сааттардын үлүшү 40

% тен 50 % чейин көбөйтүлгөн. Ошол эле, студенттердин өз алдынча даярдануусу абдан чоң уюштуруу маселерин талап кылат. Демек, бакалавр системасында адистик даярдоо эки нерсе менен айырмаланат. Биринчиден, кесиптик блоктун жалпы көлөмү аз болуп калган, тактап айтканда, жалпы айырма 1620 саат, экинчиден бакалаврдык система менен мугалимдерди даярдоодо студенттердин өз алдынча билим алуусуна басым жасалат. Тактап айтканда, адистиктерди даярдоодо аудиториялык ишмердүүлүк менен студенттердин өз алдынча ишмердүүлүгү 60:40 катышы менен аныкталган, ал эми бакалавр системасында 50:50 катышы менен белгиленген. Натыйжада башталгыч мектеп мугалимдеринин кесиптик жана инсандык касиеттерин жогорку деңгээлде калыптоо үчүн тренингдерди өткөрүү зарыл болуп саналат (1.5-табл.)

1.5 - таблица. Башталгыч мектеп мугалимдерин даярдоонун анализи

№	Дисциплина	5-жылдык мөөнөт менен адистиктерди даярдоо			4-жылдык мөөнөт менен бакалавриатты даярдоо				
		Жалпы	Анын ичинен		Дисциплина				
			аудиториялык саат	СӨИ	Жалпы	аудиториялык саат	СӨИ		
1	Жалпы психология	160	80	80	Психология 1	90	48	42	
2	Жаш курак психологиясы	120	64	56	Психология 2	90	48	42	
3	Социалдык психология	85	32	53	Психология 3	60	32	28	
4	Педагогикалык психология	120	64	56	Психология 4	60	32	28	
5	Педагогикалык кесипке киришүү	34	16	18	Педагогика 1	90	48	42	
6	Педагогикалык теориялар системалар жана технологиялар	96	48	48	Педагогика 2	90	48	42	
7	Билим берүүнүн тарыхы жана	130	64	66	Педагогика 3	60	32	28	

	философиясы							
8	Социалдык педагогика	34	16	18	Педагогика 4	60	32	28
9	Салыштырмалуу педагогика	50	16	34	Курактык анатомия жана физиология	60	32	28
10	Этнопедагогика	72	32	40	Өмүр коопсуздугу	60	32	28
11	Этнопсихология	72	32	40	Инклизивдүү билим берүү	120	64	56
12	Билим берүү системасын башкаруу	52	32	20	Башталгыч класста кыргыз тилин окутуунун методикасы	180	96	84
13	Атайын педагогика жана психология	65	32	33	Башталгыч класста математиканы окутуунун методикасы	180	96	84
14	Курактык анатомия жана физиология	102	48	54	Жаңы билим берүү технологиясы	180	96	84
15	Медициналык билимдин негиздери	72	32	40				
16	Өмүр коопсуздугу	36	16	20				
17	Пед. –психологиялык практикум	70	32	38				
18	Илимий изилдөөлөрдүн негизи	50	32	18				
19	Тарбия ишинин методикасы	50	32	18				
20	Инклизивдүү билим берүү	50	32	18				
21	Окутуу жыйын.баалоонун азыркы каражаттары	100	32	68				
		1620	784	836		1380	736	644
	Айырма	-240	-48	-192				

1.2. Бакалавр системасында студенттердин рефлексиялык билгичтиктерин калыптандыруунун зарылдыгы

Жогорку билим системасынын модернизациялоо шарттарында кесиптик даярдоонун сапатын жогорулатуу эң негизги педагогикалык маселе болуп саналат. Азыркы жогорку окуу жайларда кандай гана өзгөртүп түзүүлөр

жүрбөсүн, алардын бардыгы, баарыдан мурда, болочок педагогдун инсанынын өзгөчөлүктөрү менен байланышкан. Базалык педагогикалык билим берүүнүн дидактикасын өнүктүрүүдөгү жана анын сапатын арттыруудагы багыттардын бири рефлексиялык ишмердүүлүктү калыптоо маанилүү ролду ойнойт.

Кыргыз Республикасынын «Билим берүү жөнүндө» мыйзамына, билим берүүнү өнүктүрүүнүн программасына ылайык, заманбап билим берүүнүн максаты өзүн аныктоого, өзү билим алууга, өзүн өнүктүрүүгө жөндөмдүү инсанды өнүктүрүү болуп калууда, ал эми билим берүүнүн мазмуну инсандын өзүн өркүндөтүүсү, өзүн ишке ашыруусу, өзүн билим берүү процессинин субъекти катары таанып билүүсү үчүн шарттарды түзүүгө багыт алууда. Демек, педагогдун астына эки милдет коюлат: бир жагынан, өзүн өркүндөтүү сапатына ээ болуу, ал эми экинчи жагынан, студенттерде өзүн өнүктүрүүгө керектөөнү калыптандыруу үчүн педагогикалык шарттарды түзө билүү [86;196;207; 190;].

Бакалавриат системасында адистерди даярдоо эки багытты бирдей камтыйт: студенттердин ар тараптан өнүгүүсүн камсыздоо жана багытталган адистик боюнча аныкталган кесиптик компетенттүүлүктү калыптоону камсыз кылуу.

Демек, студенттердин рефлексиялык билгичтиктерин калыптандырууда төмөнкү факторлор көрсөтүлгөн:

- Жумуш берүүчүлөрдүн талаптары;
- бакалавр системасында мугалимдердин компетенттүүлүгү;
- жалпы рефлексиялык түшүнүк.

1. Бүтүрүүчү алган билимдерин айтып бербестен ошол билимдерди колдонуп кандайдыр бир проблеманы чече тургандай болуусу зарыл. Жаңы абалда тез адаптациялана тургандай мүмкүнчүлүккө ээ болушу керек. Кандайдыр бир абалдан проблеманы көрө билгендей болушу керек. Ошол проблеманы чечүү үчүн тиешелүү билимдерди жана каражаттарды издеп табуу зарыл.

Реформалоонун артыкчылыктуу багыты болуп баштапкы кесиптик билим берүүнүн сапатын жана жеткиликтүүлүгүн камсыздоо, аны эмгек рыногунун

талаптарына ылайыктоо эсептелет. Азыркы учурдагы эмгек рыногу өндүрүш чөйрөсүндөгү адистерге дайыма жаңы талаптарды коюп келет. Кадрларды заманбап, тез өзгөрүүчү талаптарга ылайык даярдоо максатында бүтүрүүчүлөрдү ишке орноштуруу аркылуукөзкарандысыз талаптарды аткарууга ылайыкташкан. Кыргыз республикасында ЖОЖдордогу билим берүү системасын реформалоо окуу жайларды жана алардын программаларын эл аралык стандарттар боюнча аккредитациялоо жана сертификациялоо үлгүлөрүн жайылтууну камтыйт. Кадрларды даярдоо программасынын мазмуну жакшыртылып, компетенттүүлүк негизде иштелип чыккан. Билим берүү системасынын жемиштүүлүгүнүн башкы критерийи болуп жөндөмдүү жана өлкөнүн экономикалык, социомаданий жана саясий керектөөлөрүнө жооп берген компетенттүүлүктөргө ээ болгон бүтүрүүчү саналат. Ошондуктан, бүтүрүүчүлөргө азыркы учурдагы талаптарга ылайык студент өзүн өзү таанып билип, өзүн рефлексиялык билгичтиктерге калыптандыруу чоң өбөлгө түзөт.

2. Жалпы Европалык билим берүү мейкиндигинин түзүлүшү педагогикалык коомчулукту кесиптик билим берүүдө компетенттүүлүккө багытталган мамилеге өтүү зарылдыгына алып келди. Кыргызстандагы компетенттүүлүк мамиле - бул ата мекендик маданий-билим берүү салтынын нугунда жаралган инновация, анын негизги өзгөчөлүктөрү жогорку кесиптик билим берүүнүн тармактык багытталгандыгы, билим берүү процессине практиканын жуурулушкандыгы, билим берүүнү илимдин негизинде куруу болуп саналат. Азыркы бүтүрүүчүнүн кесиптик компетенттүүлүгү ЖОЖдун ишмердүүлүгүнүн натыйжасы болуп саналат да, анын атаандаштыкка жөндөмдүүлүгүн аныктайт.

Акыркы жылдарда компетенттүүлүк мамиленин актуалдашуусу, Е.Ю.Игнатъеванын пикиринде бир катар факторлор менен шартталган [85, 12-24 бб]. Коомдо базар механизмдери активдүүрөк иштей баштады, ролдук мобилдүүлүк өстү, жаңы кесиптер пайда болду, мурдагы кесиптердин демаркациясы (чектелиши, бөлүнүшү) жүрдү, анткени аларга талаптар өзгөрдү, алар кыйла интеграциялашкан, азыраак адистешкен болуп калды. Ушул өзгөрүүлөрдүн баары аныкталбагандык шарттарында жашай алчу, чыгармачыл,

жоопкерчиликтүү, стресске туруктуу, жашоо ишмердүүлүгүнүн ар кыл түрлөрүндө конструктивдүү жана компетенттүү аракеттерди кылууга жөндөмдүү инсанды калыптандыруу зарылдыгын жаратат. Ийгиликтүү кесиптик ишмердүүлүк үчүн жогорку билим алуу менен токтоп калуу азыр жетишсиз экени айкын болуп калды - өз билимдериңди, балким, такыр башка аймактан да толуктоо, кошумчалоо зарылдыгы келип чыкты. Мындай кубулуштун натыйжасы - үзгүлтүксүз билим берүү жана алуу концепциясынын актуалдуулугу менен талап кылынгандыгы болду. Ошентип, дал ушул компетенттүүлүк мамиле модернизация процессинин негизги аспектилерин өзүнүн бардык маанилеринде кыйла терең чагылтат. **«Компетенттүүлүк мамиле»** түшүнүгү XXI кылымдын башында билим берүүнү модернизациялоо көйгөйлөрү жана жолдору жөнүндө талаштарга байланыштуу таралды. Компетенттүүлүк мамиле студенттин бири биринен оолак билимдер менен билгичтиктерди өздөштүрүүсүн эмес, аларга комплекстүү ээ болуусун болжойт. Буга байланыштуу окутуу усулдарынын системасы башкача аныкталат. Окутуу усулдарын ылгоонун жана түзүүнүн негизине алар билим берүүдө аткарышкан тиешелүү компетенциялар менен функциялар түзүмү жатат. Жалпы билим берүүчүлүк программа ишмердүүлүктүн бардык аймактарында жана бардык конкреттүү кырдаалдарда, анын үстүнө ишмердүүлүктүн жаңы аймактары менен жаңы кырдаалдар жаралган тез өзгөрүп жаткан коомдун шарттарында көйгөйлөрдү натыйжалуу чечүү үчүн жетиштүү болгон студенттердин компетенттүүлүк деңгээлин калыптандырууга жарамсыз. ЖОЖдордун максаты - компетенттүүлүктөрдү калыптандыруу.

Компетенттүүлүк мамиленин ичинен эки базалык түшүнүк бөлүнүп чыгат: **компетенция жана компетенттүүлүк**. Ушул түшүнүктөрдү талдайлык.

«Компетенция» жана «компетенттүүлүк» терминдеринин тек-жайы **«competence» жана «competenceapproach»** дегендерде жатат, бул, аныкталышы боюнча **«knowledge, abilities, skills and attitudes»** (билимдер, билгичтиктер, көндүмдөр жана мамилелер) дегендик, алар негизги кесиптик милдеттерди

чечүү контекстинде көрүнүшөт. Талдоо көрсөткөндөй, чет элдик изилдөөчүлөрдүн көпчүлүгү «компетенция» түшүнүгүн баарынан мурда инсандын белгилүү бир ишмердүүлүктү аткаруу жөндөмдүүлүгү, дараметтүү мүмкүндүгү же белгилүү бир параметрлери менен байланыштырышат. Алсак, акыркы он жылдыктарда пайда болгон чет элдик изилдөөлөрдүн көбүндө, «компетенция» түшүнүгү жөндөмдүүлүктөр, билимдер жана билгичтиктер топтому эмес, тапшырманы жогорку деңгээлде аткаруу үчүн зарыл, конкреттүү кырдаалга адекваттуу, б.а. аракеттин жүрүү максаттары менен шарттарына ылайык бүткүл ресурстарды (билимдер менен билгичтиктер, көндүмдөр, жөндөмдүүлүктөр жана психикалык сапаттар системасына уюмдашкан) мобилизациялоого жөндөмдүүлүк же даярдык катары чечмеленет [126;209;193].

Компетенттүүлүк субъекттин конкреттүү кесиптик ишмердүүлүгүнүн спецификалуу мүнөздөмөсү катары окумуштуулар: Н.А.Асипованын, Н.Г.Алексеевдин, Е.С.Кузьминдин, Л.А.Петровскаянын, П.К.Кадырбекованын, В.А.Демин, Э.Мамбетакуновдун, Ю.М. Жуковдун, П.В. Растяниктин, Е.А. Яблокованын, А.П.Ситниковдун, Т.М. Сияевдын, А.А. Деркачтын, О.А. Полищуктун, И.Н. Семеновдун эмгектеринде каралган. Аларда «компетенттүүлүк» төмөнкүчө аныкталат:

- «психологиялык сапаттардын айкашуусу өз алдынча жана жоопкерчиликтүү аракеттенүүгө мүмкүндүк берүүчү психологиялык абал катары, адамдын белгилүү бир функцияларды аткаруу жөндөмдүүлүгү менен билгичтиктерине ээ болуусу катары» [126];

- «өз ишин, аткарылып жаткан иштин маңызын, белгиленген максаттарды аткаруу үчүн татаал байланыштарды, кубулуштарды жана процесстерди, мүмкүн болчу ыктар менен каражаттарды ийне-жибине чейин билүү» [70];

- «жеке адамдын же коомдук органдын практикалык же башка натыйжага жетүүгө жол берүүчү түзүлгөн кырдаалды туура баалоого жана ага байланыштуу туура чечим кабыл алууга жөндөмдүүлүгү... компетенттүүлүк - адамдын тубаса сапаты эмес, ал адамдын өзүнүн үстүнөн иштөөсүнүн, анын

билим алуусунун жана өзүнчөлүгүнүн натыйжасында өнүктүрүлөт жана тереңдетилет»;

- инсандын белгилүү бир компетенцияга шайкештик даражасын чагылтуучу жана өзгөрүп жаткан социалдык шарттарда конструктивдүү аракеттенүүгө жол берүүчү билгичтиктеринин деңгээли [126];

- компетенциялардын жыйындысы;
- адистин белгилүү бир ишмердүүлүккө сүңгүп кирүүгө даярдыгы [7];
- болочок кесиптик ишмердүүлүккө даярдыктын атрибуту [7].

Көп авторлордун пикири боюнча, компетенттүү болуу «берилген кырдаалда алынган билимдер менен тажрыйбаны мобилизациялоо жөндөмдүүлүгү (билгичтиги)» дегенди туюнтат [70].

Ошентип, «компетенция» термини «компетенттүүлүктөн» келип чыккан туунду түшүнүк болуп саналат да, адамдын билимдерин, билгичтиктерин жана көндүмдөрүн колдонуу аймагын билдирет.

Компетенттүүлүк - семантикалык жактан баштапкы категория, жана алардын интериоризацияланган (ээ болунган жана жеке тажрыйба) жыйындысын, системаны, адамдын кайсы бир «билимдик» жүгүн берет. Мындан келди, өз ишинде «компетенттүү» адам «кайсы бир маселе боюнча маалыматтуу, анын таанымал билгичи болуп саналган, абройлуу, толук укуктуу, ыйгарым укуктардын чөйрөсүнө ээ, жөндөмдүү» дегенди туюнтат. Демек, «компетенция» менен «компетенттүүлүктүн» айырмасы компетенция кайсы бир адамдын макамын аныктоочу түшүнүктөрдү бергенинде, компетенттүүлүк болсо өз кезегинде функционалдуу түшүнүк болгонунда турат. Ушуга ылайык биз компетенттүүлүктү инсандын кесиптик ишмердүүлүккө даярдыгынын түптөлгөн кесиптик жана адистик маанилүү билимдерин, билгичтиктерин жана көндүмдөрүн берүүчү калыптангандыгын (инсандын мотивациялангандыгы жана кесиптик маанилүү сапаттары менен катар) курамдык бөлүгү катары аныктайбыз [70;100;107].

Компетенттүүлүк болочоктогу мугалимдин өзүн өзү калыптандырууда

чоң өбөлгө түзөт. Бул учурда студенттин рефлексиялык билгичтиктерин калыптандырууда компетентүүлүк мамиле калыптанат.

3. Педагогикалык рефлексия тууралуу илимий ойлордун келип чыгышына инсандык жана психологиялык рефлексиялар тууралуу изилдөөлөрдөгү себеп болгон. Илимий изилдөөнүн объектиси катары педагогикалык рефлексияга кызыгуу XX-XXI кк. чектеринде илим менен техниканын өнүгүүсүнүн ылдам темптерине, билим берүүнүн өзгөрүп жана татаалдашып жаткан стандарттарына, педагогдордон туруктуу кесиптик жана инсандык өсүүнү талап кылган окутуу менен тарбиялоонун жаңы билим берүү технологияларын киргизүү зарылдыгына байланыштуу пайда болгон (В.В. Давыдов, И.А. Зимняя, А.И. Маркова, Н.В. Митина, Г.С. Пьянкова, В.А. Сластенин ж.б.) [64; 81; 128; 137;149; 177].

Г.П.Щедровицкий өзүнүн изилдөөлөрүндө төмөндөгүдөй белгилейт: *“...Богатство человеческого опыта определяется рефлексией, тем, насколько человек продумывает, что с ним происходило. И это есть фактически основная единица человеческого опыта. Единицей является не действие, а действие плюс последующее рефлексивное продумывание, наше переживание: как я действовал и что происходило?”* [207, 23 – 35 - бб];

Б.З.Вульф *“...рефлексия - это особый случай индивидуального самоуправления. Отсутствие рефлексии - духовная трагедия, безжизненность. Такое понимание рефлексии позволяет рассматривать ее как механизм личностного и профессионального саморазвития»*[42,26-31- бб].

Инсандын өзүн өнүктүрүүсү менен өзүн өркүндөтүүсүндөгү жана кесиптик ишмердүүлүгүндөгү рефлексиянын ролу жөнүндө окумуштуулардын изилдөөлөрү, рефлексиялык баалоонун аркасында инсандын өзүнө өзү кесиптик ишмердүүлүктүн субъекти катары мамиле калыптанарын көрсөтү. Өнүккөн рефлексиялык процесстер жана рефлексиялоого жөндөмдүүлүк көйгөй бир, көп учурда – стереотиптүү көрүү чекитинен каралуучу ой жүгүртүү ишмердүүлүгүнүн зарыл шарттары болуп саналышат. Инсан өзүнө жана өз иш-аракеттерине сырттан, башка адамдын турумунан карай, түрдүү көрүү

чекиттерин көңүлгө ала билген учурда гана, ал өзүнүн чыгармачыл ой жүгүртүүсүн децентрализациялоого жана өзүнүн бир жактуу ой пикирлерин жеңүүгө түрткү берет (С.Л. Рубинштейн, И.Н. Семенов, ж.б.).

Рефлексиялык ой жүгүртүү рефлексиянын базалык модели катары В.А. Лефеврдин модели таанылган, анда “...рефлексия өзү менен аң-сезимде «Мен-элести» эки эселенте «күзгүдөгүдөй» чагылтуу процессин берет” [125, 65-70-бб]. Рефлексиянын жалпы кабыл алынган философиялык жана психологиялык аныктамаларына жана анын типологиясына ылайык кесиптик педагогикалык рефлексияда айырмалашат жана иликтешет:

- *интеллектуалдык рефлексияны* адамдын кесиптик педагогикалык милдеттердин чечилишин издөөгө багытталган өзүмдүк ой жүгүртүү иш-аракеттеринин өзгөчөлүктөрүн текшерүүчү-баалоочу, сынчыл кароо катары;

- *инсандык рефлексияны* (реалдуу «Мен» элести жана идеалдуу «Мен» элести катнаштыруу, өзүн баалоо, өзүн текшерүү ж.б.у.с.);

- *коммуникациялык (же социалдык-перцепциялык) рефлексияны* («Мен» элес башка адамдардын көзү менен жана «башкалардын» элеси өз көзү менен);

- *биргелешкен ишмердүүлүктүн, өз ара аракеттешүүнүн ж.б.у.с. кооперациялык (же жамааттык) рефлексиясын* (А.Я. Большунов, В.А. Молчанов, И.Н. Семенов, В.В. Давыдов, К.Я. Вазина, И.А. Васильев, А.А. Реан, С.Ю. Степанов ж.б.)

- *интеллектуалдык рефлексияны* (өзүмдүк иш-аракеттерди жана ишмердүүлүктү жалпысынан рефлексиялык процесстердин негизинде өзү жөндөө, өзү түзөтүү, өзү долбоорлоо, өзү божомолдоо).

Кесиптик рефлексия жалпы түшүнүгү биринчи жолу Б.З. Вульф тарабынан киргизилген, ага ылайык, кесиптик рефлексия – бул өзүн, өз «Менин» мүмкүнчүлүктөрүн тандалып алынган (тандалуучу) кесип талап кылган нерсе менен катнаштыруу [42].

Азыркы учурда рефлексия инсандын борбордук кесиптик маанилүү сапаты катары каралат, адамдын кесиптик ишмердүүлүккө ээ болуусу менен аткаруусунун ийгиликтүүлүгүнөн көз каранды (Б.З. Вульф, Э.Ф. Зеер, А.В.

Карпов, А.К Маркова, В.А. Толочек, О.Н. Родина, А.М. Столяренко ж.б.). Алсак, мисалы, О.Н. Родина кесиптик ишмердүүлүктүн субъекти катары адамдын маанилүү кесиптик сапаты катарына кесиптештери менен өз ара аракеттешүүнүн натыйжалуулугун, демилгелүүлүгүн пайда кылат. Ал кесиптик ишмердүүлүктүн ийгиликтүүлүгүн жалпы баалоо тышкы да (башка адамдар берүүчү бааны), ички да (өз ишмердүүлүгүнүн ийгиликтүүлүгүн өзүмдүк баалоону) чен-өлчөмдү камтууга тийиш экенине көңүлдү бурат. О.Н. Родина пикири боюнча кесиптик ишмердүүлүктөгү ийгилик, баарыдан мурда, жумушчунун маанилүү максатка жетишүүсүнөн жана ошол максатка жетүүгө жолтоо болуучу шарттарды жеңүүсүнөн же өзгөртүп түзүүсүнөн көрүнөт. Бул процесс өзүнө зор талдоочулук ишти камтыйт. Өз ишинин оптималдуу каражаттары менен усулдарын тандоо, анын натыйжалуулугун талдоо этабында биринчи планга рефлексиялоо процесси келип чыгат. О.Н. Родинанын ырастоосу боюнча, рефлексиясынын деңгээли жогору адам өз ишин кыйла адекваттуу баалоого жана уюштурууга, натыйжада ийгиликке жетишүүгө жөндөмдүү [155, 45 - б].

Б.3. Вульфовдун белгилөөсү боюнча, кесипке даярдоодогу маанилүү милдет – адам рефлексиялоону кааласын, аны жасай билсин, өзүнүн руханий турмушун интенсивдүү өнүктүрсүн, мүмкүн болуучу көңүл коштукту же руханий боштукту жеңип, күмөн санай, катаны көрө, аны жоюу вариантын издей билсин үчүн рефлексияны «берүү» милдети болуп саналат. Адам кабыл алынган чечимдин натыйжаларынын мүмкүн болуучу варианттарын жок дегенде вербалдуу алдын ала көрө билгени, өз күчүнө ишенбөөнү, окуялардан оолактоо аракеттерин жеңүү же андан качуу үчүн өзүн талдай билгени маанилүү. Б.3. Вульфовго ылайык, рефлексия – бул жекече өзүн башкаруунун өзгөчө учуру. Рефлексиянын жоктугу – руханий трагедия, жансыздык [42]. Рефлексияны ушундай түшүнүү аны инсандык жана кесиптик өзүн өнүктүрүү механизми катары кароого жол берет.

Ошентип, кесиптик рефлексия көйгөйү боюнча изилдөөлөргө сереп салсак төмөнкүлөрдү көрсөттү:

❖ кесиптик рефлексия деп ишмердүүлүктүн субъектинин, өзүн, өз «Менинин» мүмкүнчүлүктөрүн тандалып алынган (тандалуучу) кесип талап кылган нерсе менен катыштыруусун түшүнүү кабыл алынган;

❖ кесиптик рефлексияны иликтөөдө изилдөөнүн багыттарынын чоң ар түрдүүлүгү жана көп аспекттүүлүгү жашайт, ал ата мекендик рефлексиялык ой жүгүртүү жана чыгармачылык психологиясында жалпы кабыл алынган рефлексиянын механизмдери, деңгээлдери, формалары жана типологиясы жөнүндө элестетүүлөр менен аныкталат.

❖ рефлексия инсандын рефлексиялык маданиятынын контекстинде иликтенет. Рефлексиялык маданиятты кесипкөйдүн инсанынын интегралдуу сапаты катары өнүктүрүү рефлексиялык даярлык, рефлексиялык компетенттүүлүк, рефлексиялык-чыгармачылык дарамет, рефлексиялык жөндөмдүүлүк өңдүү динамикалык компоненттерди өстүрүүдө жатат;

❖ рефлексиялык жөндөмдүүлүктөр өзүн баалоонун, өзүн текшерүүнүн, өзүн жөндөөнүн жана өзүн түзөтүүнүн өз ара байланышын беришет;

❖ рефлексияны (рефлексиялуулукту) инсандын борбордук кесиптик маанилүү сапаттарынын (КМС) катарында кароо кабыл алынган;

❖ кесиптик рефлексия (рефлексиялуулук) адам ишмердүүлүгүнүн ийгиликтүүлүгүнүн детерминантасы катары каралат, ал анын креативдүү ой жүгүртүүсүн уюштурууга, кесиптик чеберчилигинин өсүүсүнө, жаңы адистиктерге ээ болуусуна түрткү болот.

❖ кесиптик ишмердүүлүктүн (башкаруучулук жана аткаруучулук) эң чоң натыйжалуулугу рефлексиялуулуктун билинүүсүнүн жекече өлчөмүнүн орточо деңгээлинде көрүнөт. Төмөн же өтө жогору рефлексиялуулукта кесиптик ишмердүүлүктүн майнаптуулугунун төмөндөөсү болуп өтөт. Бул рефлексияны адамдын инсандык жана кесиптик өзүн өнүктүрүүсүнүн, кесипкөй катары өзүн ишке ашыруусунун механизми катары кароого жол берет.

Илимий изилдөөлөрдү талдоо рефлексия көйгөйү кийинки мезгилде кесиптик ишмердүүлүктүн психологиясында көрүнүктүү орун ээлей баштаганын көрсөтөт. Рефлексиялык мамиле теориялык негиздери али

жетишсиз иштелген, же колдогу концепциялары өтө карама-каршылыктуу кесиптер үчүн өзгөчө актуалдуу. Кесипкөй-практикке мындай кырдаалда кандайдыр бир көйгөйдү чечүүнүн каражаттарын издөөгө гана эмес, чечүүгө карата белгилүү бир мамилени тандоого же өзүмдүк тажрыйбасына таянып өзүнүн оригиналдуу чечилишин түзүүгө да туура келет. Биздин көз карашыбызда, бул көйгөй «адам-адам» тутумунун кесиптери үчүн чоң даражада мүнөздүү, алардын айырмалуу белгиси ишмердүүлүктүн кандайдыр бир технологиялык регламентациясын кыйындатуучу каныккан психологиялык фон болуп саналат. Рефлексия кесипкөйдүн өз практикалык тажрыйбасын, теориялык билимдерин жана изилдөөчүлүк мамилени көп жактуу практикалык көйгөйлөрдүн оптималдуу чечилишин табуу максатында жуурулуштуруу (интеграциялоо) жөндөмдүүлүгү катары кесипкөйдүн бийик чыгармачылык дараметинин көрүнүүсүнүн көрсөткүчү болуп калат [96; 73; 91; 136].

3.3. Бакалавр системасында студенттердин рефлексиялык ишмердүүлүктөрүн калыптандыруунун негиздери.

Бүгүнкү күндөгү педагогикада рефлексия илимий иликтөөнүн объектиси катары мугалимдин кесиптик өзүн таанып билүүсү, кесиптик өздүк билим алуусуна, кесиптик маданиятынын жана кесиптик даярдыгынын көйгөйлөрүнө арналган изилдөөлөрдө негизги орунду ээлейт (Б.З. Вульфов, Б.Д.Эльконин, Г.М. Коджаспирова, И.Н. Семенов, Н.Г.Алексеев,С.Ю. Степанов, В.В. Пономарева, В.В.Ветрова ж.б.) [42; 208; 103; 166; 7; 186; 145; 40]. Акыркы он жылдыкта болочок мугалимди инновациялык педагогикалык ишмердүүлүккө даярдоо процессинде педагогикалык рефлексияны калыптандыруу жана өнүктүрүү көйгөйлөрүнө байланыштуу педагогикалык рефлексияга кызыгуу маанилүү өстү (Т.Е. Аргентова, Л.В.Маркова, О.В. Матюшкин, А.М. Митина, В.Б.Лебединцев, И.Я.Лернер, В.А. Слостенин, В.В. Пономарева, В.В.Рубцов, ж.б.) [13; 127; 129; 135; 116; 121; 183;178; 160];

Көпчүлүк окумуштуулар «педагогикалык рефлексия» терминин

педагогикалык ишмердүүлүктүн субъектинин кесиптик өзүн таанып билүүсүн мүнөздөө үчүн колдонушат. Мында, И.В. Орлова белгилегендей, *“...педагогическая рефлексия понимается как сложный психологический феномен, проявляющийся в способности педагога занять аналитическую позицию по отношению к своей деятельности”* [141,34-б]; Алсак, мисалы, А.А. Бизяева педагогикалык рефлексиянын эки деңгээлин ажыратат: [27];

- рефлексиялык аң-сезимдин конструктивдүү-аткаруучулук, мотивациялык, прогностикалык аспекттерин камтуучу операциялык деңгээл;
- мугалимдин ишмердүүлүгүндөгү анын кесиптик-инсандык субъектилик багыт алуусун жана рефлексиялык кырдаалга инсандык, субъектилик камтылуусун мүнөздөөчү таза инсандык деңгээл.

С.Ю.Степанов кесиптик педагогикалык рефлексияны татаал түзүмгө ээ ишмердүүлүк катары карайт. Ал, *“...педагогикалык рефлексиянын психологиялык түзүмүн мотивациялык-максаттык, когнитивдүү-операциялык, аффективдүү, баалоочулук жана адептик-эргтик компоненттер түзүшөт. Педагогдордун рефлексиялык ишмердүүлүгүнүн мотивациялык-максаттык компонентинин мазмунуна киришет: рефлексиялык ишмердүүлүккө керектөө, педагогикалык рефлексияны өркүндөтүүгө оң мамиле менен кызыгуу жана аны колдонуунун максаттарын аңдоо. Когнитивдүү-операциялык компонент педагогикалык рефлексиянын теориялык негиздерин, мугалимдин рефлексиялык ишмердүүлүктү жүзөгө ашыруу боюнча кесиптик билгичтиктерин конкреттештирүүчү билимдерди камтыйт. Аффективдүү компонент рефлексиялык ишмердүүлүктү жүзөгө ашырууда педагогдун практикалык иш-аракеттерин коштоочу эмоцияларды, ийгиликке ишенүү сезимин камтыйт. Баалоочулук компонентке рефлексиялык ишмердүүлүктү өзү баалоо менен текшерүү, ал эми адептик-эргтик компонентке— рефлексиялык ишмердүүлүккө түрткү болуучу инсандык сапаттар киришет”* [186, 74-98-бб].

Билим берүү системасында адистикти даярдоонун сапаты көйгөйлөрүн иштеп чыгуунун үстүнөн иштешкен алдыңкы адистер, педагогикалык рефлексия мугалимдин кесиптик компетенттүүлүгүнүн маанилүү элементи

болуп саналат деген пикирге бир ооздон макул болушат (А.А, Вербицкий В.С.Агеев, С.Ю.Степанов, Б.З, Вульфов, Л.Ф.Вязникова, Е.И. Исаев, Н.В. Кузьмина, А.А. Реан, С.В. Кондратьева, А.К. Маркова, Л.М. Митина, В.А. Слостенин ж.б.) [36; 3; 184; 42; 46; 86; 105; 150; 102; 128; 135; 177].

Алсак, мисалы, Н.В. Кузьмина “...педагогикалык рефлексияны мугалимдин өздүк ишмердүүлүктүн жана инсандык артыкчылыктары менен кемчиликтеринин негизинде психологиялык компетенттүүлүгүн айырмалайт” [107, 45 – 56 - бб].

Өнүккөн рефлексиясыз мугалим өзүмдүк чыгармачыл кесиптик ишмердүүлүктүн субъектиси болууга жарамсыз. Ошентип, педагогикалык рефлексия мугалимдин чыгармачыл жөндөмүн өнүктүрүүнүн эң маанилүү шартын берет.

Мугалимдин кесиптик ишмердүүлүгүндө педагогикалык рефлексия төмөнкү кызматтарды аткарат: [158; 166]

- болочок мугалимдин педагогикалык ишмердүүлүккө ээ болуусунун жүрүшүндө анын кесиптик өзүн аныктоосун жана кесиптик ыңгайлашуусун камсыздоо (Э.Ф. Зеер, И.А. Савенкова);
- жасалуучу ишмердүүлүккө аң-сезимдүү мамилени өнүктүрүү (Б.Ф. Вульфов, И.Н. Семенов, А.А. Тюков, С.Л. Рубинштейн);
- педагогикалык ишмердүүлүктү тутумдуу бүтүндүктүү жөндөөнү жүзөгө ашыруу (Б.П. Ковалев);
- чыгармачыл ой жүгүртүүнүн инновациялык сапаттарын детерминациялоо (Л.М. Митина, С.Ю. Степанов, И.Н. Семенов, В.Н. Харьков);
- педагогикалык ишмердүүлүктүн өнүмдүүлүгүн жогорулатуу (А.А. Реан, Т.И. Руднева);
- өзүн баалоо, өзүн талдоо жана өзүн жөндөө педагогикалык механизмдеринин негизинде кесиптин, педагогикалык чеберчиликтин, кесиптик компетенттүүлүктүн жана туруктуу инсандык, кесиптик өркүндөөгө

жана инсандык өсүүгө жөндөмдүүлүктүн деңгээлин жогорулатуу (А.А. Бизяева, А.К. Маркова, Н.В. Кузьмина);

Педагогикалык рефлексия өзү менен көп аспектилүү, көлөмдүү психологиялык курулманы берет. Ушундай көп кырдуулугунан жана көлөмдүүлүгүнөн улам педагогикалык рефлексияны иликтөө белгилүү бир татаалдык менен коштолгон. Ошондуктан көпчүлүк илимий-изилдөө иштеринде педагогикалык рефлексияны иликтөө анын аспектилеринин бири менен чектелет.

Изилдөөнүн предмети же интеллектуалдык, социалдык-перцепциялык, инсандык рефлексиянын кээ бир түрлөрү менен көрүнүүлөрү (көбүнчө өзүн баалоо менен өзүнө мамиле); же рефлексияны кесиптик педагогикалык маданияттын жана компетенттүүлүктүн түзүүчү компоненти катары кароо; же педагогдун инновациялык педагогикалык ишмердүүлүгүнүн жана өзүн ишке ашыруусунун шарттары менен детерминанттары катары рефлексиянын ролун иликтөө болуп калат. Педагогикалык рефлексияны иликтөөнүн конкреттүү максаттары менен милдеттерине жараша изилдөөчүлөр ага түрдүү аныктамалар беришет: мугалимдин өзүнүн инсандык жана кесиптик маанилүү сапаттарын өзү баалоосу катары; өз көзү жана башкалардын (окуучулардын, кесиптештердин, ата-энелердин) көзү менен «Мен» элес катары; кесиптик иш-аракеттерди жана педагогикалык ишмердүүлүктүн натыйжаларын өзү талдоо катары; кесиптик өзүн аныктоонун, өзүн өнүктүрүүнүн жана чыгармачыл кесиптик өзүн ишке ашыруунун механизми катары ж.б. (Н.В. Кузьмина, Г.М. Коджаспирпова, А.К. Маркова, Л.М. Митина, В.А. Сластенин, Н.В.Самоукина, И.Н. Семенов ж.б.) [107; 103; 128; 137; 179; 163; 166];

Педагогикалык рефлексиянын сунушталуучу аныктамалары жалпысынан, рефлексияны жалпы кабыл алынган философиялык-психологиялык түшүнүүгө каршы келишпейт, бирок алардын ар биринде анын өзүнчө аспекти гана баса белгиленет: инсандык рефлексия (өзүн баалоо, «Мен-элес»), коммуникациялык рефлексия (мугалимдин аны окуучулар кандай кабыл алышарын, баалашарын, мамиле кылышарын аңдоосу); социалдык-

перцепциялык рефлексия (мугалимдин окуучулардын иш-аракеттерин, жорук-жосундарын, абалдарын андоосу жана андаштыруусу, б.а. «Сен», «Сиз» жана «Алар» элеси ж.б.).

Мугалимдин кесиптик педагогикалык өзүн таанып билүүсү рефлексиянын жогоруда саналган типтери менен түрлөрүнүн баары орун алышары шексиз.

Рефлексиялык аң-сезимдин ушул кырларынын баары педагогикалык баарлашууда көбүрөөк айкын көрүнүшөт. Антсе да педагогикалык ишмердүүлүк окуучулар менен баарлашуу жана өз ара аракеттешүү кырдаалын гана эмес, өз чечимдери менен иш-аракеттеринин натыйжаларын, жүрүм-турум стратегиялары менен тактикаларын, педагогикалык милдеттерди чечүүдөгү иш-аракеттерди андаштырууну талап кылуучу көп сандаган кесиптик кырдаалдарды да берет. Бул учурда педагогикалык рефлексия теориялык ой ишмердүүлүгүнүн формасы, ишмердүүлүктүн максаты менен натыйжаларынын шайкештигин аныктоо катары каралат. Мында педагогикалык рефлексия эми чыгармачыл ой жүгүртүү психологиясынын турумдарынан түшүнүлөт, ал инновациялык педагогикалык ишмердүүлүктөн көбүрөөк айкын көрүнөт (В.А. Слостенин, Л.В. Семенов, С.Ю. Степанов ж.б.) [179; 166; 184].

Билим берүү ишмердүүлүгүнүн өз ара аракеттенишкен субъекттериндеги рефлексиялык процесстердин калыптануусу менен өнүгүүсүн иликтөө көйгөйлөрүнө арналган азыркы окумуштуулардын эмгектеринде, педагогикалык рефлексия, өзүнүн көп аспектүүлүгүнөн жана ички түзүмдүк бир тектүү эместигинен улам, төмөнкүлөр катары каралышат:

- педагогдун өзүмдүк аң-сезиминин, өзүмдүк кесиптик иш-аракеттеринин жана алардын мыйзамдарынын мазмунун андоосөз «Мен» элесин түрдүү турумдардан: өзүмдүк жана билим берүү процессинин башка субъекттеринин (студенттердин, мугалимдердин, ата-энелердин), өзү таануу;

- билим берүү ишмердүүлүгүнүн башка өз ара аракеттешүүчү субъекттеринин ички дүйнөсүн, жосундарын жана жүрүм-турумун күмөн саноо, алардын жүрүм-турумунун чыныгы себептери менен мотивдерине

сүнгүүгө умтулуу сезими менен коштолгон алар жөнүндө өз пикирин туруктуу талдоонун фонунда таануу;

- мугалим аткарган ишмердүүлүктү өзү талдоо, педагогикалык ишмердүүлүктүн максаттары менен натыйжаларынын дал келүүсүн аныктоо, өз чечимдерин кайра таанып билүү жана кайра текшерүү, каталарды ажыратуу, алардын себептерин, түзөтүү жана четтетүү жолдорун аныктоо;

- педагогдун өзүнүн кесиптик өзүн өнүктүрүү жана чыгармачыл өзүн ишке ашыруу жолдору менен ыктарын издөөсү, программалоосу жана божомолдоосу [189;205]. Педагогикалык рефлексиянын маңызын ушундай түшүнүү анын өнүгүүсүнүн жетишерлик бийик деңгээлин мүнөздөйт. Кээ бир окумуштуулардын элестетүүлөрүнө ылайык, өнүккөн педагогикалык рефлексия жетилген инсандын кесиптик өзүн таанып билүүсүн мүнөздөйт да, мугалимдин өз алдынча кесиптик ишмердүүлүгүнүн белгилүү бир этабында гана көрүнөт (анын өз кесибине оң мамилеси шартында). Башка окумуштуулар эгер аны болочок адистерди окуу жайында кесиптик окутуу процессинде эле калыптандыра баштаса, өнүккөн педагогикалык рефлексиянын пайда болуусун кыйла тездетүүгө болот деп эсептешет.

Педагогикалык кесипке ээ болуп жаткандарда рефлексиялоо ишмердүүлүктөрдү жана рефлексиялык жөндөмдүүлүктөрдү калыптандыруу менен өнүктүрүүнүн психологиялык-педагогикалык шарттары катары, алар инновациялык өнүктүрүүчү билим берүү технологияларын иштеп чыгууну окуу-таанымдык жана кесиптик ишмердүүлүктүн мотивациялык, рефлексиялык жана креативдүү механизмдерин активдештирүүнү аташат. Бир катар илимий изилдөөлөрдө бул идеялар активдүү эксперименттик текшерүүдөн өтүүдө (Н.Л. Жмакина, Е.Г. Комолова, О.В. Перевалова, Л.В. Подымова, Г.С.Пьянкова, В.А.Сластенин, Н.И. Сорокина, Н.В. Съездина, Т.Ф. Ушева ж.б.).

Кыргыз республикасында “Рефлексия категориясы атайын диссертациялык изилдөөнүн темасы катары карала элек, ошол эле учурда профессор Т.М. Сияевдин жаңы чыккан эмгегинде рефлексия категориясынын калыптанышына кенен токтолгон [174, 8-б] Алсак, Байыркы грек ойчулдары

алгачкылардан болуп рефлексия категориясын колдонушкан. Алар рефлексияны адамдын өзүн-өзү таануусу деп түшүндүрүшкөн. Мисалы, Гераклиттин пикири боюнча дүйнө (космос) – бул “түбөлүктүү тирүү от”, ал эми руханий дүйнө (“психея”) – оттун учкуну болуп саналат. Гераклит эң биринчилерден болуп “Өзүңдү өзүң тааны” деген чакырыкты койгон. Демокрит дагы руханий дүйнө оттун атомдорунан турат деп эсептеген. Демокриттин оюу боюнча бардык кубулуштар материалдык атомдордун кайтарымсыз кагылыштары, ал эми ой, сезим – бул руханий дүйнөнүн атомдорунун калтырган издери, “чагылыштары”. Ошондуктан, сезүүчү, эстөөчү жана ойлонуучу адамдын руханий дүйнөсү курчап турган дүйнөнү чагылта алат жана аны тааный алат. Ал эми, Сократ адамдын негизги милдеттеринин бири бул - өзүнүн таанып-билүү функциясын ишке ашыруу үчүн руханий активдүүлүгүн таануу деп эсептеген. Платонадам баласынын ак көңүлдүктү калыптоосунда өзүн таанып-билүүгө абдан чоң маани берген жана акыл-эстүүлүктү өзү жөнүндө билимдин жыйындысы деп аныктаган. Аристотель рефлексияны сырдуу, аяңдуу аң-сезимдин мүнөздөмөсү деп тааныган жана ал предмет менен предмет жөнүндөгү билимдин айкалышын аныктаганга мүмкүнчүлүк түзөт деп ойлогон. Башкача айтканда, *Аристотелдин* пикири боюнча рефлексия адамдын ою менен ал ойлонуп жаткан нерсенин дал келиши болуп саналат. Демек, антикалык философияда рефлексия адамдын рухий дүйнөсүнүн төмөнкү багыттардагы мүмкүнчүлүгү катары аныкталган:

- Буюмдардын жана кубулуштардын дүйнөсүн таануу(Гераклит, Демокрит, Аристотель).
- Түбөлүктүү идеяларды таануу(Сократ, Платон).
- Ички дүйнөнү таануу (Сократ, Платон, Аристотель).

“Рефлексия” категориясы коомдун кийинки өнүгүү этаптарында дагы терең изилденген. Мисалы, Г. Лейбниц “...рефлексияны бийик билимдин булагы деп атайт. Ал абстракциялоонун жана жалпылоонун натыйжасы болуп саналган билим. «Мага сезимдер бизди акыл-эстин жардамысыз сезимдик заттардын жашоосуна ынандыра албагандай көрүнөт. Ошондуктан мен

болмуштун идеясы рефлексиядан келип чыгат деп ойлоого даярмын”, - деп жазат ал [120, 45 - б].

Түшүнүктөр менен элестерди жаратуучу катары рефлексиялык ой жүгүртүүнүн негиздерин И. Кант салган, анан да, анын көрүү чекитине ылайык, баштапкы материал болгондо моделдөө жүрөт. Анын эмгектеринде “...рефлексия гносеологиялык формага ээ болгон да, таанымдын формасы катары карала баштаган. «Таза акыл-эсти сындоодо» аң-сезим рефлексиянын булагы катары каралат: «Бардык ой-пикирлер жана керек болсо салыштыруулар, - деп жазган И. Кант, - рефлексияны, башкача айтканда берилген түшүнүктөр таандык болгон таанымдын ошол жөндөмдүүлүгүн айырмалоону талап кылат». Ал рефлексияны «эч нерседен эч нерсеге карай» кыймыл катары карайт, «мындай кыймыл, кайтып келүү болуу менен, биринчи жолу ушул кайтып келүүдө эмне башталса ошол, же эмне кайтып келсе ошол болот... рефлексиялоочу кыймылды, мындан келди, өзүнүн ичине абсолюттуу кайра түртүлүү катары түшүнүү керек» [92, 14 - б].

Прагматизмдин өкүлү Дж. Дьюи рефлексияны маңызы адамдын жүрүм-турумун өзүнүн жекече баалуулуктар жана кызыкчылыктар шкаласына таянуу менен өзү жөндөө жөндөмдүүлүгүндө жаткан мораль катары жаңыча түшүнүүнү негиздеген. Окумуштуу рефлексиядан адамдын чөйрөгө ыңгайлашуу «шайманын», ийгиликке жетишүү каражатын көргөн да, рефлексияны «өзүмдүк ынанымдардын негиздерин баалоо» катары мүнөздөгөн.

Рефлексия кылган адам, философтун пикири боюнча, «алар тургузулган негиздердин жарыгындагы активдүү, тырыша, тыкыр каралган ишенимге же билимдердин суммасына» ээ болот да, «андан аркы өзүмдүк корутундуларын иштеп чыгат» [69, 134-136- бб]. Ушуга байланыштуу рефлексия – педагогдун өз аң-сезиминдеги жана ишмердигиндеги кубулуштарды таанып билүүсү жана анализдөөсү, башкача айтканда, өз ойлоруна жана аракеттерине сырттан көз караш педагогикалык ишмердиктин эң маанилүү жана зарыл компоненти болуп эсептелет.

Россия Федерациясынын изилдөөчүсү рефлексия боюнча изилдөөнү

жүргүзүү менен Г.С.Пьянкова рефлексияга төмөндөгүдөй аныктама берген. «...*Рефлексия* (от лат.*reflexio* - отражение) и стала означать *процесс размышления индивида о происходящем в его собственном сознании*»[149, 15 –19 бб].

Рефлексия бул – субъектинин өздүк психологиялык деңгээлин, абалын, мүнөзүн өзү таануу аракети болуп саналат. Ал бир жагынан өзү жөнүндө маалыматка ээ болуу, экинчи жагынан өзүнүн инсандык касиеттерин, эмоционалдык абалдарын, когнитивдик деңгээлдерин башка адамдар тарабынан анализдөө процессин билдирет.

«Рефлексия» термининин түшүндүрмөлөнүүсүнүн көп жактуулугун камтыган илимий изилдөөлөрдө берилген «рефлексия» категориясынын кеңдиги анын иш-аракет механизмнин универсалдуулугу менен түшүндүрүлөт, анын негизинде кайтарым байланыш принциби жатат [4; 8; 58; 74; 190; 193;204;207]. Бул принцип индивиддин өзүн жөндөөсүнүн түрдүү деңгээлдеринде көрүнөт: нейрофизиологиялыктан инсандыкка чейин, мында ал жөндөөчү жана конструкциялоочу кызматтарды аткаруучу жана адамдын руханий дүйнөсүнүн бүтүндүгү менен өнүгүүсүн камсыздоочу рефлексиялуу өздүк аң-сезим процесстери менен берилген. Заманбап философиялык, педагогикалык жана психологиялык адабияттарда рефлексиянын ар түрдүү формаларынын, түрлөрүнүн аспектилеринин көптүгү жөнүндө кеп жүрөт. Биз педагогикалык чөйрөдөгү рефлексиялык ишмердүүлүктөрдү карайбыз, алар рефлексиялык процесстерди «коё беришет», алардын негизгилери мугалимдин инсанынын ой жүгүртүүсүндө, коммуникациясында жана өздүк аң-сезиминде агып өтөт [22; 27; 32; 40; 58].

Рефлексия түшүнүгүнүн педагогикалык билимдер жана педагогикалык ишмердүүлүк чөйрөсүнө өтүүсү Г.П. Звенигородскаянын, Г.М. Коджаспированын, В.А. Метаеванын, В.А. Сластениндин ж.б. эмгектери менен байланышкан. Алар теориялык жоболорду мугалимдин ишинин практикасына чукулдатуу аракетин жасашкан. Авторлор кесиптик жөндөмдүүлүктөрдү иликтөөдө педагогикалык ишмердүүлүктүн өзгөчөлүктөрү

жана иш тажрыйбасы менен байланышкан рефлексиялык процесстер, ошондой эле рефлексияны калыптандыруунун факторлору, шарттары жана ыктары көз жаздымда калып жатканына көңүл бурушат. Окутуучулардын «педагогикалык рефлексиясынын», б.а. өзүн, кесиптештерин жана студенттерди түшүнүүсүнүн төмөн деңгээли, окутуучулук чеберчиликтин өсүүсүнө жолтоо болушу ыктымал [79; 102; 129; 182];

Аң-сезимдин рефлексиялык касиеттери көптөгөн кесиптердин, өзгөчө инсан аралык мамилелер жана биргелешкен ишмердүүлүк чөйрөсүнө тийиштүү, психограммасынын зарыл компоненти болуп саналат. Рефлексиянын өнүгүү деңгээли субъекттин бийик чеберчиликке, кесипкөйлүккө жетишүүсүнүн аныктоочу фактору болуп калат. Бул мугалимдин кесиптик ишмердүүлүгүнө толук өлчөмдө тийиштүү. Мугалим өзүнүн билимдеринин, практикалык тажрыйбасынын аркасында, иштеги кесиптештеринин тажрыйбасын өздөштүрүп кесипкөйгө айланат. Өзүнүн кесиптик дүйнөсүн күтүүсүз, таңгаларлык, аны түйшөлткөн милдеттерге жооп катары дайыма кайра курууга жөндөмдүү изилдөөчүгө айланып гана мугалим кесиптик чеберчиликке ээ болот. Интеграцияланууга, реалдуу практикалык ишмердүүлүктө аң-сезимдин рефлексиялык касиеттерине негизделген изилдөөчүлүк мамилени колдонууга жөндөмдүүлүк мугалимдин кесипкөйлүк деңгээлин аныктоодо чен-өлчөм катары карала алат [43; 126; 148].

Болочок студенттин ишмердүүлүгүндө рефлексиянын мааниси чынында да зор жана көп түрдүү. Л.Н. Куликованын пикиринде, *“...рефлексиялык процесстер сөзмө-сөз мугалимдин кесиптик ишмердүүлүгүн тепчип өтүшөт алар окуучулар менен түздөн-түз бирге аракеттешүү кырдаалында, алардын окуу ишмердүүлүгүн долбоорлоо жана конструкциялоо процессинде, өзүмдүк ишмердүүлүктү, ошол ишмердүүлүктү жүзөгө ашыруучу субъект катары өзүн өзү талдоо жана өзү баалоо этабында көрүнүшөт. Мугалимдин өз ишмердүүлүгүнө рефлексиялык мамилесинин зарылдыгы көптөгөн факторлор менен аныкталат жана рефлексиянын функциялуулугу менен шартталган”* [109, 46-б],

Рефлексия мугалимдин окуу бирге аракеттешүүсүн уюштуруусунун негизги психологиялык механизми катары чыгат, аны мугалимдин окуучулардын ишмердүүлүгүн рефлексиялык башкаруу процесси катары сыпаттоого болот.

Мындай рефлексиялык башкаруу белгилүү бир шарттарда ишке ашырыла алат: эгер, бир жагынан, мугалим студенттин ички дүйнөсүнүн сүрөтүн чагылтса, анын күтүүлөрүн түшүнсө, анын түйшөлүүлөрүн, көйгөйлөрүн, кубанычтарын жана ийгиликтерин бөлүшсө, ошондой эле, эгер, башка жагынан, ал студенттин ишмердүүлүгүн ошол окуучунун көрүү чекитинен, анын башка адамдар менен активдүү бирге аракеттешүү процессинде өнүгүүсү жана өзүн жөндөөнүн инсандык механизмдерин өнүктүрүүсү турумунан жөндөөгө аракеттенсе [11; 18; 20; 109; 165].

Рефлексия мугалимдин өз студенттерин жана алар аркылуу – күзгүдөгүдөй чагылтууда – өзүн өзү мугалимдин коммуникациялык өнөрүнүн, коммуникациялык чеберчилигинин ажырагыс бөлүгү катары адекваттуу кабыл алуу процессин камсыздоочу педагогдун социалдык-перцепциялык жөндөмдүүлүктөрүнүн компоненти катары кабыл алына алат [40;42;63; 86;148].

Бизге Дж. Миддин көз караштары кызыктуу көрүнөт, ал маданиятты коомдун бардык мүчөлөрү үчүн жалпы маанилерге жана «башканын ролун кабыл алууга жөндөмдүүлүккө» ээ болгон символдордун татаал жыйындысы катары өздөштүрүү чоң мааниге ээ экенин баса белгилейт. Л.М. Митина рефлексияны «өзүнө карата башкалардай эле аракеттенүүгө», «өз иш-аракеттерин үчүн объект болуп кызмат өтөөгө» жөндөмдүүлүк катары түшүнгөн [137, 45-49- бб].

Азыркы мезгилдеги негизги педагогикалык проблемалар төмөнкү категориялар менен байланышат: педагогикалык рефлексия, педагогикалык рефлексиялык ишмердүүлүк, педагогикадагы рефлексия. Эгерде биринчи категорияга, педагогикалык рефлексия кайрылсак, анда басым педагогикалык ишмердүүлүккө коюлат да, аны башкалардан, мисалы, социологиялык рефлексиядан, философиялык жана психологиялык рефлексиядан айырмалоо

зарылчылыгы пайда болот. Эгерде педагогикалык рефлексиянын өзгөчөлүгү изилденип жатса, анда ишмердүүлүктүн маңызы педагогикалык процесстин өз ара аракеттенүүсү аркалуу каралат. Тактап айтканда, педагогдун педагогикалык рефлексиясы студенттин рефлексиясынан же болбосо, администрациялык кызматкердин рефлексиясынан кескин айырмалат. Ошонтп рефлексия феномени боюнча изилдөөлөрдү ар тараптан анализи “Рефлексия” категориясынын аныкталышынын өнүгүүсүн берет: (1.6-табл)

1.6 - таблица. Рефлексия категориясынын аныктамалары

Этаптары	Окумуштуулар, ойчулдар	Аныктамалары
1	Сократ Аристотель Гераклит Демокрит	Аң сезимдин белгиси
2	Дж.Локк И.Кант Дж.Дьюи	Дүйнө таануунун механизми
3	Г.Блумер А.А.Реан Г.П.Щедровицкий	Өздүк өнүгүүнүн негизги закон ченемдүүлүгү

Педагогикадагы рефлексия категориясы болсо адамдардын ишмердүүлүгүнүн өзгөчө бөлүгү болгон педагогикалык ишмердүүлүк менен аныкталат. “Педагогикалык рефлексия” категориясын аныктоо жалпы адам ишмердүүлүгүнүн өзгөчө чөйрөсүндө мыйзам ченемдүү жүзөгө ашырылат.

Педагогикадагы рефлексия бул:

- жалпы адам ишмердүүлүгүнүн рефлексиясынын аныкталган бөлүгү;
- жалпы адамдык көз караштын өзгөчө мүнөздөгү педагогикалык тутумдар менен берилиши: саясий, экономикалык, көркөм өнөр сыяктуу деңгээлде кароо;
- педагогикалык ишмердүүлүктүн чагылыш элестетүүлөрү: педагогикалык рефлексиянын түрлөрү, кабыл алуунун педагогикалык рефлексиясы, ар түрдүү

технологиялар, атап айтканда педагогикалык процесстин рефлексиялык чөйрөсүн түзүү.

Рефлексия категориясы төмөнкүлөрдү туюнтат:

1. Адамдын ой жүгүртүү принциби, башкача айтканда өзүнүн кыймылынын багытына өзү маани берүүнүн жана баамдоонун формасы жана шарты;
2. билимди предметтик текшерүү, өзүнүн билимине жана тааным усулдарына сынчыл талдоо;
3. өзүн-өзү таануу ишмердүүлүгүн аныктоо, адамдын ички дүйнөсүнүн түзүлүшүн жана анын өзгөчөлүгүн белгилөө.

Жалпы анализ үчүн философиялык сөздүктөрдөгү рефлексиянын үч түрүн белгилөөгө болот:

1. элементардык рефлексия – жасалган иш-аракетти талдоо;
2. илимий рефлексия – илимий билимдерди алуунун усулдары;
3. философиялык рефлексия – ой жүгүртүү менен болмуштун жана адам маданиятынын ортосундагы байланыш (словарь). Демек, педагог педагогикалык ишмердүүлүктү натыйжалуу өткөрүү үчүн тынымсыз, үзгүлтүксүз өзүнүн ишмердүүлүгүнө рефлексия жүргүзүүсү зарыл.

Педагогдун чыгармачылык ишмердүүлүгүнүн маанилүү шарттарынын бири өзүмдүк аң сезимди, аракеттерди андаштыруу, өзүмдүк «Менди» өзү таанып билүү, жана натыйжа катары, окуучулар, кеситештер, коллектив менен туура мамилелерди орнотуу менен байланышкан рефлексиянын өнүгүүсүнүн бийик деңгээли болуп саналат.

Рефлексиялык процесстерге өзүн таанып билүүнү, өзүн талдоону, өзү тууралуу өзүнүн пикирин, башка адамдар тууралуу пикирин, ошондой эле субьектинин пикиринде, ал тууралуу башка адамдар эмне ойлой турганын, алар аны кандай баалашарын жана ага кандай мамиле кылышарын кайра андаштыруу жана кайра текшерүү киришет [8;207].

Педагогикалык ишмердүүлүктүн рефлексиялуу мүнөзү студенттердин ишмердүүлүгүн башкарып жатып, окутуучу өзүнө жана өз аракеттерине студенттердин көзү менен карагандыгында (жана

баалагандыгында) турат. Мындай рефлексиялуу башкарууда педагогдо окуучунун көз карашына туру, анын ички дүйнөсүн, көрсөтмөлөрүн, окуу предметине гана эмес, педагогдун инсанынын өзүнө да мамилесин элестетүү билгичтиги калыптанат.

Педагогикалык ишмердүүлүктүн рефлексиялуу мүнөзү өз чагылышын окутуучунун өзүнө мамилесинен да табат. Алсак, окуучулар менен активдүү баарлашууга кирип, алар менен диалогдун катышуучуларынын бирине айланып, окутуучу ошол эле мезгилде өзүнө көзөмөлдү жоготпойт; ал өзүн диалогдун катышуучусу катары бул диалогду ал канчалык уюштура алганы жана анда окуучу канчалык активдүү экендиги боюнча баалайт.

Окутуучунун чыгармачылык ишмердигинде кызмат өтөгөн жетишерлик жакшы иликтенген рефлексиянын түрлөрүнүн бири анын өз педагогикалык тажрыйбасын талдоосу жана жалпылоосу болуп саналат. Бирок жалпысынан баарлашуу процесстеринде, анын ичинде педагогикалык дагы, көрүнгөн рефлексиянын спецификасы али күнчө азыраак изилденген, индивидуалдуу чыгармачылык ишмердүүлүккө караганда.

Педагогикалык рефлексиянын негизги үч түрүн айкындоого жол берди: социалдык-перцептивдүү, коммуникациялык жана инсандык.

Социалдык-перцептивдүү рефлексиянын маңызы педагогдун окуучулар тууралуу алар менен баарлашуу процессинде калыптанган өз элестетүүлөрүн жана пикирлерин кайра аңдаштыруусунда жана кайра текшерүүсүндө жатат.

Мында педагог:

- ✓ окуучунун жүрүм-турумунун жашырын максаттары жана мотивдери жөнүндө божомолдор жасайт;
- ✓ белгилүү бир кырдаалдагы анын аракеттерин алдан көрүүгө аракеттенет;
- ✓ анын инсанынын маанилүү карама-каршылыктарын ачат жана аларды чечүүнүн жолдорун аныктайт;
- ✓ тарбиялоо шарттарына байланыштуу окуучунун инсанынын өзгөрүүсүн талдайт;

✓ окуучу тууралуу мурда калыптанган пикир менен анын жүрүм-турумунун жаңы фактыларынын ортосундагы карама-каршылыктарды жеңет. Мында педагогдун окуучунун жүрүм-турумунун чыныгы мотивдерин жана себептерин билүүгө умтулуусу маанилүү болуп саналат.

Социалдык-перцептивдүү рефлексиянын натыйжалуулугу маанилүү даражада педагогдо окуучулардын таанымынын эмоционалдык фонун аныктоочу эмпатиянын өнүгүү деңгээлинен көз каранды болот. Педагогдор үчүн рефлексиялоонун предмети, биринчи учурда, окуучулардын инсандык сапаттары (статустук-ролдук позициялары, баалуулуктук багытталуулары, мотивдери, мүнөзүнүн белгилери ж.б.) болуп саналышат.

Түздөн-түз ишмердүүлүктө (баарынан мурда окуу ишмердүүлүгүндө) көрүнүүчү субъекттүү касиеттер (билгичтиктер, көндүмдөр, жөндөмдүүлүктөр) рефлексияга кыйла сейрек туш болушат. Мында, бирок, окуучунун субъекттүү касиеттерин кабыл алуу жана баалоо анын инсандык касиеттерин кабыл алууга да таасир кыла алат, бул окутуучуда окуучу тууралуу окуу ишмердүүлүгүнүн субъектиси катары калыптанган пикир аны инсан катары мүнөздөөнүн негизи болуп саналган окуучуну кабыл алууну стереотиптештирүүнүн өзгөчөлүктөрүнө байланышкан [191; 193; 202];

Окутуучуда окуучу тууралуу калыптаган пикир ошол окуучунун жүрүм-турумунун реалдуу фактыларына каршы келип калган учурда, ошондой эле педагог колдонгон тарбиялоо ыктарынын натыйжасыздыгында окуучуга карата бейстандарта мамилеге муктаждык жаралат, бул анын инсандык касиеттерин (баалуулуктук багытталууларын; мотивдерин, мүнөзүнүн өзгөчөлүктөрүн ж.б.) терең рефлексиялоону талап кылат. Мында педагог окуучунун жүрүм-турумунун максаттарын жана мотивдерин талдайт.

Түшүнүүнүн диалектикалуулугу рефлексиянын ар кыл ыкмаларынын жардамы менен жетишилет: кубулуштардын себептерин ажыратуу, инсанды ар кыл мезгилдик кесилиштерде кабыл алуу, өнүгүү прогнозу, күмөнсүнүү, натыйжаларды талдоо, тарбиялоонун жаңы проблемаларын алдыга коюу, көнүгүү процессинде мындай ыкмалар рефлексиялык билгичтиктерге

айланышат.

Социалдык-перцептивдүү рефлексия педагогикалык таасир кылуунун стратегиясы (өнүгүүнүн кийинки этабын камсыз кылууга багытталган тарбиялоонун максаттары менен негизги каражаттарынын) жана тактикасынын (окуучунун көрүнгөн касиеттери менен абалдары тууралуу ыкчам-учурдагы маалыматтын эсебин алуу) дал келбей калган шарттарындагы педагогикалык баарлашууну жөнгө салуу функциясын жүзөгө ашырат. Окутуучу колдо бар кырдаалдан гана чыгып аракеттенген жана анны окуучунун конкреттүү кылыгынын негизинде гана баалап, анын инсанынын касиеттеринин бүткүл жыйындысын эске албаган стратегиянын жоктугу окуучулар менен конфликттерге көп алпарат жана тескерисинче, окуучунун ар түрдүү психологиялык-педагогикалык кырдаалдардагы аракеттерин алдын ала көрүү окутуучуга педагогикалык таасир кылуу стратегиясын инсандын өнүгүүсүнө багытталган тактикалык ыкмалар менен координациялоого мүмкүндүк берет.

Коммуникациялык рефлексия субъектинин анны башкалар кандай кабыл алышарын, баалашарын, мамиле кылышарын аңдоосунда жатат («Мен - башкалардын көзү менен»). Окутуучу үчүн маанилүү башкалар, баарыдан мурда, окуучулар, анан кесиптештери, мектептин администрациясы, окуучулардын ата-энелери болушат. Рефлексиянын бул түрү рефлексиялуу «Мен» формасында жүзөгө ашып, педагогдун кесиптик өзүн аңдоосунун түзүмүнө кирет. Коммуникациялык рефлексиянын айрым өзгөчөлүктөрү экспериментте аныкталган. Алсак, окутуучулар окуучулардын алардын коммуникациялык сапаттары тууралуу болжолдонуучу пикирин ашыра баалоого жана окуучулардын алардын дидактикалык билгичтиктери жана интеллектуалдык-эрктик сапаттары тууралуу пикирин жеткизе баалабай коюуга ынтаалуу [195;196].

Жалпысынан, педагогдун рефлексиялык «Мени» жөнгө салуу функциясын аткарат, анткени анда камтылган өзүмдүк ишмердүүлүктүн натыйжалуулугу тууралуу кайтарымдуу маалымат кесиптик өзүн аңдоонун баша компоненттери менен дайыма катар коюлат («актуалдуу Мен» жана «идеалдуу Мен» менен),

бул түпкү натыйжада аны кайра курууга, жаңы, кыйла бийик деңгээлге көтөрүүгө апкелет. Коммуникациялык рефлексиянын адекваттуулугу окуучулар менен өз ара мамилелерди жөнгө салууга жана педагогикалык ишмердүүлүктүн стилине таасир кылат. Коммуникациялык рефлексиянын адекваттуулугунда окутуучунун өзүн баалоосуна жана анны окуучулардын баалоосунда мамилелердин демократиялык стилинде алар менен өз ара түшүнүшүүнүн бийик деңгээлине жетишилет. Коммуникациялык рефлексия бийик деңгээлде болгондо окутуучунун өзүн баалоосу ал тууралуу окуучулардын пикирине дал келбей калганда окутуучу мамилелердин авторитардык стилине тартылат. Окутуучунун өзү тууралуу окуучулардын пикирлерин билүүгө муктаждыгы төмөн болгондо, оң коммуникациялык белгилери (жакшылык каалоочулук, ак көңүлдүк, окуучулар менен баарлаша билүү, алар менен мамилелешүүдөгү демократизм) бар болгондо жана адекваттуу өзүн баалагында окутуучу мамилелердин либералдык стилине ынтаалуу болот. Өзүн баалоосунун жана коммуникациялык рефлексиясынын адекваттуулугу төмөн окутуучу балдар менен баарлашканды билбейт, мамилелердин авторитардык же кырдаалдык стилине тартылат. Окутуучулардын коммуникациялык рефлексиясынын адекваттуулугунун даражасы алардын инсандык рефлексиясынын калыптанышына, б.а. өзүмдүк аңсезимин жана өзүн таанып билүү боюнча аракеттерин аңдаштырууга таасир кылат. Өз кезегинде инсандык рефлексия («актуалдуу Мен») кесиптик өзүн таанып билүүнүн компоненти катары, коммуникациялык рефлексияга таянып педагогикалык ишмердүүлүктү жөнгө салууга маанилүү таасир кылат.

БИРИНЧИ ГЛАВА БОЮНЧА ЖЫЙЫНТЫКТАР

Бул главада берилген илимий адабияттарды талдоо бизге төмөнкү жыйынтыкты жасоого жол берет.

1. Кыргыз Республикасынын жогорку окуу жайлары дүйнөлүк жогорку билимдин өнүгүү тенденциясына ылайык бакалавр - магистрдик эки баскычтуу

академиялык даражаларга ээ болгон бүтүрүүчүлөрдү даярдоого өттү. 2013-жылы Билим жана илим Министрлиги тарабынан Педагогика тармагы боюнча жогорку кесиптин мамлекеттик стандартын бекитти. Бул документте жогорку кесиптик билим берүүнүн мамлекеттик билим стандарты 550700 “Башталгыч билим берүү” багытындагы нормалардын, эрежелердин жана талаптардын жыйындысы катары кабыл алынганы көрсөтүлгөн. Бакалавр академиялык даражага даярдоонун убактысы 4 жыл деп бекитилген. 550700 “Башталгыч билим берүү” багытында бакалаврды даярдоонун жалпы көлөмү кредит менен көрсөтүлүп, ал көлөм 46 кредитке туура келет, ал өз учурда 1380 сааттык көлөмдү түзөт.

2. Жогорку билим берүү процесси бул – мамлекеттин жана инсандын кызыкчылыктарын гармониялуу бириктирүү менен студенттердин алдын-ала аныкталган окуу жетишкендиктерин камсыз кылуу процесси болуп саналат. Бакалавриат системасында адистерди даярдоо эки багытты бирдей камтыйт: студенттердин ар тараптан өнүгүүсүн камсыздоо жана багытталган адистик боюнча аныкталган кесиптик компетенттүүлүктү калыптоону камсыз кылуу. Белгилүү болгондой билим берүү “инсандын акыл-эсин, мүнөзүн жана физиологиялык мүмкүнчүлүктөрүн калыптоо” багытындагы процесс жана анын жыйынтыгы катары кабыл алынат.

3. Салыштыруу анализ жүргүзүү үчүн С.Нааматов атындагы НМУнун беш жылдык окуу планынын III- кесиптик дисциплиналар блоктогу жалпы сааттын көлөмү, бакавриат системасындагы окуу планынын III – кесиптик дисциплиналар блоктогу жалпы сааттын көлөмү салыштырылды. Негизинен алганда, жалпы сааттын көлөмү азайган. Мисалы, таблицада жалпы кесиптик дисциплинасынын бөлүнгөн сааттар көрсөтүлдү (1.7-табл.)

1.7 – таблица. Жалпы кесиптик дисциплинасынын бөлүнгөн сааттар

Жалпы кесиптик дисциплина	Жалпы сааты	Кредит	Аудит	СӨИ
Адистик	1620	51	784	836
Бакалавр	1380	46	736	644

Айырма	-240	-5	-48	-192

4. Байыркы ойчулдар рефлексия кубулушуна өзгөчө көңүл бурушкан. Алар пикирин үч концепцияга бириктирүүгө болот:

- Буюмдардын жана кубулуштардын дүйнөсүн таануу (Гераклит, Демокрит, Аристотель);
- түбөлүктүү идеяларды таануу (Сократ, Платон);
- ички дүйнөнү таануу(Сократ, Платон,Аристотель).

5. Азыркы мезгилдеги негизги педагогикалык проблемалар төмөнкү категориялар менен байланышат: педагогикалык рефлексия, педагогикалык рефлексиялык ишмердүүлүк, педагогикадагы рефлексия.

ГЛАВА II. СТУДЕНТТЕРДИН РЕФЛЕКСИЯЛЫК ИШМЕРДҮҮЛҮГҮН КАЛЫПТАНДЫРУУНУН ПЕДАГОГИКАЛЫК НЕГИЗДЕРИ

2.1. Студенттердин рефлексиялоо ишмердүүлүгүн калыптоонун модели

Билим берүү тутумун модернизациялоо шарттарында кесиптик даярдоонун сапатын арттыруу көйгөйү кыйла курч болуп саналат: азыркы окуу жайларда кандай гана өзгөртүп түзүүлөр жүрбөсүн, алардын бардыгы, баарыдан мурда, болочок педагогдун инсанынын өзгөчөлүктөрү менен байланышкан. Ага кызыгуунун жогорулугу окутуунун массалык-репродукциялык формалары менен усулдарынан жекече-чыгармачылык формалары менен усулдарына өтүүнү каттаган билим берүү парадигмаларынын алмашуусу; кесиптик өзү билим алууга бекем калыптанган керектөөлөрү бар, тандап алган кесибинде өзүн өнүктүрүүгө жана толук баалуу өзүн ишке ашырууга жөндөмдүү адистерди даярдоо зарылдыгы менен шартталган. Биринчи планга жекечелиги, тандоого жана жоопкерчиликке укугу айкын билинген педагогдун инсанын түзүүнүн эң маанилүү ролун таануу чыгат [130; 173];

Базалык педагогикалык билим берүүнүн дидактикасын өнүктүрүүдөгү жана анын сапатын арттыруудагы багыттардын бири рефлексиялык мамиле концепциясы болуп саналат. Башка мамилелерден айырмаланып ал педагогдун чыгармачылык жөндөмдүүлүктөрүн активдүү өз ара аракеттешүү жана психологиялык-педагогикалык илимдердин жетишкендиктери менен кесиптик ишмердүүлүктүн тажрыйбасын жуурулуштуруу жолу аркылуу өнүктүрүүгө негизделет. Ушул концепциянын алкагында биз болочок педагогдун кесиптик рефлексиясын калыптандыруунун моделин сунуштайбыз, ал болочок педагогдорду билим берүүнү модернизациялоо концепциясында аныкталган милдеттерди ишке ашырууга багытталган. Моделдөө – бул объекттин жекече, атайын бөлүнүүчү кырларын, анын ичинде анын жашырын касиеттерин иликтөө үчүн колдонулуучу, белгилерди, фактыларды, байланыштарды, мамилелерди талдоо жана тыянактар үчүн ыңгайлуу жана жеткиликтүү жөнөкөй жана көрсөтмөлүү форма түрүндө чагылтуучу долбоорлоо усулдарынын бири [4; 32; 50; 136; 67; 90; 111].

Чет өлкөлүк изилдөөчү Ф.Картхаген педагогикалык рефлексияны акыл эстүүлүктүн өнүгүү процесси катары карайт. Педагогдун рефлексиялык ишмердүүлүгүнүн Голландиялык изилдөөчүлөр «АІАСТ» model деген сөздүн биринчи тамгаларынан педагогикалык рефлексиянын этаптарын белгилешет [101;65 - б].

- ✓ *Action* – аракет;
- ✓ *Looking back on the action* – жасалган аракетке артка карай көзкараш;
- ✓ *Awareness of essential actions* – маанилүү аспектилерди таанып билүү;
- ✓ *Creating of alternative methods of action* – аракеттин альтернативдик методдорун түзүү;
- ✓ *Trial* – жаңы аракеттин апробациясы.

Педагогикалык рефлексияны бир этаптарынын мазмунун карап чыгабыз:

Аракет. Рефлексиянын цикли конкреттүү аракеттен башталат. Бул аракет өтө жөнөкөй (элементардык) болушу мүмкүн. Мисалы: мугалимдин сабактын башталышындагы учурашуусу, окуучуга суроо берүү; үй тапшырмасын берүү

ж.б. Аракет комплекстүү болушу дагы мүмкүн. Мисалы: конкреттүү предмет же окуу дисциплинасы боюнча сабак же сабактардын сериясын өтүү (бул учурда ал – аракет эмес, ишмердиктин тажрыйбасы болуп калат).

Жасалган аракетке карата кайтарым көз караш. Рефлексиянын аракет жасалгандан кийинки бул этабында, кээде аракеттин жасалыш процессинде аракеттин анализи башталат. Көбүнчө бул аракеттин өзүндө адаттан тышкаркы бир нерсе болсо же коюлган максат аткарылбай калса, же тескерисинче, максат күтүлгөндөн жеңил аткарылса орун алат.

Маанилүү аспектилерди таанып билүү. Бул этапта аракеттин ар кыл аспектилери, алардын ортосундагы өз ара байланыштарды аныктоо, аракеттин ичиндеги себеп-натыйжалык байланыштар аныкталат.

Кадимки аракетке карата башка аракеттердин (альтернативдүү) моделдерин түзүү.

Альтернативаларды түзүү этабында коюлган максаттарга жетүүнүн башкача, кадимки кабылалынганымалардан башкачасыниздөө жанатандоо жүргүзүлөт.

Мында альтернативдик методдорду, ыкмаларды жана формаларды тандоо гана эмес, алардын конкреттүү кырдаалга ылайыктыгы өтө маанилүү.

Бул этапта, белгилүү болгон методдордун, формалардын, окутуу каражаттарынын негизинде максаттарга жетүүгө мүмкүндүктүзүлбөй калса, жаңы маалыматтарды издөө жүргүзүлөт.

Жаңы аракеттин апробациясы. Бул этапта жаңы каражаттар, методдор, формалар менен жаңы кырдаалда коюлган максатка жетүүгө дагы бир аракет жасалат. Ошентип, жаңы аракеттин апробациясы кесиптик рефлексиянын жаңы циклин башталышын билдирет. Натыйжада, «ALACT» моделин көп учурда рефлексивдүү алкак деп аташат. Демек, педагог педагогикалык ишмердүүлүктүн атыйжалуу өткөрүү үчүн тынымсыз, үзгүлтүксүз өзүнүн ишмердүүлүгүнө рефлексия жүргүзүүсү зарыл. Рефлексия бул – адамдын акыл-эсинин өзүнүн аракетине өзүнүн боёосу, анализи, баасы катары аныкталат.

Моделдөө анын негизинде жүзөгө ашырылган алдыңкы методологиялык

мамилелер катары, инсандык-ишмердүүлүктүк, аксиологиялык жана рефлексиялык-ишмердүүлүктүк мамилелер тандалып алынды. Инсандык-ишмердүүлүктүк мамиле болочок педагогдордун кесиптик педагогикалык рефлексиясын калыптандыруу процессинин көңүл чордонуна студенттин окуу процессинде жашоо ишмердүүлүгүнүн өз ыгын жана өзүнүн инсандык маңызын ишке ашыруучу активдүү субъект катары калыптануусун чыгарат.

Окуу процессинде болочок адистер үчүн өз ишмердүүлүгүнүн мотивдерин, максаттарын өз алдынча аныктоого жана андоого, каражаттарын тандоого, натыйжаларын рефлексиялоого шарттар түзүлгөн болушу; ошондой эле окуу жана кесиптик көйгөйлөрдүн студенттин турмуштук маанилүү көйгөйлөрүнө айлануусу маанилүү. Окутуучулардын студенттер менен алакалары ачыктыктын, ишенимдин, диалогдун негизинде курулганы зарыл [7;8;21].

Студент эгер ал өз ишмердүүлүгүн башкара алган жана аны окутуу процессинде эле жүзөгө ашырууга жөндөмдүү болгон учурда гана кесипкөй катары калыптанарын эсте тутуу керек. Студенттин таанымдык ишмердүүлүгү кесиптик ишмердүүлүккө адекваттуу болууга, б.а. өзүндө адис даярданып жаткан кесиптик ишмердүүлүктүн белгилерин кайта өндүрүүгө тийиш. Ушуга байланыштуу А.А. Вербицкийдин жогорку окуу жайда окутуунун белгилик-контексттик концепциясы биз үчүн өзгөчө кызыгуу жаратат. Окумуштуу контексттик окутууну студенттердин ишмердүүлүгүнүн ар кыл түрлөрүн (окуу, илимий жана практикалык) жуурулуштуруунун концепциялык негизи катары аныктайт да, студенттердин ишмердүүлүгүн уюштуруунун формаларын ажыратат: академиялык типтеги окуу ишмердүүлүгү – практикалык ишмердүүлүк – окуу-кесиптик ишмердүүлүк. Контексттик окутуу кесиптик эмгектин предметтик жана социалдык мазмунун динамикалуу моделдейт, аны менен студенттин окуу ишмердүүлүгүнүн квазикесиптик ишмердүүлүк аркылуу адистин кесиптик ишмердүүлүгүнө өзгөрүү шарттары камсыздалат.

Рефлексияны үйрөнүүдөн рефлексиялык эмгекке өтүү өзү менен окуу ишмердүүлүгүнүн кесиптик ишмердүүлүккө өзгөрүүсүнүн эң татаал процессин берет, ал педагогикалык рефлексия тууралуу билимдердин окуу

ишмердүүлүгүнүн предметинен кесиптик ишмердүүлүктү жөндөө каражатына айлануусу менен байланышкан [32].

Рефлексиялык-ишмердүүлүктүк мамиленин авторлору (Г.П. Щедровицкий, О.С. Анисимов ж.б.) рефлексияны жөн гана субъектин өзүн өзү билүүсү же түшүнүүсү катары эмес, «рефлексиялоочуну», анын инсандык өзгөчөлүктөрүн, эмоциялык реакцияларын жана когнитивдүү элестетүүлөрүн башкалар канчалык жана кантип билишери менен түшүнүшөрүн айкындоосу да катары түшүнүшөт. Ошондуктан окумуштуулар жамааттык ой ишмердүүлүгүн уюштуруу технологиясын сунушташат, анын милдети – окуу (кесиптик) ишмердүүлүктү кайра түзүү, аны талдоо, оорчулуктарын айкындоо, алардын себептерин жана аны өркүндөтүү жолдорун издөө. Уюмдашкан баарлашуу бири бирин угуу, кабыл алуу жана түшүнүү билгичтигин актуалдаштырууга жол берет. Жамааттык ой ишмердүүлүгү процессинде кесиптик педагогикалык рефлексиянын өзү жөнүндө ишмердүүлүктүн бөтөнчөлүктүү түрү жана анын милдеттери катары так элестетүү калыптанат [205].

Кесиптик рефлексияны аксиологиялык түшүнүү аны педагогдун болмушунун баалуулуктук орнотмосу катары кароодо ачылат. Ишмердүүлүк процессинде ал педагогикалык баалуулуктарга ээ болот, аларды субъекттештирет. Жалпы адамзаттык маданий-педагогикалык баалуулуктарды субъективдүү кабыл алуу жана ээликтөө педагогдун инсанынын байлыгы, кесиптик ишмердүүлүгүнүн багытталгандыгы, өнүккөн өзүн аңдоосу менен аныкталат да, педагогдун ички дүйнөсүн чагылтат. Инсандын кесиптик баалуулуктарды ээликтөө даражасы мугалимдин инсанынын «Менинин» түрдүү кырларын жана анын кесиптик ишмердүүлүгүн талдоого багытталган, инсандык маңыздын чек аралары менен келечектерин, б.а. ал же бул педагогикалык иш-аракеттин субъектиси үчүн ичкериден мотивдешкен, жекече маанини аныктоого чакырылган педагогикалык аң-сезимдин абалынан көз каранды болот [5]. Ал педагогго өзүн аныктоого жана өзүн ишке ашырууга, өзү үчүн кесиптик ишмердүүлүктүн маңызы көйгөйүн чечүүгө жол берет.

Жекече-чыгармачылык мамиленин (В.А. Кан-Калик ж.б.) маңызы ал

инсандын жалпы жана кесиптик өзүн өнүктүрүү механизмдин иштетүүгө жол бергенинде жана кесиптик калыптануу процессиндеги анын мотивациясын, динамикасын эсепке алууну болжогонунда жатат. Жекече-чыгармачылык мамиленин негизги мааниси инсандын өзүн ишке ашыруусу, чыгармачылык мүмкүнчүлүктөрүн, автордук турумун, педагогикалык ишмердүүлүктүн кайталангыс технологиясын диагностикалоосу жана өнүктүрүүсү үчүн шарттарды түзүүдө жатат. Мугалимдин рефлексиялык ишмердүүлүгүндө бул мамиле педагогдун өзүн чыгармачыл жекечелик катары тануусун, өркүндөтүүнү жана түзөтүүнү талап этүүчү өзүнүн кесиптик инсандык сапаттарын аныктоосун болжойт [90; 91].

Болочок мугалимдин кесиптик рефлексиясын калыптандыруунун модели төрт негизги принциптерге негизделет: диалогдук принциби, интеграция принциби, улануучулук, координация принциби.

Диссертациялык изилдөөнүн жүрүшүндө болочок мугалимдин кесиптик рефлексиясын калыптандыруунун модели түзүлдү. Модель төрт принципке негизделген: 1. Диалогдуулук принциби. 2. Интеграция принциби. 3. Ырааттуулук. 4. Координация принциби.

Диалогдуулук принциби болочок мугалимдин кесиптик рефлексиясын калыптандыруу үчүн жетектөөчү принцип болуп саналат. Болочок мугалимдин окутуучулар, кесиптештери менен бирге аракеттешүүсү диалогдуулук принцибин сактаганда гана натыйжалуу болот. Ал эми терең жана ар тараптуу рефлексия диалогдун катышуучуларынын пикирлерин адекваттуу чагылтуусуз мүмкүн эмес.

Интеграция принциби окутуу процессине кирүүчү элементтердин ичинде да, элементтердин ортосунда да бири-бирине тыгыз байланыш абалын камсыздайт. Окутуу процессиндеги болочок мугалимдин рефлексиясына, өз кезегинде, окутуучулардын жана башка субъекттердин пикири таасир кылат. Интеграция принциби элементтердин ортосундагы анын бүтүндүгүн мүнөздөөчү ички абалды, байланышты мүнөздөйт. Кесиптик-педагогикалык рефлексияны калыптандыруу процессинде рефлексиянын сапатына жана

объективдүүлүгүнө таасир кылуучу субъект-субъектилик алакаларды орнотуунун маанилүүлүгүн эсепке алуу зарыл.

Үчүнчү принцип *ырааттуулук* - калыптануу процессиндеги кубулуштардын ортосундагы байланышты түшүндүрөт, анда жаңы нерсе өзүндө эскинин элементтерин сактайт. Болочок педагогдун кесиптик рефлексиясын калыптандыруу окутуу процессинде этап-этабы менен жүрөт, ар бир кийинки кадам мурункусуна негизделет, анын жетишкендиктерин тереңдетет жана кеңейтет. «Бири-бирине өтүүдө» анын түзүмү татаалдашат, инсандын мотивдери, багытталгандыгы ж.б.у.с. өзгөрөт. Дал ушул ырааттуулуктун аркасында болочок педагогдун рефлексиясын талдоо, түзөтүү жана өнүктүрүү үчүн фактылар топтолот.

Төртүнчү принцип – *координациялоо принциби* рефлексиялоо ишмердүүлүгүнүн компоненттеринин бири-бири менен болгон тыгыз байланышын жана алардын бири-бирине болгон катышын мүнөздөйт.

Иштелип чыккан моделге ылайык болочок мугалимдин кесиптик рефлексиясын калыптандыруу татаал система катары кабыл алынат, ошондон улам ал төмөнкү компоненттерди ичине камтыйт: а) максаттык компонент, б) мазмундук компонент, в) процедуралык компонент г) баалоочулук-натыйжалуулук компоненти [88; 94].

Болочок мугалимдин кесиптик рефлексиясын калыптандыруунун модели татаал система катары кабыл алынат, ошондон улам ал төмөнкү компоненттерди ичине камтыйт:

- ✓ максат компонент;
- ✓ мазмундук компонент;
- ✓ процедуралык;
- ✓ баалоочулук-натыйжалуулук компоненти.

Максаттык компонентти бөлүп көрсөтүү зарылдыгы педагог өз ишмердүүлүгүндө ыктарды, иш-аракеттерди аң-сезимдүү түрдө тандоосун аныктаары жана ал максат иш-аракеттердин натыйжаларын башкаруунун, болжолдонгон жыйынтык менен салыштыруунун каражаты катары чыгаары

менен шартталган. Бул компонентте төмөнкү рефлексиялык компетенциялар калыптанат: жакынкы жана алыскы максаттарды аныктоо; өздүк ишмердүүлүктүн планын түзүү; жыйынтыкты алдын-ала аныктоо.

Мазмундук компонент болочок педагогдун калыптандырылуучу сапатынын маңызын ачат, ал төрт чөйрөнүн: таанымдын, иш-аракеттин, баштан кечирүүнүн жана өзүн аңдоонун биримдиги катары бериле алат. Бул компонент төмөнкү рефлексиялык компетенциялар менен байланышкан: өздүк жөндөмдүүлүктөрдү аныктоо; “Мен” концепциясын түшүнүү; өздүк мүмкүнчүлүктөрдү белгилөө; жаңы аракеттердин анализи.

Иш-аракет чөйрөсүндө педагогдун рефлексиясы анын педагогикалык процесстин милдеттерин ишке ашырууга багытталган өздүк иш-аракеттери жатат. Бул учурда кесиптик рефлексия педагог жасаганды гана эмес, ал аны кантип жасаганын дагы түшүнүүгө ачкыч болуп берет. Педагог конкреттүү кырдаалды, жүрүм-турумду, усулдарды, ыкмаларды, иш-аракеттерди, майнаптуулукту жана жетишкендиктерди иликтейт. Баштан кечирүү чөйрөсүнө биз педагогдун педагогикалык процесстеги өзүнүн дагы, окуучулардын дагы сезимдери менен алакаларын талдоого жана баалоого жөндөмдүүлүгүн киргизебиз. Бул жерде педагогдордо толеранттуулук жана эмпатия өндүү маанилүү сапаттарды өнүктүрүү зарылдыгы жөнүндө айтуу орундуу. Сөздүктө толеранттуулук башка адамдардын көз караштарына, ынанымдарына, ишенимдерине, пикирлерине, салттарына, адаттарына жана жүрүм-турумуна сыйлуу ак пейил мамиле катары каралат [96; 166]. Ошентип, педагог үчүн толеранттуулук окуучунун башкача ойлоосун жана башкача аракеттенүүсүн кабыл алуудан, анын сезимдерин кошо баштан кечирүүдөн ж.б.у.с. көрүнөт. Эмпатия болсо – бул инсан аралык алакалардагы тең баштан кечирүү, тең бөлүшүү, эмоциялык үн кошуу, сезимталдык. Эмпатия өзү багышталган адамдын ачылуусуна жагымдуу шарттарды түзөт, аны өзгөрүүлөргө ачык кылат, бул педагогикалык иште өтө маанилүү.

Мен-чөйрөдө, же өзүн аңдоо чөйрөсүндө рефлексия, бир жагынан, инсандык турумду (Мен-өздүктү) аныктоонун негизги механизми болуп

саналат, ал эми башка жагынан – өзүн өзгөртүүгө жекече жөндөмдүүлүктү камсыздайт. Өзүн андоо чөйрөсүндөгү рефлексия да башка адамдар үчүн инсандык маңыздарды чагылтуу менен, анан кийинки өз алдынча куруу менен; өзүн башкалардан айырмалуу, өзүмдүк артыкчылыктар менен кемчиликтерге ээ өз алдынча бирдик катары туюу менен байланышкан.

Башында элестетилүүчү модель жол-жоболук модель болуп саналганынан чыгып, анда биз негизги көңүлдү жол-жоболук компонентти карап чыгууга бөлөбүз. Жол - жоболук модель окутуу процессинин үч түзүүчүсүн: окутуучунун ишмердүүлүгүн, окуучулардын ишмердүүлүгүн жана окуу милдеттерин эске алып иштелип чыгат. Биз иштеп чыккан модель окутуу процессинде кесиптик педагогикалык рефлексияны калыптандыруунун баштапкы турумдары болочок педагогдордо кесиптик рефлексияны калыптандыруунун жалпы милдеттерин чечүүгө багытталган окутуучунун ишмердүүлүгү менен студенттердин ишмердүүлүгү болуп саналарын көрсөтөт. Рефлексияны түз таасир кылуулар менен үйрөтүүгө болбойт, бул студенттерге берүүгө болчу маалымат эмес. Изилдөөчүлөр рефлексия зордукчул таасир кылууга каршылык көрсөтөрүн, ал табиятынан өз алдынча экенин; ал эркиндик зарылдык мүнөзүнө ээ болоруна көмөктөшөрүн белгилешет [7;8]. Ошондуктан окутуучунун ишмердүүлүгү бизге болочок педагогдордо кесиптик рефлексиянын көрүнүүсүнө жана өнүгүүсүнө түрткү болуучу шарттарды түзүүгө багытталган ишмердүүлүк катары көрүнөт.

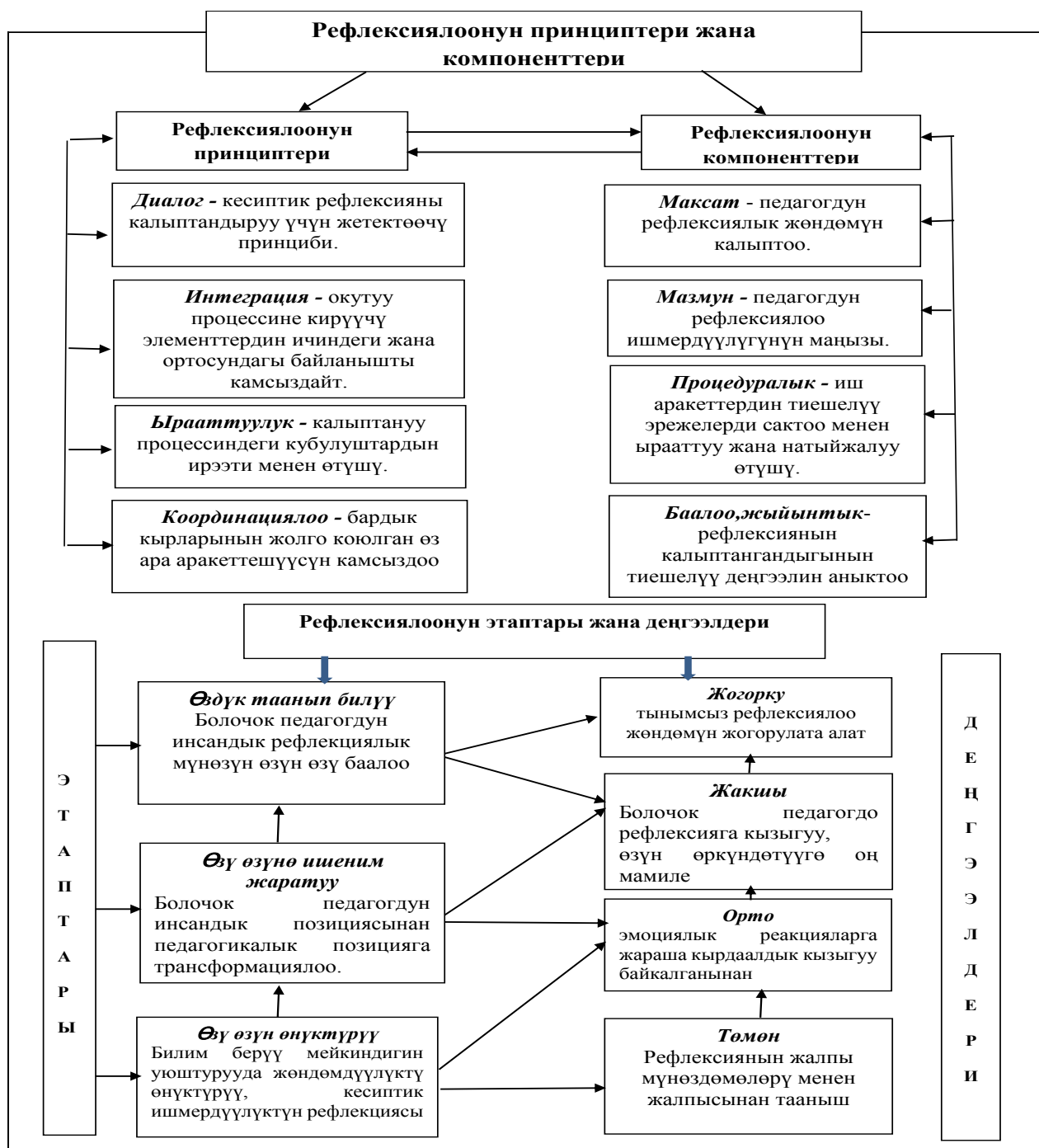
Кесиптик педагогикалык рефлексияны өнүктүрүү инсандык рефлексиянын негизинде жүзөгө ашырылат, ошондуктан, окутуучу түзүүчү шарттар төмөнкү милдеттерди чечүүгө багытталган болууга тийиш:

- студенттердин «өзүнө» чөмүлүүсү аркылуу инсандык рефлексияны өнүктүрүүгө;
- кесиптик ишмердүүлүккө чөмүлүү аркылуу таза кесиптик педагогикалык рефлексияны өнүктүрүүгө.

Жогоруда баяндалгандын негизинде, кесиптик педагогикалык рефлексияны калыптандыруу процессиндеги студенттердин ишмердүүлүгү бизге үч формада:

окуу, кесиптик жана окуу-кесиптик, ишке ашырылуучу ишмердүүлүк катары элестейт. Ошентип, болочок педагогдордо кесиптик рефлексияны калыптандыруу окуу ишмердүүлүгүнөн кесиптик ишмердүүлүккө өтүү, б.а. инсандык турумдун кесиптик-инсандык турумга акырынап өзгөрүүсү процессинде жүзөгө ашырылууга тийиш. А.А. Вербицкий мындай өтүү мүмкүндүгүн квазикесиптик ишмердүүлүктөн көрөт, анда окутуу шарттарында, адекваттуулуктун ал же бул ченеми менен, реалдуу кесиптик ишмердүүлүктө болуп өтүүчү процесстер менен кубулуштар моделденет, б.а. кайра өндүрүлөт.

Процедуралык компонент бул бардык иш-аракеттердин тиешелүү эрежелерди сактоо менен ырааттуу жана натыйжалуу өтүшү. Аталган компонентте төмөнкү рефлексиялык компетенциялар камтылган: рефлексиялоонун системалуулугун камсыздоо; рефлексиялоо аракетинин ырааттуулугу; өздүк аракеттердин анализи. (2.1-сүр)

2.1 - сүрөт. Студенттердин рефлексиялоо ишмердүүлүгүн калыптоонун модели

Баалоочулук-натыйжалуулук компоненти сунушталган моделдин иштөөсүнүн педагогикалык рефлексиянын калыптангандыгынын тиешелүү деңгээлдерин, чен-өлчөмдөрү менен көрсөткүчтөрүн иштеп чыгууга байланышкан натыйжалуулугун аныктайт. Бул компонентте төмөнкү компетенциялар калыптанат: өзү-өзүнө баа берүү, натыйжаны алдын ала билүү; өздүк өнүгүүдөгү кайтарым байланышты түзүү.

Эгерде рефлексиялоо ишмердүүлүгү аныкталган этаптарды иреттүү

түрдө басып өтсө гана натыйжалуу жыйынтыкка жетет. Сунушталып жаткан болочок мугалимдин рефлексиялоо компетенциясын калыптоо моделинин алкагында, рефлексиялоону үч этап менен калыптоо белгиленет.

Биринчи этап - өзүн-өзү таануу этабы. Бул этапта чыгармачыл изденүүнүн жалпы технологиясын өнүктүрүү, студенттин инсандык-рефлексиялык түзүлүштү ачык-айкын билүүсү жана ошондой эле өзүн инсан катары баалоосу.

Экинчи этап - өзүн-өзү мугалим катары жаратуу этабы. Бул этапта студенттин инсандык турумун педагогикалык турумга өзгөртүү, өзүн болочок педагогикалык ишмердүүлүктө долбоорлоо орун алат. «Мен-педагог» концепциясы пайда болот.

Үчүнчү этап – өзүн-өзү көрсөтүү, “өзүн-өзү ачуу” этабы. Бул этапта билим берүү алкагында уюштурууга, кесиптик ишмердүүлүктүн рефлексиясына, ой жүгүртүүнүн сынчылдыгына, креативдүү ой жүгүртүүгө жөндөмдүүлүктү өнүктүрүү орун алат. Калыптандыруу жөнүндө айтып жатып, биз ушул процесске багытталган кайсы бир түпкү натыйжаны эске алабыз. Кесиптик педагогикалык рефлексияны калыптандыруунун натыйжасы кесиптик педагогикалык рефлексиянын бардык компоненттеринин табигый калыптануусу болуп калууга тийиш, б.а. болочок педагог кесиптик ишмердүүлүктө анын бардык көрүнүү чөйрөлөрүндө рефлексияны жүзөгө ашырууга даяр болууга тийиш.

Мында педагогикалык рефлексиянын калыптангандыгынын **төмөнкү деңгээли** болочок педагогдо педагогикалык рефлексияга кызыгуунун жоктугу, кесиптик билимдеринин төмөндүгү; ал өзүн таануунун айрым ыктарына гана ээ болгондугу, өзүнүн күчү менен мүмкүнчүлүктөрүн объективдүү баалай, ишмердүүлүктөгү каталары менен кемчиликтерин талдай албагандыгы; өзүн өркүндөтүүгө, өзүн таанууга терс мамиле кылгандыгы, педагогикалык ишмердүүлүктө инсандык өзүн көрсөтүү мүмкүнчүлүктөрүн көрбөгөндүгү, эмоциялык сезимтал эместиги, педагогикалык багытталгандыгынын жоктугу менен мүнөздөлөт.

Орто деңгээл болочок педагогдо педагогикалык рефлексияга карата эмоциялык реакцияларга жараша кырдаалдык кызыгуу байкалганынан; канааттандырарлык кесиптик билимдер менен рефлексиялык билгичтиктер болгонунан; өзүн баалоо билгичтиктери начар өнүккөнүнөн (алгоритм боюнча гана); көйгөйлүү кырдаалдарда активдүү эместигинен; өзүн таануу ыктарына ээ болгонунан; өркүндөтүүгө оң мамиле кылганынан; өзүн таануу керектөөсү болгонунан; педагогикалык багытталгандык начар билингенинен көрүнөт.

Педагогикалык рефлексиянын калыптангандыгынын **жакшы деңгээли** болочок педагогдо педагогикалык рефлексияга кызыгуу, өзүн өркүндөтүүгө оң мамиле болгону; ал билимдер менен билгичтиктердин зарыл тутумуна, өзүн таануу менен өзүн өзгөртүүнүн ар түрдүү ыктарына ээ болгону, өзүн өнүктүрүү келечектерин көргөнү; ишке канааттангандык сезими, ийгиликке, өз күчүнө ишенгендик сезими өнүккөнү; педагог өзүнүн эмоциялык реакцияларын башкара билгени; баалоочу иш-аракеттерди өз алдынча, чыгармачыл, обьективдүү жана аргументтүү аткарганы; педагогикалык багытталгандыгы айкын көрүнгөнү, бардык иш-аракеттери болочок педагогикалык ишмердүүлүккө багытаганы менен мүнөздөлөт.

Педагогикалык рефлексиянын калыптангандыгынын **жогорку деңгээли** болочок педагогдо педагогикалык рефлексияга тынымсыз, үзгүлтүктүз кызыгуу, өзүн өркүндөтүүгө дайыма даяр болушу; өзүн – өзү жогорку деңгээлде таануу менен бирге өзүн өзгөртүүнүн натыйжалуу методдоруна ээ болушу, өзүн өнүктүрүү келечектерин даана ачык көргөнү; педагог өзүнүн эмоциялык реакцияларын бардык учурда башкара билгени; тынымсыз жаңы нерселерди иштеп чыгууга болгон демилгенин орун алышы менен мүнөздөлүнөт. Педагогикалык рефлексияны калыптандыруу процесси адамдын социалдык маанилүү чыгармачылык активдүүлүктү көрсөтүү жөндөмдүүлүгүн шарттоочу адам өзгөчө касиети катары кесиптик өзүн өнүктүрүү, кесиптик Мен-концепциянын жана креативдүүлүктүн калыптануусу менен ажырагыс байланышкан.

Демек, биз кесиптик педагогикалык рефлексияны туруктуу, сабаттуу

рефлексиянын натыйжасы катары калыптандыруу моделине киргиздик. Бул берилген модель боюнча болочок педагогдорду рефлексиялык даярдоонун практикасын байыта алат жана түрдүү кыйынчылыктарга карабай, болочок педагогдорго өзүнүн кесиптик турмушун кыйла каныккан, чыгармачыл кыла алат деп негиздүү болжойбуз.

2.2. Болочоктогу мугалимдердин рефлексиялоо ишмердүүлүгүн калыптоо тренинги

Педагогикада адамдын жалгыз татыктуу жашоо ыгы, өзүн инсан катары ишке ашыруу ыгы, өзүн өркүндөтүү жолу деген тыянакка келет. Инсандын өзүн өркүндөтүүсүнүн пайдубалында өзүн таанып билүүсүн өнүктүрүү болуп саналат. Бирок аң-сезимсиз жана өзүн таанып билүүсүз инсан да жашабайт. Өзүн таанып билүүнү өнүктүрүү көйгөйү ички дүйнөнү адам үчүн маанилүү катары калыптандыруусуз чечиле албайт.

Тренинг - жүрүм-натыйжалуу моделин иштеп чыгууга багытталган топ окутуу үчүн активдүү жолу, белгилүү бир тажрыйбаларды өнүктүрүүгө, жүрүм-турум стратегиясы.

И. М. Семеновдун оюу боюнча, аң-сезим дароо эки формада – предметтик аң-сезим жана өзүн таанып билүү формасында пайда болгон. Предметтик аң-сезимдин ишмердүүлүгүнүн натыйжасы дүйнө жөнүндө билим, өзүн таанып билүү – адамдын өзү жана өзүнүн мүмкүнчүлүктөрү жөнүндө билим болуп саналат [166].

Адамдын «Менин» калыптандыруунун баштапкы процесси аң-сезимдин өнүгүүсү, б.а. адамдын курчап турган турмуш чындыгын идеалдуу чагылтуу жөндөмдүүлүгү менен байланышкан.

«Өзүн таанып билүү аң-сезимдин өнүгүүсүнүн салыштырмалуу системасы болуп саналат, – деп жазат С.Л. Рубинштейн. – Өзүн курчап тургандан бөлүү, өзүнүн өз алдынчалыгын, өзүнүн айланадагы адамдардан обочолугун туюу учурунда гана бала өзүн таанып билет» [157, 67-б].

Муну менен бирге, өнүккөн өзүн таанып билүү адамды курчап турган дүйнөдөн бөлбөйт, анын ошол дүйнө жөнүндө элестетүүлөрүн байытат. Өзүнө чөмүлүү жана өзүнүн толгонууларына ыракаттануу жөндөмдүүлүгүнө ээ болуп, адам өзү үчүн жаңы сезимдердин бүтүндөй бир дүйнөсүн, табияттын сулуулугун, музыканын дошторун, өз денесин туюуну ачат.

Эгер аң-сезим адамдын тышка багытталган ишмердүүлүгүн кыйла ийкем, максатка ылайык жана натыйжалуу кылса, анда өзүн андоо, адамдын психикалык жана денелик маңызынын ичине кайрылып, адамдын өзүнүн ишенимдүүлүгүн, бекемдигин, туруктуулугун жогорулатат. Мына ошондуктан адамдын өзү уюмдашуучу жана өзүн программалоочу инсан катары өркүндөөсү бир гана шартта – анын өзүн таанып билүүсүн өнүктүрүүдө мүмкүн. Алардын ар биринин эң маанилүү шайманы рефлексия болуп саналат.

Биздин коомдо адам аң-сезиминин бул касиетине жетишерлик терс мамиле калыптанган. Иш-аракеттин адамы идеал болуп саналат, ал эми рефлексияга жана өзүн талдоого ынтаалуулук алсыздык, «өзүн казуу» катары кабыл алынат. Анткен менен рефлексиясыз өзүн таануу да, адамдын руханий өзүн өркүндөтүү жолу боюнча алга кыймылы да мүмкүн эмес. Адамдын рефлексиясына эмне дуушарлантылат? Анын туюмдарынын, сезимдеринин жана толгонууларынын, анын ойлорунун жана жосундарынын дүйнөсү. Адамдын өзүн өнүктүрүүсүнө багытталган көпчүлүк программалар өзүн таануу менен өзүн жөндөөнүн төрт принцибине же ыгына негизделген.

Биринчи ык: Релаксация – бул денелик жана психикалык жеңилденүү. Релаксациянын максаты – денени жана психиканы ишмердүүлүккө даярдоо, өзүнүн ички дүйнөсүнө көңүл топтоо, ашыкча денелик жана нервдик чыңалуудан бошонуу же, тескерисинче, жыйналуу мүмкүнчүлүгүн камсыздоо. Релаксация төмөнкүлөр үчүн зарыл:

- ✓ денени жана психиканы тереңдетилген өзүн таанууга, өзүн ишендирүүгө даярдоо үчүн;
- ✓ карманууну, өзүн кармоону талап кылуучу стресстик учурларда, чыр-чатактуу кырдаалдарда;

✓ коркууну, ашыкча чыңалууну таштоо керек болгон жооптуу жана оор кырдаалдарда (мугалим сабактын астында, студент экзамендин астында ж.б.у.с.).

Дененин абалы менен нерв тутумунун абалынын ортосунда өз ара байланыш жашайт: биздин денебиз мээ кандай тынчтанганына жараша жеңилденет, ал эми мээ дене жеңилденгенине жараша тынчтанат. Демек, тынчтык ички абалын жаратуу үчүн, өз булчуңдарын, өз денесин бошото билүү керек. Текшерүүгө аракеттенели. Эриндериңизди кымтыңыз, тиштениңиз, кашыңызды жыйырыңыз – ачуулуу беткап жасаңыз. Сиздин абалыңыз? Эми болсо кашыңызды жазыңыз, тиштерди ачыңыз, эриндериңизди жылмаюуга апкелиңиз. Сиздин өзүңүздү сезүүңүз? Сиз адамдын денелик жана психикалык абалынын биримдигине ынандыңызбы? Бул болгону минуталык абалдар. Биз бышыктаган жана дайыма кайта өндүргөн, биздн ички чыңалуубузга, маталгандыгыбызга айланган абалдар да бар. Бул чыңалуу биздин аң-сезимибизге илинбейт, бирок басымдуулук кылуучу өзүн сезүүнү түзөт, ал денеде булчуң кысылуулары деп аталгандардан көрүнөт. Ал бизге эркин жашоого, сезүүгө, кыймылдоого, ойлоого жолтоо болот. Улгайган адамдарда кысылуулар бырыштар боюнча жеңил аныкталат.

Оор көйгөйлөрдүн үстүнөн көңүл топтоп жана жемишсиз ойлонууга көнгөн адамдарда каш-кабагы, кирпичи катуу чыңалган. Оозу, эриндери, кыжырлууларда. Моюну, желкеси, ийиндери-өзүнө ишенбегендерде, ашыкча жоопкерчиликтүү адамдарда, көбүнчө али жаш, ата-энеси баскандарда. Чыканактан бүгүлгөн колдор, муштумга түйүлүүгө даяр манжалар, жаагы-бултуйган, каштары-көңүл топтоо диртилдөөсүндө-кыжырлуу, тынчы жок, ашыкча ишмер адамдарга мүнөздүү кысылуулар. Ылайыксыз кырдаалдагы күлкү-бул да кысылуу, адам ыңгайсыздык, өзүн жоготкондук сезимин баштан кечирип жатканын күбөлөндүрөт.

Релаксацияга карай биринчи кадам – туура дем алуу. Ич менен терең дем алып жана ооз менен жай дем чыгарып, сиз өзүңүздү кыйла салмакталган реакцияларга даярдап, ички көрүмдү бошотуп, дене менен мээнин чыңалуусун

жоёсуз.

Экинчи ыкма – психикалык жайлатуу. Мисалы, өзүңүздү ташбака деп элестетүүгө жана ойдо анын кыймыл ритмине өтүүгө аракеттениңиз.

Үчүнчү ыкма – көңүлдү предметке (мисалы, жаркыраган шамга, маятникке) топтоо жана ойлордон бошотуу. Ушул жана башка ыкмалар менен сиз практикалык сабактын жүрүшүндө таанышасыз.

Эгер релаксация терең болсо, ал абалдан акырындап чыгуу керектигин эсте тутуу зарыл. Организмдин ички тонизациясы үчүн булчуңдарды чыңалтуу керек: колдорду бүгүү жана жазуу же жок дегенде аларды жөн гана чыңалтуу жана жеңилдентүү, терең дем алуу. Релаксация абалынан чыгуу майнабы кыйла кеч келет, эгер адегенде көздү ачып, анан гана булчуңдарды чыңалтса жана дем алууну тереңдетсе.

Ошентип, сиздин дене жеңилденди жана өзүнө чөмүлүүгө даяр. Сиз өз денелик, эмоциялык, интеллектуалдык абалдарыңызды сезе алышыңыз үчүн, сизге башка психотехникалык ыкмалар керек.

Экинчи ык: **Концентрация** – бул аң-сезимди өз ишмердүүлүгүнүн белгилүү бир объектисине топтоо. Сиз бакчада отурасыз жана түрдүү добуштарды угуп жатасыз. Куштар сайрашат, курт-кумурскалар ызылдашат, шамал шуулдайт. Сизге көндүм добуштардын ичинде капыстан сиздин көңүлүңүздү бурган бирөө пайда болот. Сиз ошол добушту башкалардан бөлүп, ага аң-сезимди топтойсуз.

Өз ички абалыңызды сезүү үчүн, сиз өзүңүздүн көрүү, угуу, даам билүү, дене жана башка туюмдарыңызга, эмоцияларыңыз менен маанайларыңызга, сезимдериңиз менен толгонууларыңызга, өз ойлоруңуздун агымына, сиздин аң-сезимиңизде пайда болуучу элестерге ж.б.у.с. көңүл топтой аласыз. Концентрациянын негизинде көңүл бурууну башкаруу жатат. Көңүл топтоо көндүмү көңүл буруунун төмөнкү касиеттерине негизделет:

- ✓ өз көңүлүңүздү белгилүү бир предметке топтоо билгичтигине;
- ✓ аң-сезимдүү коюлган максаттын таасири астында пайда болуучу жана эрктик көңүл топтоону талап кылуучу эркин көңүл буруунун өнүгүүсүнө;

✓ көңүл буруунун жетишерлик кенен көлөмүнө – ал бир мезгилде түрдүү ички процесстерге: дене туюмдарына, көрүү жана угуу элестерине, акыл-эстик операцияларга ж.б.у.с. көңүл топтоого жол берет;

✓ көңүл бурууну тышкы объекттерден инсандын ички дүйнөсүнө, бир туюмдан, сезимден, ойдон – башкаларына өткөрүү билгичтигине;

✓ көңүл бурууну бир объектке кармап туруу билгичтигине.

Үчүнчү ык: Визуализация – бул адамдын аң-сезиминде ички элестерди түзүү ыгы, б.а. угуу, көрүү, даам билүү, жыт билүү, дене туюусу туюмдарынын, ошондой эле алардын комбинацияларынын жардамы менен кыялданууну активдештирүү.

Визуализация адамга анын эмоциялык эстутумун активдештирүүгө, ал качандыр бир кезде баштан кечирген туюмдарды кайра түзүүгө жардамдашат, жана ушундайча анын сезимдерин байытат, интуициясын өнүктүрөт. Өз аң-сезимибизде тышкы дүйнөнүн элестерин кайта өндүрүп, биз ошол дүйнөнү кыйла терең тааныйбыз жана өзүбүздүн аны менен байланышыбызды аңдайбыз. Акыры, визуализациянын жардамы менен биз өз бейаңыбызды, б.а. биз аңдагандын чегинен тышта жатканды, бирок биздин сезимдерди, ойлорду, мүнөздү аныктаганды, калыптандырганды иштөөгө мажбурлайбыз.

Алсак, мисалы, релаксация абалында күзгүнүн элесин жана ошол күзгүдөгү өзүбүздү көрүүгө аракеттенүүгө болот. Визуализация менен алектенген адамдар мезгилдин чакан интервалынан соң, кандайдыр бир жаныбардын, айбандын элесин же эмнедир башканы көрүшөт. Адам көргөн нерсе ага анын мүнөзү менен жашоодогу жүрүм-турумунун өзгөчөлүктөрүн көрсөтөт.

Төртүнчү ык: Өзүн ишендирүү — бул учур чактагы биринчи жактан берилген ийгилик мүмкүн деген ырастоо. Өзүн ишендирүүнүн күчү – өзүнүн оң элесин түзүү жана ошол элести дайыма өзүнө кайрылган сөздөрдүн жардамы менен бекемдөө жөндөмдүүлүгүндө. Бул сөздөр сиз өз максатыңызга жетишүүгө жарай аларыңызга болгон ишенимди күчөтүшөт да, жөнөө керек болгон багытты көрсөтүшөт.

Өзүн ишендирүүнүн эрежелери

✓ оң, жашоону бекемдөөчү, конструктивдүү болууга тийиш. Өзүңүздү терске ишендирүүгө болбойт;

✓ жөнөкөй, так жана түшүнүктүү фразаларда берилген, ырастоочу формада билдирилген болууга тийиш. Өзүн ишендирүү формуласы төмөнкү сөздөрдөн башталат: мен ... каалайм, мен ... жасай алам, мен ... кылам, мен ... болом;

✓ формулаларды көп жолу кайталоону болжойт, аларды күн сайын эртең менен ойгонгондо жана кечинде жатаарда айткан жакшы.

Өзүн ишендирүү – өзүн ойготуунун же өзүн жөндөөнүн негизги ыгы. Муну менен бирге бул өзүн таануунун ыгы. Өзүн ишендирүү формулалары релаксация абалын чакыруу үчүн зарыл: «Менин оң колум оор...», «Мен таптакыр бейгаммын...», же визуализация үчүн зарыл: «Менин ички көрүмүмдүн астында түс пайда болууда... Мен өз түсүмдү айкын көрүп жатам...».

Релаксация, концентрация, визуализация жана өзүн ишендирүү – өзүн жөндөөнүн жана руханий өзүн өркүндөтүүнүн ар кыл техникалары, аутотренинг (АТ) жана медитация өңдүү, негизделген ыкмалар. Алардын көбүрөөк байыркысы жана татаалы – медитация. Чоң Советтик Энциклопедияга ылайык, медитация деген адам психикасын тереңдетилген көңүл топтоо абалына апкелүүгө багытталган акыл-эстик иш-аракет [153].

Философтор бүгүн өзүн жана дүйнөнү таануунун жаңы ыгынын пайда болгонун белгилешет – медитациялык ой жүгүртүүнүн жардамы менен, ал салттуу логикалык ой жүгүртүүгө өзүнчө эле бир альтернатива болуп чыгат. Алар медитациялык ой жүгүртүүнүн жардамы менен гана адам өзүн тааный, табияттын сырларына сүңгүй, планеталар, биз жашаган Жер менен, адамдар, башка элдер менен биздин байланыштарыбыздын реалдуулугуна чукулдай алат деп ырасташат.

«Мен» түшүнүгү адам жөнүндө бардык илимдерде колдонулат да, муну менен бирге ал абдан аныкталбаган, кыймылдуу, көп маанилүү. Философиялык өңүттө «Мен» «дүйнөгө жана өзүнө ишкер мамиле кылуучу адам инсанынын, индивидуалдуулугунун руханий борбору» катары каралат. Психологдор аны,

бир жагынан, «инсан» түшүнүгү менен, башка жагынан – «өзүн аңдоо» түшүнүгү менен катыштырышат. Бирок ал анысы да, мунусу да менен чектелбейт. Н.В.Кузьмина көңүлдү «Мен» – жөн гана инсан эместигине, ал эми ичкериден каралуучу инсан экенине бурат. [157, 99-б]

«Инсан» түшүнүгү менен «Мендин» чегин ажыратууга аркеттенип, америкалык психолог У. Джемс жазат: «Мен эмне жөнүндө ойлобоюн, мен дайыма ошол эле маалда өзүмдү өзүм, өз жеке жашоомду аздыр-көптүр аңдайм. Муну менен бирге мен муну аңдаштырам, андыктан менин өзүмдү аңдоом экиликтүү – бири таанылуучу жана бири таануучу, бири объект жана бири субъект болуп саналат; андан эки кырын айырмалоо керек, алардын ичинен кыскалык үчүн бирин биз инсан деп, ал эми башкасын – «Мен» деп атайбыз» (157, 205-б). Биздин «Мен» – бул адамдын аң-сезиминде өзүн-өзү чагылтуусу. Шексиз, «Мен» – бул өзүн аңдоонун өнүмү, бирок адам өзүн бүтүн, өзүнүн бардык кырларында кабыл алат жана аңдайт. Денелик «Мен» – менин денем, менин тышкы кебетем, менин денелик абалым бар. Эмоциялык «Мен» – менин сезимдерим менен толгонууларым, маанайларым. Интеллектуалдык же акыл-эстик «Мен» – менин ойлорумдун дүйнөсү. Акыры, адам өзүн башка адамдар менен өз ара мамилелер тутумуна, өзүнүн кесиптик ишмердүүлүгүнө кирген, белгилүү бир баалуулуктарга, кызыгууларга, орнотмолорго ээ болгон социалдык жандык катары кабыл алат. Бул – социалдык «Мен». Ошентип, «Менди» адамдын ар кыл психикалык кызматтары менен касиеттеринин бирдиктүү бүтүнгө эң татаал жуурулушуусунун натыйжасы деп эсептөөгө болот. Чыгыш философиясы менен психологиясы адамдын маңызын аныктоого карата башкача мамилени сунуштайт.

Азыркы тарбиялоонун трагедиясы, деп эсептейт автор, бизди индивидуалдуу «Менди» гана бекемдөөгө үйрөтүшкөнү, бир гана аспекти өнүктүрүшкөнү болуп саналат. Азыркы маданият ушуга негизделген, ошондуктан ал адамдын каалоосун гана берет. Абсолюттук «Менди» таануу адамга индивидуалдуу каалоолорго байлануудан бошонууга, алардын үстүнөн көтөрүлүүгө жана аларды кубануу менен чектөөгө жардамдашат. Ошондо гана

дүйнөлүк көйгөйлөр менен башка адамдардын көйгөйлөрү ар биринин табигый көйгөйлөрү болуп калат, адамдар арасында өз ара түшүнүү пайда болот. Азырынча өзүбүздүн жекече «Менди» талдоого жана «Мендин» элеси адамдын өзүн аңдоосу менен өзүн өркүндөтүүсүндө кандай роль ойной турганын таанып билүүгө аракеттенебиз.

«Мен» – бул өзүн өзү чагылтуу, ичкериден кароо болгондуктан, буга ылайык ар бир адамда «Мендин» өз элеси, же, психологдор «Мен-концепция» деп аташкан нерсе калыптанат. Мен-концепция – индивиддин өзү жөнүндө бардык элестетүүлөрүнүн, өзүнө түзүүнүн жыйындысы: Мен киммин? Мен өзүм менен эмнени элестетем? Мен кандаймын? Илимий түшүнүк катары ал жакында эле пайда болду жана А. Маслоунун, К. Роджерстин, Р. Бернстин ысымдары менен байланышкан. Гуманисттик психология инсандын өзүнүн иш-аракеттерди жана жосундарды тандоодогу, өзүн аныктоодогу, өзүн калыптандыруудагы артык көрүүлөрүн жактайт, көңүлдү инсандын ички күчтөрүн таанууга жана өнүктүрүүгө, анын эмоцияларына, мамилелерине, ынанымдарына, баалуулуктарына, кабыл алууларына жана умтулууларына топтойт. Дүйнөгө жана курчап турган адамдарга мамиле, өз алдынча чечимдерге, эркин жана жоопкерчиликтүү иш-аракеттерге жөндөмдүүлүк адамдын өзү жөнүндө элестетүүлөрү, анын Мен-концепциясы кандай болгонунан көз каранды. Мен-концепцияны калыптандыруу балдарды тарбиялоо менен окутуунун эң маанилүү милдеттеринин бири деп эсептелет.

Ошентип, «реалдуу Мен» – бул адам өзүнө чындыгында кандай болуп көрүнсө, ал өзүн берилген учурда кандай көрсө, ошол нерсе. «Идеалдуу Мен» – ал өзүнө кандай болуу максатын койсо, же эмнеге аң-сезимсиз умтулса, эмне жөнүндө кыялданса ошол. «Идеалдуу Мен» адамдын жүрүм-туруму менен иш-аракеттеринин негизги ойготуучусу, кыймылдаткыч күчү, анын инсандык өсүүсүнүн ориентири болуп саналат. «Мен» – бул бизди азап тартууга же кубанууга мажбурлоочу, көбүнчө бизди иш-аракеттерибизде же өнүгүүбүздө чектөөчү, же тескерисинче, түрткү берүүчү нерсе [153, 155];

2.2- таблица. Мен-концепция «өзүнө» түзүлүшүнүн жыйындысы катары

Ал, өз кезегинде, менин досторумдун көпчүлүгү – сымбаттуу жана арыкчырай адамдар болгонунан туулат, демек, бул мен умтулуу керек болгон ченем, эталон («идеалдуу Мен»). Ошентип, биздин ички орнотмолор курчап турган дүйнөнү биз кандай кабыл алганыбыздан жана бул дүйнөдө кандай эталондор, баалуулуктар үстөмдүк кылганынан көз каранды болот.

«Мендин элеси» – биздин өзүмдүк элестетүүлөр болгондуктан, алар бурмаланган болушу мүмкүн. Жана дайыма эле башкалар бизди биз бул жөнүндө ойлогондой кабыл алышпайт, дайыма эле биз чындыгында өзүбүздү элестеткендей эмеспиз, дайыма эле кыялдагы идеал – бул ага сөзсүз умтулуу керек болгон нерсе эмес. Б.а., Мен-концепция дайыма эле биздин «Мендин» акыйкаттуу маңызын чагылта бербейт [107;158].

Мен-концепция өзү менен сарамжалдуунун жана эмоциялуунун биримдигин берет, өзү жөнүндө конкреттүү билимге дайыма адам өзүндө ачканды, аңдаганды баштан кечирүү жолу улаш келет. «Мен» элести калыптандыруунун негизги шайманы адамдын өзүн баалоосу жана аны башка адамдардын баалоосу болуп калат.

Өзүн баалоо «Мен» элести түзүүнүн шайманы гана эмес, анын түзүүчүлөрүнүн бири дагы болуп саналат. Өзүн баалоо – бул өзүмдүк баалуулугу жөнүндө жекече пикир. Ал индивиддин өзү жөнүндө өзүмдүк пикирлеринин гана эмес, башка адамдардын пикирлеринин (бааларынын) да негизинде түзүлөт. Ар бир адам өзүн оң баалоого умтулат, ал ага өзүн сыйлоо үчүн зарыл, ансыз анын психикалык саламаттыгы мүмкүн эмес. Адам өзүн

баалоону же бөлүүчүнү – өзүнүн реалдуу жетишкендиктерин көбөйтүп, же алуучуну – өзүнүн талаптарынын деңгээлин азайтып жогорулата алат. Ошентип, биздин өзүбүздү сезүүбүз, биздин өзүбүздү баалообуз биздин өзүбүздөн көз каранды. Көбүнчө адамда жогорулатылган өзүн баалоо калыптанат, бул ашыкча өзүнө ишенгендиктен, өз мүмкүнчүлүктөрүн реалдуу баалоого жөндөмсүздүктөн көрүнөт. Төмөндөтүлгөн өзүн баалоо ашыкча уяндыкты, өзүнө ишенбегендикти туудурат. Адам өзүнүн дараметтүү мүмкүнчүлүктөрүн ачпайт, өзүн инсан катары ишке ашырбайт. Ал дагы, бул дагы учурда кээде эмоциялык жарылуулар менен депрессияларга апкелүүчү канааттанбагандык сезими пайда болот. Адамда адекваттуу өзүн баалоо болгону, өзү жана өзүнүн мүмкүнчүлүктөрү жөнүндө реалдуу элестетүү калыптанганы абдан маанилүү.

Ар бир адам өзүндө өз инсанынын төрт «мейкиндигин» алып жүргөнсүйт. «Арена» өз «Менибиздин» мазмунунун биз дагы, башкалар дагы билишкен аспекттерин камтыйт (мен үчүн да, башкалар үчүн да ачык инсандын «мейкиндиги»). «Көрүнгөндүк» – бул биз билген, башкалардан жашырган же айтууга мүмкүн болбогон нерсе. «Сокур так» башкалар биз жөнүндө билген, ал эми биз билбеген нерседен турат, мисалы, сүйлөөчүнү сөз ортосунан бөлүү адаты, аны биз байкабайбыз (мен үчүн жабык, бирок башкалар үчүн ачык). «Белгисиз» – бул бизден да, башкалардан да жашырылган нерсе, өнүгүүнүн жабык дараметтүү мүмкүндүктөрүн кошо (мага да, башка адамдарга да жабык жана кол жеткис). Биз өзүбүздү ачык алып жүргөндө, башкалар биз жөнүндө көп билүү мүмкүндүгүн алышат, бул бизди башкалардын жакшы түшүнүүсү да, кыйла терең өзүн таануу – өзүн өзү түшүнүү да ыктымалдыгын жогорулатат. «Арена» чоңойсо – «Белгисиз» кичирейет. Башкаларга ачылып, биз башкалар бизге өзүбүздөн көрүүгө жардамдашчу нерсеге, ушул убакка чейин бизге жеткиликсиз болгон нерсеге ээ болобуз. Ачылып, биз өзүбүздүн жабык мүмкүнчүлүктөрдү ачууга, аларды ишке ашырууга жөндөмдүү болобуз. Шексиз, ачык болуу жөндөмдүүлүгү биздин өзүн аңдоо жана кабыл алуу даражабыздан да, биздин башка адамдарга ишенимибизден, алардын бизге

мамилелеринен да көз каранды. Бизден ар бир учурагандын астында ачылууну талап кылуу абсурддуу болмок. Бирок биз ар кандай кырдаалдарда өзүбүз бойдон кала алабыз, үлүл өңдүү өз кабыгына сойлоп кирбей. Биздин ар бирибиздин ачыктыкка умтулуубуз бизге өз ара түшүнүшүүгө жана өзүбүздү түшүнүүгө жол ачат [74; 157;].

Педагогикалык-психологиялык тренингдерди тигил же бул критерийлердин жардамы менен ар түрдүү топторго бөлүшөт. Мисалы, тренингдеги чечүүчү милдеттердин негизинде төмөнкү топторго ажыратышат:

- ✚ Инсандын, топтун, коомдун психологиялык билимдерин өздөштүрүү;
- ✚ пикирлешүүнүн билимин, билгичтигин жана жөндөмдүүлүктөрүн өздөштүрүү;
- ✚ пикирлешүүгө зарыл болгон коррекцияны жүргүзүү, калыптоо жана жөндөмдүүлүктү өркүндөтүү;
- ✚ өзүн жана башкаларды адекваттуу жана толук кабыл алууну жана баалоону өркүндөтүү;
- ✚ инсандардын өздүк касиеттерин, мүмкүнчүлүктөрүн коррекциялоо жана өркүндөтүү [176].

Аталган милдеттерди аткаруу үчүн педагогикалык-психологиялык тренингдерди багыты жана жүрүүсүнүн мүнөзү боюнча төмөнкү түрлөргө ажыратышат :

- Иштиктүү пикирлешүү тренинги (1-3 милдеттер);
- перцептивдүү тренингдер (4 милдет);
- инсандын өнүгүү тренинги (5 милдет).

Инсандын өнүгүү тренинги – тренингдин эң көп тараган түрүнө кирет жана ал инсандын өздүк касиеттерин өркүндөтүүгө жана өздүк аң-сезимин жогорулатууга багытталган. Инсандын өнүгүү тренинги жыйынтыгында инсандын касиеттерин өркүндөтүү менен анын толук ачылышына шарт түзөт.

Азыркы мезгилде тренингдин аныктамасын ар түрдүү аспектилерде беришет. Бүгүнкү күндө “тренинг” түшүнүгүнүн так жана даана аныктамасы бериле элек, ушундан улам тренингди метод катары дагы, каражат катары дагы, өзгөчө

форма катары жана баарлашуунун натыйжалуу технологиясы катары дагы карашат. Тренингди бир жактуу караганга болбойт, себеби анын жүрүшү менен жөн гана билим, билгичтик жана көндүмдөр калыптанбастан, тренинг учурунда мотив, байланыш, өздүк өзгөрүүлөр орун алат. Айрым учурда тренингди “тажрыйба” түшүнүгү менен тыгыз байланыштырат, анткени топтук-психологиялык тренингде адамдын касиеттерин атайын өзгөртүү үчүн “турмуштук тажрыйбалар” анализделет. Ошентип, педагогикалык-психологиялык тренингде инсан өзүнүн жеке турмуштук тажрыйбасын башка адамдардын тажрыйбасына салыштырып, аларды анализдеп, өздүк жана кесипкөйлүк өнүгүүнү камсыз кылат.

Инсандын кесиптик өркүндөөсү анын кесипкөйлүк ишмердүүлүгүнүн баалуулук-маңыздык компонентинин өзгөрүүсү менен коштолот. Ошентип, тренингдин жүрүшүндө жана анын жыйынтыгында ар бир катышуучу төмөнкү өздүк зарылчылыктарын чечет: өзү-өзүн сыйлоо зарылчылыгы, “Мен” концепциясынын ар тараптуу болуу зарылчылыгы, башка адамдар тарабынан кабыл алынуу зарылчылыгы жана башкалар. Көрсөтүлгөн зарылчылыктардын чечилиши өз учурунда инсандын кесипкөйлүк жана адамдык өнүгүүсүн шарттайт. Өздүк өнүгүү инсандын активдүү, ирээттелген, позитивдүү сапаттык өзгөрүүсүнө алып келет. Бирок, ал өзгөрүү орун алышы үчүн абдан чоң аракет жасоо зарыл. Мындан тышкары, өздүк өнүгүү инсандын ишмердүүлүгү катары кабыл алынат жана калыптанган инсандык-психологиялык касиеттердин, мисалы ой-жүгүртүү өзгөчөлүгү, эс тутум, эмоционалдык чөйрө, көңүл буруу, жалпы жана кесипкөйлүк жөндөмдүүлүктөрдү өзгөртүүгө багыт алынат [172].

Тренингдин жүрүшү төмөнкү методдордун негизинде орун алат:

- педагогикалык ар түрдүү жагдайларда башка кесиптештеринин катыштарын, байланыштарын, аракеттерин анализдөө жана алардын ордуна өзүн “коюп көрүү”;
- баалуулук мамиленин негизинде кесипкөйлүк, педагогикалык абалдарда өзүн коюунун динамикалык моделин түзүү жана прогнозун аныктоо;

- өзүн-өзү изилдөө, башкача айтканда рефлексивдик касиетти өнүктүрүү, кесипкөйлүк, педагогикалык ишмердүүлүккө дал келүүчү жөндөмдүүлүктөрдү белгилөө;

- өзүнүн чыгармачылык мүмкүнчүлүгүн толук ачуу үчүн конкреттүү турмуштук жана кесипкөйлүк жагдайлардын чыгармачылык моделин түзүү жана андай жагдайлардын чечилиштерин жалпылоо менен кесипкөйлүк өркүндөөнүн бирдиктүү стратегиясын иштеп чыгуу жана башкалар

Педагогикалык-психологиялык тренигдерди тышкы сыпаттары боюнча, ишмердүүлүктүн мүнөзүнө карата төмөнкү формаларга бөлүшүп, ар түрдүү аныктамаларды беришет:

- Тренинг - тигил же бул сапатка, мүнөзгө ээ болуу үчүн жүргүзүлгөн дрессура. Демек, тренингдин катышуучулары аракеттин мүнөзүнө, ишмердүүлүктүн ыктарына ээ болот.

- Тренинг кайсы бир деңгээлде машыгуу (тренировка) катары кабыл алынат. Анткени, мында аракеттин тигил же бул түрүн сөзсүз түрдө кайталоо менен аны өзүнүн мүмкүнчүлүгүнө айландыруу орун алат.

- Тренинг активдүү окутуунун формасы катары дагы сыпатталат. Себеби, тренингдин жүрүшү менен билимдин, билгичтиктин кабыл алынышы психологиялык аспектилер менен коштолот.

- Тренинг бул катышуучулардын өздүк маселелеринин чечилиш жолдорун аныктоонун натыйжалуу методу болуп саналат. Анткени, тренингде ар бир катышуучу тигил же бул жагдайды сөзсүз түрдө “өзүнөн” өткөрөт. Натыйжада ар бир катышуучунун инсандык тажрыйбасы топтолот.

Тренингдин жүрүшүндө ар түрдүү методдор орун алат. Алсак, ролдорду аткаруу методу (психодрама аткаруу, ролдук абалдарды түзүү жана аны аткаруу); психологиялык гимнастикалык оюндарды аткаруу, дискуссиялык оюндарды жүргүзүү, эмоционалдык символдук методдор (ар биринин сүрөт тартуусу) жана релаксация жүргүзүү методдору колдонулат.

Тренинг учурунда ар бир катышуучу төмөнкү ишмердүүлүктү жүргүзүүсү

зарыл:

- өзүн-өзү изилдөө, бул учурда тренингдин катышуучулары рефлексияны жүргүзүү жөндөмдөрүн өркүндөтөт;

- баалуулук-маңыздык анализдөө, ар бир катышты, байланышты жана ошондой эле башкаларга өзүн салыштыруу менен өзүнө-өзү баа берүү орун алат;

- аныкталган педагогикалык абалдарда баалуулук мамилесинин негизинде өзүнүн аракеттеринин динамикалык моделин түзүү жана келечектеги аракеттеринин прогнозун түзүү аткарылат;

- конкреттүү турмуштук жана кесиптик жагдайлардын моделин чыгармачылык менен түзүү, өзүнүн мүмкүнчүлүктөрүн толугу менен ачууга аракет жасоо, өздүк кесиптик өнүгүүнүн стратегиясын иштеп чыгуу орун алат.

Ар бир тренинг милдеттерине, максаттарына жана формаларына карабастан аныкталган төмөнкү этаптарды басып өтөт:

- Уюштуруу этабы (саламдашуу эрежеси, чыгармачыл чөйрөнү түзүү көнүгүүлөрү жана башкалар);

- негизги этабы (топту жана жеке катышуучуну ишмердүүлүккө тартуу, таратылган тестти толтуруу, көнүгүүлөрдү, оюндарды аткаруу жана башкалар);

- жыйынтык чыгаруу (эмоционалдык таасирлерди белгилөө, берилген жоопторду талдоо, аныкталган критерийлерди табуу);

- үй тапшырмасын берүү (өзүн түшүнүү боюнча рефлексивдик тапшырмалар);

- коштошуу аземи.

Тренинг натыйжалуу жүрүшү үчүн тренингдин катышуучулары менен тренингди жүргүзүүнүн, талкуулоонун жана жалпылоонун эрежелерин жана принциптерин бекитишет. Тренингдин мүнөзүнө, катышуучулардын өзгөчөлүгүнө жана багытына жараша ар түрдүү эрежелерди жана принциптерди колдонушат. Алардын негизгилери төмөнкүлөр:

- ✓ өз каалоосу менен катышуу;

- ✓ активдүү катышуу;

- ✓ азыркы мезгилге негиз кылуу (“азыр”, “ушул жерде”);
- ✓ ой-пикирдин өз алдынча жана конкреттүү болушу;
- ✓ ой-пикирлердин өзүнө гана чагылышы;
- ✓ маалыматтардын сакталышы жана башкалар.

Ал эми айрым бир тренинг өткөрүү боюнча сунуштарда төмөнкү эрежелер жана принциптер көрсөтүлөт: процедуранын өз убагында башталышы жана бүтүшү (убакыттын сакталышы), маалыматтардын сакталышы, активдүүлүк жана жүгөрдүүлүк, “жок”, “билбейм”деп айтууга мүмкүнчүлүк түзүү, калп айтпоо жана жалган сүйлөбөө, өз ара жардамдашуу, баарына атынанкайрылуу, башынан аягына чейин иштөө, өздүк жекече пикирге ээ болуу, өзүнүн атынан ошол мезгилдеги талкуу боюнча пикир билдирүү.

Тренинг жүргүзүүдө катышуучулардын санына жана өткөрүлүп жаткан бөлмөгө жараша катышуучуларды ар түрдүү формада олтургузушат. Тренинг жүргүзүүдө көбүнесе айлана формасында жайгашуу колдонулат. Эгерде тренингдин катышуучулары айлана формасында жайгашса, анда ар бир катышуучу башка катышуучуларды маңдайынан көрүп турат. Мындан сырткары, бардык катышуучулар борбордон бирдей аралыкка алыстатылган болуп саналат. Бирок, зарыл учурда тренингди өткөрүү формасын тез убакыттын ичинде башка формаларга өткөрүүгө толук мүмкүнчүлүк бар.

Тренинг алдыга коюлган максатка жетиши үчүн уюштуруунун төмөнкү аспектилерин эске алынат:

- Тренинг максатын жана милдеттерин иш жүзүнө ашыруу үчүн тренердин даярдык деңгээли жогору болушу абзел жана анын тажрыйбасы мол болууга тийиш;
- тренинг өтүп жаткан бөлмө бардык нормаларга жана шарттарга туура келиши керек (санитардык, техникалык, эстетикалык жана башка);
- катышуучулар атайын критерийлердин негизинде тандалып алынат;
- тренингдин программасы абдан кылдат даярдалышы керек.

Тренингди жогорку натыйжага жеткирүүдө төмөндө көрсөтүлгөн тренингдин жүрүү процедурасы сакталышы керек:

- ар бир модулдун узактыгы үч сааттан ашпашы керек;
- модулдун түзүлүшүнө жараша танапистер жана зарыл учурда кофе, чай уюштурулушу абзел;

- модулдардын кайталанышы эки айдын аралыгында орун алышы жана башкалар. Бардык эле тренинг сыяктуу эле, рефлексияны өркүндөтүү тренинги ар түрдүү көнүгүүлөрдү аткаруудан, атайын даярдалган тесттерди тапшыруудан, кыймыл-аракеттерди аткаруудан жана жыйынтык чыгаруудан турат. Тренингге катышуучулардын жаш курагы боюнча чек деле жок, бирок алардын саны он сегиз, жыйырмадан ашпашы керек. Катышуучуларды эки топко бөлүүдө мүмкүн болушунда эки топтун көрсөткүчтөрү бирдей болушуна аракет кылуу абзел.

Тренингдин максаты: ар бир катышуучунун өздүк рефлексиялоо ишмердүүлүгүн жогорулатууга болгон ишенимин пайда кылуу жана ар бир катышуучунун өздүк рефлексиялоо деңгээлин аныктоо.

Тренингдин жабдылышы: көнүгүүлөр системасы, тест, анкета, чиймелер, аналитикалык жыйынтыктар.

Тренингдин жүрүшү: Тренингдин жүрүшүндө өз алдынча аткарыла турган көнүгүүлөр, тапшырмалар болот, жалпы катышуучулар тапшыра турган тест берилет, ошону менен бирге топтук ишмердүүлүктөр орун алат.

I этап. Көнүгүүлөрдү аткаруу.

1-көнүгүү. *Менин атым.* Адам баласы эң жакшы көргөн, улам-улам уккусу келген нерсе – бул өзүнүн аты болуп саналат. Ошондуктан ар бир катышуучуга өзүнүн аты жөнүндө ойлонуу сунушталат. Тактап айтканда, төмөнкү багыттарда ой топтоосу абзел:

Менин атым _____

Атымдын мааниси _____

Атымды койгон адам _____, себеби _____

Менин өздүк мүнөзүм менен атымдын байланышы _____

Менин атым өзүмө жагат (же жакпайт), анткени _____

Мен төрөлгөн убакыт (күндүз, кечинде, түндө, таң атканда ж.б.) _____

ошондон улам, мага жаккан жыл мезгили, ырахаттанып уктай турган мезгилим.

Көнүгүүнүн аягында каалоочуларга сөз берилет. Алар мүмкүн болушунча чын ниеттен, ачык айтып берүүгө умтулуусу зарыл. Тренер залды ойготуу үчүн, тамашалуу жана «өзгөчө» суроолорду бере алат.

2-көнүгүү. *Менин баалуулуктарым.* Ар бир инсан өзүнүн нукура каалоосу менен, же болбосо интуициялык деңгээлде деле өзүн курчап турган дүйнөгө, социумга карата белгилүү бир карым-катышта турат. Ушундан улам, ар бир катышуучуга төмөнкү багыттарда ой-пикирлерин топтоо сунушталат:

1. Менин эң негизги девизим, чакырыгым _____
2. Менин эң туу туткан адамым (идеалым) _____, себеби _____
3. Мен жете турган «бийиктиктер», аша турган «ашуулар» _____

Ар бир катышуучу өзүнүн ой толгоосун далилдүү деңгээлде айтып берүүгө аракет жасашат. Кандайдыр-бир ишеничтүү эмес ой толгоолор болуп калса, тренер тактоо жана толуктоо ирээтинде суроолорду берет.

3-көнүгүү. *Менин мүнөзүм, сапаттарым.* Ар бир катышуучуга өзүнүн жеке сапаттарын, касиеттерин эки топко бөлүү менен анализдөө сунушталат:

- а) өркүндөтүүчү сапаттарым, касиеттерим;
- б) басаңдатуучу, «күрөшүүчү» сапаттарым, касиеттерим

Көнүгүүнүн аягында, тренер жалпы жыйынтык берет. Тактап айтканда, эгерде инсан өзүнүн өркүндөтүүчү сапаттарын, касиеттерин кыйналбастан бат жана көп келтирсе, анда ал өзү жөнүндө «көтөрүңкү» ойдо, ал эми тескерисинче болсо, анда ал өзүн-өзү кайсы бир деңгээлде «төмөн көрүп», басынып жүргөн болот.

4-көнүгүү. *Менин турмуштук «шатым».* Ар бир инсан дайыма өзүнүн жекече мүмкүнчүлүктөрүн баамдап, аныктап турушу абзел. Ар бир катышуучуга турмуштук «шаты» боюнча ойлонуу сунушталат. Тактап айтканда, турмуштун бардык багытын, байкача айтканда үй-бүлөлүк абал, кесиптик жетишүү, каражаттык мүмкүнчүлүктөр, чыгармачылык изденүүлөр жана башкаларды бириктирүү менен турмуштук шатыда эки абалды табуу сунушталат: а) азыркы абалы жана б) он-он беш жылдан кийинки абалы.

Бардык катышуучулар бирдей абал менен баштоо үчүн шатынын эң биринчи деңгээли катары жогорку окуу жайды аяктаган убакытты алуу сунушталат. Көнүгүүнүн аягында каалоочулардын ой-толгоосун ортого салуу сунушталат. Тренер берилген жоопторго жараша ар түрдүү суроолорду бере алат.

5-көнүгүү. *«Менин ассоциациям»*. Ар бир катышуучунун өзүн кандай элестетээрин, өзүнүн негизги касиеттерин кандайдыр-бир жаныбар, өсүмдүк, же болбосо кандайдыр-бир предмет же кубулуш аркылуу сүрөттөөсунушталат. Башкача айтканда, тренингдин катышуучусу өзүнүн жан дүйнөсүн кандайдыр-бир жаныбардын, өсүмдүктүн, предметтин жана кубулуштун элеси менен көрсөтүүгө тийиш. Тренер эң кызыктуу, абдан оригиналдуу жумушту ортого салып, анын авторунун түшүндүрмөсүн чечмелеп берет.

6-көнүгүү. *Менин эң бактылуу көз ирмемим*. Ар бир катышуучуга турмушунда ырахаттуу абалын эске салууга жана ал абалдагы өзүнүн эмоционалдык эргүүсүн мүмкүн болушунча кайталап берүүгө түнүчү коюлат. Тренингдин катышуучусу өзүнүн мүмкүнчүлүгүнө жараша аныкталган окуяны «жандуу» аткарып берет. Тренер жооп берип жаткан катышуучуга жагымдуу абалды түзүү менен ал жагымдуу абалды жалпы катышуучулар сезе турган деңгээлге жеткирет.

7-көнүгүү. *Менин эң кайгылуу абалым*. Тренер инсандын касиеттеринин бири – кайгыдан, жагымсыз абалдан атайын аракеттерди жасоо менен чыгып кетүү деген пикирди ортого салат. Андан кийин ар бир катышуучуга өзүнүн турмушундагы эң татаал учурду, кайгылуу окуяны элестетүүнү сунуштайт. Жооп алуу учурунда, кайгылуу абалдан (депрессиядан) чыгуу жолуна басым жасоо ылайыктуу болот.

8-көнүгүү. *Менин турмушумдагы бурулуш окуя*. Ар бир катышуучуга турмушундагы бурулуш жылды эстөө менен бирге, эмне окуя болгонун ортого салуу сунушталат. Тренер мүмкүн болушунча катышуучунун болгон окуяны толугу менен калыбына келтирүүсүнө аракеттенет.

9-көнүгүү. *Менин адрестик карта*. Тренер ар бир катышуучунун Бүткүл дүйнөлүк конференцияга катышып жатканын жарыялайт. Андан тышкары,

тренингдин катышуучусу сөзсүз түрдө конференциянын ардактуу коногу катары президиумда олтураарын эскертет. Ушундан улам, ар бир катышуучуга таза А4 форматындагы ак кагаз жана түстүү карандаштар таратылат.

Катышуучуларга аныкталган убакыт ичинде өзүнүн адрестик картасын даярдап, алдыга коюшусунушталат. Тренер көнүгүүнүн аягында, картадагы маалыматтардын негизинде катышуучулардын эмнеге көбүрөөк басым жасаарын түшүндүрүп берет.

III этап. Топтук ишмердүүлүк.

Тренингге катышуучулар эки топко бөлүнүшөт. Ар бир топ саны боюнча, кандайдыр-бир деңгээлде жаш курагы боюнча жана гендердик багытта дагы мүмкүн болушунча бирдей болушуна аракет жасоо керек. Тренингдин катышуучуларын бири-бирине маңдай-тескей жайгаштырып, ар биринин алдында өзү жасаган өздүк картасын коюу зарыл. Андан кийин тренер катышуучулардын ар бирине төмөнкү анкетаны толтурууну сунуштайт.

Кымбаттуу коллегам!

Сизди чын ыкластан катышууга жана «таза» (фальш эмес), чыныгы жоопторду берүүгө чакырам. Сизге алдын-ала ыраазычылык!!!

1. Мага абдан жаккан ысым (каймана ысым) _____
2. Туулган күнүм, убактысы (эртең менен, күндүз, кечинде, түн ичинде) _____
3. Боюм _____, акыркы жолу ченөөнүн убактысы _____
4. Салмагым _____, акыркы жолу ченөөнүн убактысы _____
5. Кан басымым _____, акыркы жолу ченөөнүн убактысы _____
6. Көзүмдүн абалы _____, көз айнегим _____, акыркы жолу ченөөнүн убактысы _____
7. Мен абдан кубангандагы эмоциямдын «жарылышы»: _____
8. Мен жакшы эмоцияны көпкө чейин сактай алам, анткени: _____
9. Менин абдан чоң кайгыга учурагандагы абалым: _____
10. Мен ал кайгыдан кантип жана канча мезгилде чыга алам: _____
11. Мени адатта..... адам дешет, ал эми чындыгында мен ... _____
12. Мен чыгармачылык ийгиликтерге эми даяр болдум, анткени _____

13. Менин чыгармачылык изденүүмө «түрткү» факторлор: _____

14. Менин «гүлдөп өсүшүмө» тоскоол болгон шарттар, факторлор: _____

15. Мен дайыма «күрөшүп» жүрөм, ал күрөшүү негизинен «кимге» же «эмнеге» багытталган: _____

16. Мен эгерде ыр, сүрөт жана башка эмгек жазсам, аны «кимге» же «эмнеге» арнайм _____

Анкетанын биринчи беш суроосу когнитивдик багытты -инсандын өзүнүн өзү боюнча билимдерин, түшүнүктөрүн камтыйт. Ар бир адам өзүнүн потенциалын, мүмкүнчүлүктөрүн анык билиши зарыл. Бул пункттардагы суроолордун анализи аркылуу адамдын когнитивдик рефлексиясынын деңгээлин аныктоого болот.

Анкетанын 6-суроосунан 9-суроосуна чейин коюлган маселелер анкетага катышуучунунөздүк эмоционалдык сапаттарын аныктоого арналган. Адам өз ишмердигин эмоционалдык эргүү менен жүргүзүүсү зарыл.

Анкетанын 10-суроосу “Мен” концепциясындагы ар бир адамдын өзү жөнүндөгү өзүнүн ою менен ал жөнүндөгү башка адамдардын оюн салыштырууга багытталган. Эгерде, өзү жөнүндөгү өзүнүн ою менен ал жөнүндөгү башка адамдардын ою туш келсе, анда анын тышкы белгилери менен анын өздүк сапаттарынын кайсы бир деңгээлде бири-бирине дал келээрин көрсөтөт.

Анкетанын 11-14-суроолору ишмердүүлүк багытын – адамдын чыгармачыл ишмердүүлүк жүргүзүүсүнө өбөлгө түзгөн жана ошондой эле тескерисинче тоскоол болгон факторлорду аныктоого арналган.

Анкетанын акыркы 15 суроосу адамдын баалуулук системасын аныктоого багытталган. Ар бир адам өзүнө ганатиешелүү баалуулуктарга ээ болуу менен бирге ишмердик жүргүзөт. Демек, атайын даярдалган анкета тренингдин катышуучуларынын рефлексиялоо ишмердүүлүгүн аныктоого мүмкүндүк түзөт.

Тренер катышуучуларды тренингдин кийинки бөлүгүнө активдүү катышууга үндөйт. Ал ар бир катышуучу абдан кызыктуу конкурска, кастингге катыша турганын жарыялайт. Бирок, конкурска, кастингге өзү катышпастыгын,

ага ар бири толтурган “Менин автосүрөтүм” аталган резюмеси катышаарын маалымдайт жана ар бир катышуучуга ал резюменин формасын берет.

Шифр _____

МЕНИН АВТОСҮРӨТҮМ

1. Менин жүрүм-турумдун эң негизги өзгөчөлүктөрү _____
2. Менин үнүмдүн чыгышы, бийиктиги, сүйлөө ылдамдыгым _____
3. Менин эң көп колдонгон сөзүм, мимикам жана жаңсоом _____
4. Менин кийимдеримдин өңдөрү жана стили _____
5. Пикир алышууда мен көбүнчө _____
6. Менин кол жазмамдын негизги өзгөчөлүктөрү _____
7. Мен эң жакшы көргөн тамак жана суусундук _____
8. _____ (сапат)
9. _____ (сапат)

(Ассоциациялоо - символ, сүрөт, схема, аларга сөз түрүндө түшүндүрмө жазууга болбойт)

Тренер резюмени толтуруунун методу, ыкмасы менен тааныштырат. Резюменин ар бир пункту жөнүндө маалымат берет. Барактын төмөнкү бөлүгүнө ар бир катышуучунун өзүн-өзү ассоциациялаган сүрөтүн, чиймени, схеманы тартуу сунушталат. Бирок, ал жерге кандайдыр-бир түшүндүрмө сөздөрдү, формулаларды жазууга болбойт. Тренер катышуучулар иштеп жаткан учурда ар бир жумушка шифр коюп чыгат. Бул учурда бир топко цифраларды, экинчи топко тамгаларды коюу ың гайлуу болот.

Аныкталган убакыт өткөндөн кийин резюмелер чогултулуп алынат. Тренер кийинки бөлүккө өтүүнү сунуштайт. Ал бөлүктө ар бир катышуучуга резюмелер берилип турат. Ар бир катышуучу резюменин мазмуну боюнча, тартылган сүрөт, чийме боюнча анын автору ким экендигин аныктоого аракет жасайт. Тренер өзүнүн жардамчысы менен бирге, ар бир топтун катышуучуларына резюмелерди алмаштырып берип турушат. Бардык резюмелер каралып бүткөндөн кийин, жалпы талкуулоо орун алат. Талкуулоо учурунда резюменин автору ачыкталат жана аны кимдер туура тапканы

белгиленет. Тренер катышуучулар кантип тапканын, же болбосо эмне үчүн адашып калганын сурап турат. Бул учурда эки багытта жыйынтык чыгарылат:

1.Катышуучулардын арасынан кимиси өзүн абдан жакшы таанымал кылып, резюмени толтурганы аныкталат. 2. Катышуучулардын арасынан кимиси абдан сезимтал экендиги белгиленет, башкача айтканда кимиси көбүрөөк туура тапканы аныкталат.

Тренингдин аягында тренер анкеталардын, тесттин жалпы жыйынтыктары менен рефлексия ишмердүүлүгүнүн маңызын, маанисин түшүндүрөт. Тренингдин катышуучулары өзүнүн каалоосу менен өз пикирлерин, сунуштарын жана ой-толгоолорун ортого салышат.

Тренер ар бир катышуучуга ыраазычылык билдирүү менен тренингди жогорку маанайда аяктайт жана ар бир катышуучуга ийгиликтерди каалоо менен сөзүн бүтүрөт. Ошентип, ар бир инсан ийгиликти жаратышы үчүн эң жок дегенде төмөнкү эрежелерди эске алуусу зарыл:

➤ сиздин жашооң уздун ачкычы – сиздин өзүңүздө. Бирок, ал кереметтүү «ачкычты» табууга дайыма аракет жасаш керек;

➤ тынымсыз, үзгүлтүксүз түрдө өзүңүздү өзүңүз таанууну колго алыңыз. Мүмкүн болушунча, өзүңүз жөнүндөөздүк «дептерди» ачып, үзгүлтүксүз байкоо жүргүзүңүз;

➤ өзүңүздүн жетишкендиктериңизге, ийгиликтериңизге өзгөчө кубанганды өздөштүрүңүз;

➤ кандайдыр-бир кетирилген кемчиликте, катаны кабыл алыңыз жана анын себептерин өзүңүз үчүн ачык белгилеңиз;

➤ убакыт таптакыр жетишпей жаткан учурда да, аныкталган сабырдуулукту сактаңыз, ар нерсенин чечиле турган убактысы болот;

➤ ийгиликтин негизги булагы – өзүңүздүн ички дүйнөңүздөн улам келип чыккан аракет. Тынымсыз аракеттенүүнү өздүк касиетке айландырыңыз.

➤ өзүңүзгө өзүңүз ыраазы болгонду өздөштүрүңүз.

2.3. Келечектеги мугалимдердин рефлексиялоосун калыптоо үчүн дидактикалык каражаттар

Кесиптик билим берүү процессинде студенттердин рефлексиялуулугун өнүктүрүү үчүн педагогикалык коштоонун мазмуну жана технологияларын иштеп чыгуу зарыл. Бул учурда педагогикалык өбөлгө түзүү студенттердин курстары боюнча билим алуу процесси менен жарыш жүрөт.

Адаптация этабында студенттер (биринчи курстар) кесиптик билим берүү процессинин шарттары менен мазмунуна ыңгайланышат, жаңы социалдык ролду өздөштүрүшөт, бири бири жана педагогдор менен өз ара мамилелерди жолго коюшат. Жетектөөчү ишмердүүлүк – окуу-таанымдык. Ал мурункудан маанилүү айырмаланат. Бирок изилдөөлөр көрсөткөндөй, биринчи курстар ошол айырмалардын маңызын түшүнүшпөй, мектептик окуу-таанымдык ишмердүүлүктүн ыкмаларын, билгичтиктери менен көндүмдөрүн колдонушат, бул жогорку окуу жайдын окуунун ийгиликтүүлүгүнө жолтоо болот (К.А. Абульханова-Славская, В.А. Бачков И.В) [2,22].

Педагогикалык өбөлгө түзүү биринчи курстарга жашоо ишмердүүлүгүнүн жаңы шарттарына адаптацияланууга жардам көрсөтүүдө жатат. Педагогикалык өбөлгө түзүү технологияларына киришет:

- Окуу-таанымдык ишмердүүлүккө даярлыкты, окуу мотивдерин, баалуулуктук багыт алууларды, социалдык-психологиялык орнотмолорду диагностикалоо жана өзү диагностикалоо (мисалы, С.Нааматов атындагы университетинде биринчи курстардын студенттерине аудиториядан тышкары ишмердүүлүктө рефлексиялоонун эң жөнөкөй түшүнүктөрү калыптанат).
- Окуу билгичтиктерин өнүктүрүүгө жана өзүнүн жашоо ишмердүүлүгүн жөндөөгө жардам (мисалы, «Курска киришүү» атайын курсу).
- Биринчи курстарга өз алдынча жашоонун оорчулуктарын жеңүүдө жана курсташтары жана педагогдор менен өз ара мамилелерди орнотууда педагогикалык колдоо жүргүзүлөт.
- Тандап алган адистигинен көңүлү кайткан студенттерге атайын кеңештер

уюштурулат. Ушул этапты ийгиликтүү өтүүнүн педагогикалык чен-өлчөмдөрү болуп саналат: окуу-таанымдык чөйрөгө адаптация, инсандык өзүн аныктоо, рефлексиялык аң-сезим, жашоо ишмердүүлүгүнүн жаңы стилин иштеп чыгуу.

Интенсификация этабында (2,3-курс) студенттердин жалпы жана атайын жөндөмдүүлүктөрүн, интеллектин, эмоциялык-эрктик жөндөөнү, өзүнүн инсандык жана кесиптик калыптануусу үчүн жоопкерчиликти, өз алдынчалыкты өнүктүрүү болуп өтөт. Жетектөөчү ишмердүүлүк – илимий-таанымдык. Бул этап салыштырмалуу жакшы натыйжаларды берет.

Педагогикалык өбөлгө түзүү инсандык жана интеллектуалдык өнүгүүнү диагностикалоону улантууну, илимий, инсандык жана кесиптик өзүн аныктоодо жардам көрсөтүүнү, курбулары жана педагогдор менен өз ара мамилелердеги көйгөйлөрдү чечүүдө колдоо көрсөтүүнү болжойт.

Өнүктүрүүчү диагностика (инсандын дараметин таанып билүү анын мүнөздөмөлөрүн аныктоо, жана ушунун негизинде аны жогорулатуунун көбүрөөк жолдорун тандоо; бул рефлексиялык талдоону, рефлексиялык текшерүүнү жана болочок кесипкөй катары студенттин жалпы рефлексиялык маданиятын өнүктүрүүнү болжойт).

- Педагогикалык жактан кеңеш берүү.
- Инсандык жана интеллектуалдык профилди түзөтүү.

Студенттин калыптануусунун бул этабынын педагогикалык чен-өлчөмдөрү болуп саналат: интенсивдүү инсандык жана интеллектуалдык өнүгүү, рефлексиялык жөндөмдүүлүктөрдүн жалпы өнүгүүсү, интеллектуалдык, коммуникациялык, кооперациялык жана инсандык рефлексиянын өнүгүүсү, Мен элестин коррекциясы, социалдык иденттүүлүк, өзү билим алуу.

Идентификация этабында – жогорку окуу жайларда кесиптик билим берүүнүн аяктатуучу этабында (4-курс) – кесиптик иденттүүлүктү, тандалып алынган адистик боюнча болочок практикалык ишмердүүлүккө даярлыкты калыптандыруу чоң мааниге ээ болот. Материалдык жана үй-бүлөлүк абал, ишке орношуу менен байланышкан жаңы, улам актуалдуу болуп калуучу баалуулуктар пайда болот. Үй-бүлөлүк жуптардын түзүлүүсүнө, болочок

турмуштун кааланган келечектерине байланыштуу инсан аралык чатактардын саны азаят.

Педагогикалык өбөлгө түзүү кесиптик жөндөмдүүлүктөрдү, анын ичинде рефлексиялык дагы маралдык диагностикалоодо, өзүн ишке ашыруу үчүн кесиптик талааны табууда жардамдашууда, болочок жашоо ишмердүүлүгүнүн маңызын табууда колдоодо жана үй-бүлөлүк маселелер боюнча кеңеш берүүдө жатат. Башкысы – бүтүрүүчүлөргө кесиптик өзүн аныктоого, кесиптик ишмердүүлүктөр дүйнөсүндө өз ордун табууга жардам кылуу. Бул этапты ийгиликтүү басып өтүүнүн психологиялык чен-өлчөмдөрү болуп саналат: өзүн болочок кесиби менен теңдештирүү; өз алдынча кесиптик ишмердүүлүккө даярлыкты калыптандыруу; өзүн тааныштырууга жөндөмдүүлүк. Өзүн тааныштырууга жөндөмдүүлүк (ишке орношууда жана кесиптик тайпага кирүүдө жакшы таасир калтыруу жөндөмдүүлүгү катары) жогору өзүн баалоо, өзүнө ишенгендик, жеке көзөмөл сезими, өнүккөн рефлексиялуулук, төмөн социалдык коогалуулук менен катнашат.

Студенттерде педагогикалык өбөлгө түзүү процессинде калыптандырылган инсандык жана кесиптик маанилүү сапаттар (интеллектуалдык, коммуникациялык, кооперациялык жана инсандык рефлексия ж.б.), ошондой эле рефлексиялык жөндөмдүүлүктөр (өзүн баалоо, өзүн текшерүү, өзүн жөндөө жана өзүн түзөтүү) өз алдынча кесиптик ишмердүүлүк мезгилинде алардын ийгиликтүү адаптациялануусуна түрткү болот. Ошентип, студенттердин кесиптик рефлексиясын өнүктүрүүнү башкарууга карата методологиялык жана теориялык мамилелерди талдоо төмөнкүлөрдү көрсөттү:

1. кесиптик билим берүүнүн заманбап инновациялык билим берүү технологияларына акырындык менен өтүү жүзөгө ашырылууда, аларда борбордук орун кесиптик-билим берүү процессинин рефлексиялоочу субъекти катары окуучуга берилет. Бирок рефлексиялуу билим берүү чөйрөсүн уюштуруу азырынча өркөндүүлүктөн алыс. Кесиптик билим берүүнү уюштуруу практикасында окутуучулар менен окуучулардын рефлексиялуулугун калыптандыруу көйгөйүнө жетиштүү көңүл бурулбайт.

2. педагогикада студенттердин рефлексиялык билгичтиктерин калыптандыруу окутуунун рефлексиялык-ишмердүүлүктүк технологиялары, кесиптик ишмердүүлүктүн болочок жана иштеп жаткан субъекттеринин рефлексиялык маданиятын, кесиптик өзүн аныктоосун жана чыгармачылык дараметин өнүктүрүүнүн интенсивдүү-инновациялык усулдары иштелип чыгышкан жана кесиптик билим берүү практикасында ийгиликтүү ишке ашырылууда.

3. кесиптик ишмердүүлүктүн активдүү жана чыгармачыл субъекти катары адамды кесиптик даярдоого карата өнүктүрүүчү инсанга багытталган мамиленин маанилүүлүгүн таануу кесиптик билим берүүнүн педагогикалык кызматын түзүү зарылдыгын таанып билүүгө жана түшүнүүгө алып келет.

Болочок кесип ээлерин даярдоодо компетенттүүлүктүк мамилени ишке ашыруу шарттарында педагогикалык кызматтын ролу байкаларлык күч алат. Анын практикалык мааниси төмөнкүдө жатат:

- рефлексиялык кесиптик-билим берүү чөйрөсүн жагымдуу педагогикалык абалга айландыруу;
- кесиптик билим берүү процессин рефлексиялык башкарууну педагогикалык жактан камсыздоодо;
- билим берүү процессинин субъекттерине кесиптик рефлексияны өнүктүрүүнүн заманбап технологиялары менен ыктарына ээ болууга көмөктөшүүдө;
- жогорку окуу жайда кесиптик билим берүүнүн бардык этаптары инсан катары кесиптик рефлексияны жана рефлексиялык жөндөмдүүлүктөрдү өнүктүрүүгө байкоо жүргүзүүнү уюштурууда.
- Жогорку окуу жайда болочок адистерди даярдоонун сапатын жогорулатуу милдеттерин чечүүгө студенттердин кесиптик калыптануусун педагогикалык коштоонун инсанга багытталган модели жооп берет. Жогорку окуу жайда кесиптик билим берүү процессин педагогикалык коштоо технологиялары өнүктүрүү (өзүн өнүктүрүү) жана башкаруу (өзүн башкаруу) инсандык жана рефлексиялык механизмдерин активдештирүүгө багытталган.

Бул студенттерде өзүнө оң мамилени, өзгөрүүлөргө даярдыкты жана кесиптик калыптануунун альтернативалуу сценарийлерин долбоорлоого жөндөмдүүлүктөрдү, өз тандоосу үчүн, өзүнүн кесиптик келечеги үчүн жоопкерчиликти өзүнө алууну калыптандырууга түрткү болот [186, 187,].

Рефлексиялоо ишмердүүлүгү өзүнөн-өзү эч убакытта калыптанбайт. Ошондуктан эң кичинекей жеткинчектен баштап, турмуштук кенен тажрыйбага ээ болгон инсанга чейин рефлексиялоо ишмердүүлүгүн натыйжалуу өткөрүү үчүн атайын дидактикалык материалдар даярдалышы абзел. Адатта ал материалдарды тренинг жүргүзүү үчүн көнүгүүлөр катары кабыл алышат. Төмөндө кичинекей жеткинчектерден баштап, каныккан тажрыйбалуу мугалимге арналган көнүгүүлөр тутуму берилди.

1-көнүгүү. «Мен – бул менмин». Абдан тынч абалда, өзүңүздү бош сезүү менен «Мен киммин?» деген суроого жооп издеңиз. Андан кийин өзүңүзгө өзүңүз монолог түзүңүз. Ар бир сөзүңүздү: «Мен – бул менмин. Мен бүгүн эмнелерге жетишсем, аларга өзүм жетиштим. Кубаныч, кайгы, жеңиштер, жеңилүүлөр, алар дайыма мени менен бирге...». Сиздин оюңузга эмнелер келсе, ошолордун баарын ачык айтыңыз. Монологду төмөндөгү ой менен аяктаңыз: «Мен- бул менмин. Мен дайыма өзүм болгум келет!» Монологду бүтүргөндөн кийин өзүңүздүн абалыңыздын өзгөргөнүнө көңүл буруңуз.

2-көнүгүү. «Менин элестерим». Көнүгүү эки этапта өтөт. Биринчи этабы. Таза кагазды бири-бирине барабар болгон үч бөлүккө бөлүңүз. Биринчи бөлүк – өткөн убакыт. Экинчи бөлүк – азыркы убакыт. Үчүнчү бөлүк – келечектеги убакыт. Карандаштын жардамы менен ар бир бөлүккө өзүңүздүн элестериңизди чийме, сүрөт, схема, кандайдыр-бир образдар менен көрсөтүңүз. Ар бир мезгилдин негизги өзгөчөлүктөрүнө өзгөчө көңүл буруңуз. Ал өзгөрүүлөрдүн себептерин аныктаганга аракет жасаңыз.

Көнүгүүнүн экинчи этабында да ак кагазды үч бөлүккө бөлүңүз. Биринчи бөлүк – өткөн убакыт. Экинчи бөлүк – азыркы убакыт. Үчүнчү бөлүк – келечектеги убакыт. Карандаштын жардамы менен тиешелүү мезгилдерде Сиздин жакын адамдарыңыз, кесиптештериңиз Сизди кандай элестетээрин

аныктаңыз. Ар бир мезгилдин өзгөчөлүгүнө көңүл буруу менен бирге, биринчи этаптагы жыйынтыктар менен салыштырыңыз. Сиздин башка адамдар тарабынан калыптанган образыңыз эмнеси менен айырмаланат? Ал образдарды өзгөртүүнү каалайсызбы же каалабайсызбы? Кайсы этапта элестерди чийүү оң ой болду?

3-көнүгүү. «Чекиттер» а) каалагандай төрт чекитти кагаздан калемди көтөрбөй туруп туташтыр. Абдан көп чечимдерди табууга жана оригиналдуу болууга аракет жасоо абзел. б) каалагандай тогуз чекитти кагаздан калемди көтөрбөй туруп төрт сызык менен туташтыр. Бул учурда жогорку жана төмөнкү сызыктар квадраттын чокусун түзүшү керек. Көнүгүүнү аткарууда эмне өзгөрүүнү сиздин из.

4-көнүгүү. «Тескери аргументтер» Өзүңүздүн эң жакшы, эң күчтүү сапаттарыңызды жана дайыма кездешүүчү жетишпегендиктериңизди, терс сапаттарыңызды жазыңыз. Кайсы сапаттарды оң ой жана көп жаздыңыз. Сиз өзүңүз менен өзүңүз көбүнесе сүйүнүчтө жүрөсүзбү, же тескерисинче өкүнүчтө жүрөсүзбү? Жазган эмгегиңизди сактап коюп, убакыт өткөндөн кийин аны кайра карап чыгыңыз. Сизде кандай өзгөрүү орун алды?

5-көнүгүү. «Каршылаш» менен жолугушуу. Көнүгүү төрт этаптан турат.

➤ Абдан жакшы бир ишти аткарууга план түзүңүз. Ал план негизинен ишке ашат.

➤ Сиздин план ишке ашышына эмне тоскоол болот? Ал тоскоолдукту «каршылаш» деп элестетиңиз. «Каршылаштын» образын түзүп чыгыңыз (жалкоолук, депрессия, коркоктук, ишенбестик, кайдыгерлик жана башкалар).

➤ «Каршылаштын» ролуна кириңиз. Жакшы ишиңизге абдан тоскоол болгондой ролду аткарыңыз.

➤ Өзүңүздүн «Мениңиз» менен «каршылаштын» жолугушканын элестетиңиз. Ал жолугушуунун өтүшүн жана жыйынтыгын абстракттуу түрдө аныктаңыз. Көнүгүүнүн аягында кандайдыр-бир жыйынтыкка жетүүгө аракет жасаңыз.

6-көнүгүү. «Негизги кесиптик касиеттерим» Өзүңүздүн кесибиңиз боюнча

10 артылыкчылыктуу жана 10 жетишпеген касиеттериң изди жазып чыгың ыз. Андан кийин алардын ар биринин рангасын (маанилүүлүгүн) аныктап, ирээти менен коюп коюң уз. Сиздин кесипкөйлүк мүмкүнчүлүгүң үз жана кесиптик жетишпегендиктериң из тизмедеги алгачкы үч, төрт касиет менен аныкталат.

7-көнүгүү. «Менин ийгиликтерим жана жаң ылыштыктарым».

Турмуш жолуң уздагы маанилүү болгон ийгиликтерди жана жетишпегендиктерди эске салың ыз. Аларды таблица катары бериң из.

Турмуш жолу

№	Менин ийгиликтерим	Ийгиликке жетүүдөгү негизги касиетим	Менин жаң ылыштыктарым	Жаң ылыштык кетирүүдөгү негизги касиетим
1				

Көнүгүүнүн аягында абдан ишенүү менен күткөн ийгиликтерди жана күтүүсүздөн пайда болуп калган ийгиликтерди элестетиң из. Кайсы учурда көбүрөөк ырахат алгансыз? Мындан тышкары, күтүлгөн жана таптакыр күтүлбөгөн жаң ылыштыктарды эстең из. Кайсы учурда оор абалга учурагансыз жана ийгиликтерди күткөнсүз? Келечектеги аракеттериң изде кемчиликтерди кетирбей коюуга мүмкүнбү? Көрсөтүлгөн таблицаны дайыма толтуруп жүрүүгө аракет жасаң ыз.

8-көнүгүү. «Менин максаттарым». Белгилүү болгондой, максат бул ишмердүүлүктөн күтүлгөн, болжолдонгон жыйынтык. Демек, ар бир аракетти жасаардын алдында жыйынтык жөнүндө ой жүгүртүү сөзсүз түрдө аракетти багынтууга жана натыйжалуу жүргүзүүгө мүмкүнчүлүк түзөт. Максат коюу менен ишмердүүлүктүн мүнөзүн, аракеттин сапатын жана зарыл болгон убакытты аныктайбыз. Көнүгүү үч этаптан турат.

Өзүң үздү дайыма коштоп жүргөн каалоолоруң узду, аткара турган ойлоруң узду жазып чыгың ыз. Каалоолорго кайрадан көң үл буруу менен алардын рангасын (маанилүүлүгүн) аныктаң ыз. Эң жок дегенде алдың кы беш максатың ызды иш жүзүнө ашыруу үчүн ар бирине план иштеп чыгың ыз. План

реалдуу аткарыла тургандай түзүлүшү абзел.

9-көнүгүү. «Менин жаркын көз ирмемим» Сиз ийгиликке жетишиңиз үчүн негизинен бир гана нерсе – сиздин өздүк ишенимиңиз зарыл. Көнүгүү беш этаптан турат. Өзүңүзгө абдан жакшы жаккан музыканын үнүн акырын чыгарып коюп коюңуз. Андан кийин, Сизге ыңгайлуу жерге жайгашыңыз. Турмушуңуздагы эң кубанычуу көз ирмемди эстеңиз. Ал окуяны баштан аягына чейин калыбына келтириңиз. Ошол мезгилдеги эргүүңүздү кылдат жазып чыгууга аракеттениңиз. Жаркын көз ирмем учурунда аныктаган ырахатка батуудагы өзгөрүүлөрүңүздү анализдениз (өздүк ишенимдин «чокусу», чыгармачылык эргүү, жаңы укмуштуудай пландар, ийгиликтин кубанычы жана башка ушул сыяктуулар). Көнүгүүнү аткаруудагы өздүк сезимдериңизди баамдаңыз. Бул көнүгүүнү жаңы багытты, жаңы өзгөрүүнү ойлоп жаткан мезгилдерде кайталап туруңуз.

10-көнүгүү. «Менин өздүк портретим» Ар бир инсан ийгиликке жетиши үчүн өзүнүн ички потенциалын аныктап, аны мүмкүн болушунча иш жүзүнө ашыруу зарыл болуп саналат. Көнүгүү төрт этаптан турат. Өзүңүз башыңыздан өткөргөн орчундуу окуяларды элестетиңиз. Ал окуялардын жыйынтыгына түздөн-түз таасир эткен мүнөзүңүздү, кыялыңызды аныктаңыз. Өзүңүздүн өздүк портретиңизди аныктаңыз. Мүмкүн болушунча ар тараптуу анализдин жана адилеттүү мамиленин негизинде «ички боёкторду» табыңыз. Өздүк портретиңизди эң жок дегенде үч-төрт сизди жакшы билген адамдарга экспертиза жүргүзүү үчүн бериңиз. Жүргүзүлгөн экспертиза дарексиз жана обьективдүү өтүшү керек. Өздүк портретиңиз боюнча келген сын-пикирлерди талдап чыгып, портреттин толукталган, такталган вариантын түзүңүз. Убакыттын өтүшү менен, өзүңүз зарыл деп эсептеген учурда, портретти кайрадан «тартсаңыз» болот.

Мындан тышкары болочоктогу мектеп мугалимдеринин рефлексиялоо ишмердүүлүгүн калыптоо боюнча С.Нааматов атындагы Нарын мамлекеттик университетинде окуу методикалык комплекстин жаңы формасы даярдалып чыккан. Мисал үчүн, “Педагогика - 1” курсу боюнча силабусстун макети

көрсөтүлөт.

1-бөлүм. Жалпы жоболор

Дисциплинанын аннотациясы: «Педагогика - 1» курсун бакалавриаттын программасы боюнча 550700 – педагогикалык билим берүү багытынын бардык профилдеринде окуп жатышкан 1-курстун студенттери 1-семестрде окушат.

Азыркы мезгилде педагогикалык илимдерди окутууну гумандаштыруу жана ааламдаштыруу процесстери кеңири кулачын жаюуда. Педагогиканы окутууну гумандаштыруу деген түшүнүккө мугалим менен окуучунун, окуучу менен окуучунун, мугалим менен ата-эненин мамилелери, карым-катышы, кызматташуулары кирет. Мында мугалим окуучу үчүн теориялык билимдердин гана жыйындысын берүүчү адам эмес, ал – багыт берүүчү, билим алууга шарт түзүп берүүчү субъект. Ал эми окуучу билимдердин жыйындысын алуучудан социалдык-турмуштук суроо-талаптарга, жеке керектөөлөрүнө, муктаждыктарына жараша тилдик көндүмдөрдү өзүндө иштеп чыгуучу субъект катары таанылууга тийиш.

Студенттин таанып-билүүчүлүк жөндөмдөрүн, билимин өнүктүрүү, калыптандыруусун пайда кылууда интерактивдүү методдор кеңири пайдалана баштады. Интерактивдүү методдор мугалим менен окуучунун, окуучу менен окуучулардын ортосундагы өз ара байланыштарды уюштуруучу методдор болуп саналат. Окутуу процессинде инновациялык методдорду колдонуу алдыга коюлган маселелерди биргелешип, өз ара түшүнүүчүлүк менен чечүү дегендик.

Ошондуктан педагогикалык кесипке киришүүнү окутууда колдонулуучу ык-методдорду, каражаттарды билүү жана аларды мүмкүн болушунча өтүлүүчү темага, материалга жараша тандоонун, пайдалана билүүнүн мааниси зор.

Аталган курста Мамлекеттик стандартка ылайык:

- ✓ окутуунун инновациялык процессин;
- ✓ интерактивдүү усулдар;
- ✓ педагогдун ролу;
- ✓ педагогдун компетенттүүлүгү;

- ✓ сабактын оптималдуу варианттары;
- ✓ окуу процессин баалоо;

Дисциплинаны окутуунун максаты:

- жогорку квалификациялуу, компетенттүү адистерди даярдоонун базасын түзүү;
- студенттин болочок кесибине акыл калчап, туура ой жүгүртүүсүнө таасир этүү менен жогорку окуу жайынын шартына, турмушуна психологиялык жактан ыңгайлашуусуна жардам берүү;
- компетенттүү педагогду даярдоо;

Дисциплинаны окутуунун милдеттери:

- мугалимдик кесип боюнча жалпы түшүнүк берүү, анын өзгөчөлүктөрү жана мааниси, коомдогу орду жөнүндө маалымат берүү;
- келечектеги кесип ээсинин негизги сапаттары, атайын билими, маданияты, чыгармачылык жана ишкердик аракетин түшүнүү жана өстүрүүгө жардам берүү;
- студенттердин билим алуусунун натыйжалуу усул-ыкмаларын, түрлөрүн, жаңылануу методдорун колдонуу менен эффективдүү өздөштүрүүгө шарт түзүү;
- педагогикалык кесипке болгон кызыгуусун, далалатын, жөндөмүн арттырууга көмөктөшүү;
- билим алып жаткан окуу жайынын тарыхы, профессордук- мугалимдер жааматы менен тааныштыруу максатында иш-чаралар өткөрүү (жолугушуу, таанышуу, ачык эшик, лекция, экскурсия ж.б.);
- студенттердин жогорку окуу жайына көнүп кетүүсүнө жана билим алуусуна, өз алдынча иштөөсүнө жардамдашуу.

А) Универсалдуу компетенциялар

Жалпы илимий компетенциялар (ЖИК):

- ✓ Маалыматтарды чогултуу, анализдөө, интерпретациялоо көндүмүнө ээ болот; (ЖИК-1);

- ✓ ар кайсы областтагы заманбап билимдердин базасына ээ болот (концепция, теория, ыкма, техника) (ЖИК-2);
- ✓ берилген алгоритм боюнча маалыматтын бөлүктөрүн, курамын бөлүп көрсөтө алат (ЖИК-3);
- ✓ алган билимдерин практикада пайдалануу мүмкүнчүлүгүнө ээ болот (ЖИК-4);
- ✓ жетекчинин көрөтмөсү менен изилдөө иштерин планын иштеп чыгууга, изилдөө иштерине түзөтүүлөрдү киргизүү мүмкүнчүлүгүнө ээ болот (ЖИК-5);
- ✓ алган билимдерин жана тажрыйбаларын кесиптик маселелерди чечүүгө жумшоо мүмкүнчүлүгүнө ээ болот (ЖИК-6);
- ✓ долбоорлоо ишмердүүлүгүнүн көндүмдөрүнө ээ болот (ЖИК-7);
- ✓ дайыма өнүгүүгө жана билим алууга даяр болот (ЖИК-8);

2.2-таблица. Дисциплинаны өздөштүрүүнүн натыйжасында алынуучу окутуунун натыйжалары жана калыптандырылуучу компетенциялар:

№	Окутуунун натыйжалары	Калыптандырылуучу компетенциялар
1	Негизги педагогикалык - теориялык терминдерди үйрөнөт.	ЖИК-1,ЖИК-2; ШК-1,ШК-2,КИЖМК-1, КИЖМК-2,КИЖМК-4,КК-3,
2	Тандаган адистигинин мазмуну, өзгөчөлүктөрү жана коомдогу орду жөнүндө түшүнүктөргө ээ болот.	ЖИК-3;ЖИК-4,ЖИК-6, ШК-1, КК-7;
3	Келечектеги мугалимдин маданиятын, эрудициясын өстүрүү жана студенттин укук милдеттерин кесипке ээ болуу масалалери менен бирдиктүү байланышта кароодо аныктай алат.	ЖИК-1; ЖИК-2; КИЖМК-2,КИЖМК-3,ШК-1; ШК-3,КК-5,КК-7, КК-14
4	Педагогикалык процесстин жалпы мыйзам ченемдүүлүктөрүн билет.	ЖИК-1; ЖИК-2; КИЖМК-2,КИЖМК-3,ШК-1; ШК-3,КК-5,КК-7, КК-14
5	Студенттин педагогикалык кесипке көздөгөн чыгармачыл, активдүү аракетин калыптандыруу менен алардын өзгөчөлүктөрүн ажырата алат.	ЖИК-1; ЖИК-2; КИЖМК-2,КИЖМК-3,ШК-1; ШК-3,КК-5,КК-7, КК-14
6	Адистиктин бекем базасын түзүүдө студенттин аудиториялык, өз алдынча ишмердүүлүгүнө көмөк берүүчү форма	ЖИК-1,ЖИК-3,ЖИК-4,КИЖМК-1,КИЖМК-5,КК-1,КК-17

	методдор менен тааныштырууда түрдүү усулдарын билет.	
7	Педагогикалык билим, билгичтик, көндүмдөрүнө ээ болот.	ЖИК-4; ШК-3; КИК-4;
8	Адистик үчүн манилүү болгон педагогдогу инсандык сапаттарды үйрөнө алат.	ЖИК-4; ЖИК-7; ШК-3; ШК-5; КК-8; КК-9;
9	Педагогикалык илимий изилдөө ишин жүргүзө алат.	ЖИК-5; ЖИК-7; ШК-5; КИК-4; КК-8; КК-9;
10	Педагогикалык кесиптик билим, аны өздөштүрүү жана өз алдынча өнүгүү жолдорун, маданиятты жана этиканы, педагогикалык такт жана кесиптик позицияны окуп, үйрөнүп билүүгө, билгичтик, көндүмдөрүн кесиптик ишмердүүлүктө колдоно алат.	ЖИК-6; ШК-2; КИК-1; КИК-2; КИК-3; КК-3; КК-6; КК-10;

Шаймандык компетенциялар (ШИК):

- өзүнүн кылган иш аракеттеринин сапатына жооптуу болот (ШК-1);
- ой-максаттарын, мүдөөсүн оозеки жана жазуу түрүндө айтып берүүгө, кесиптештери жана башка кызыкдар тараптар менен мамлекеттик, официалдык же чет тилдерде алака түзүүгө мүмкүнчүлүк алат (ШК-2);
- жаңы жагдайларды жана анын жыйынтыгын баалоого жана ага карата ыңгайланышуу мүмкүнчүлүгүнө ээ болот (ШК-3);
- башкаруучулук чечимдерди кабыл алууга, ал жагдайларды чечмелеп бүрүүгө, мектепке чейинки бала бакчаларды, класста, мектепте иштөөдө лидерлик сапаттарга ээ болот (ШК-4);
- персоналдык компьютерде эркин иштөө көндүмүнө ээ болот (ШК-5);

Коомдук инсандык жана жалпы маданияттык компетенциялар (КИЖМК):

- ар кандай милдеттерди аткаруу менен командада эффективдүү иштөө мүмкүнчүлүгүнө ээ болот (КИЖМК-1);
- көп маданияттуу коомдо өзүнүн жүрүш туруштарын жөнгө салып, этикалык жана укуктук нормаларды жөндөөдөгү, окуучулардын арасындагы

маданий айырмачылыктарга карабастан тең укуктарды түзүп берүүгө мүмкүнчүлүк түзүп берүүгө жөндөмдүү болот (КИЖМК-2);

- иш аракет жүргүзүүдө этикалык баалуулуктарга карап иш алып барат (КИЖМК-3);

- чыгармачылык иш аракет жүргүзүү учурунда проблемаларды чечүүдө критикалык жана конструктивдик ойлоо жөндөмүнө ээ (КИЖМК-4);

- ар кайсы билим берүү деңгээлдеринде инсан аралык жана кесиптик мамилелерди чечүүдө толеранттуу мамилени негиздөөгө аракет кылуусу керек (КИЖМК-5);

Б) Кесиптик компетенциялар:

- өзүнүн келечектеги кесибинин коомдук баалуулугун сезип, кесиптик иш-аракеттерди аткарууда максатка ээ болот (КК-1);

- гуманитардык, социалдык жана экономикалык билимдерди пайдалануу менен кесиптик көйгөйлөрдү чечүүдө система түшкөн теоретикалык жана практикалык билимдерди пайдаланууга мүмкүндүк алат (КК-2);

- педагогикалык этика жана кесиптик сүйлөө маданиятына ээ болот (КК-3);

- өзүнүн педагогикалык ишмердүүлүгүнүн жыйынтыгына жооптуу болот (КК-4);

- инсан катары калыптанууга жана кесиптик өсүшкө умтулуусу зарыл (КК - 5);

- эне-аталар, коомчулук жана уюмдар алдында мектептин авторитетин коргоого жана ишке ашырууга милдеттүү (КК-6);

- сабактарга дидактикалык материалдарды жана окуу колдонмолорун өз алдынча иштеп чыгууга жөндөмдүү болуусу зарыл (КК-7);

- сабактарды жүргүзүүдө өз алдынча окуу стратегияларын иштеп чыгууга жана колдонууга жөндөмдүү болуусу зарыл (КК-8);

- койгон максатына жараша педагогикалык жыйынтыктарга жетишүүсү зарыл (КК-9);

- окуу-тарбия иштеринин жыйынтыгын жакшыртуу максатында заманбап методикаларды жана технологияларды, жетишкендиктерди текшерүү диагностикаларын колдонууга милдеттүү (КК-10);

- ата-энелер, коллегалар жана социалдык партнерлор менен иш алып барууга даяр болушу керек (КК-11);

- окуучулардын жаш өзгөчөлүктөрүнө, индивидуалдык өзгөчөлүктөрүнө карата мамиле кылуусу керек (КК-12);

- окуучулардын социалдык жана окуу учурундагы жетишкендиктерин мактоого алуусу зарыл (КК-13);

- окуучуларга продуктивдүү кайтарымдуу билим берүүчү зарыл (КК-14);

- окуучуларга чыныгы өзүнүн чыныгы эмгеги менен рефлексивдүү жана анализ бере алгыдай мүмкүнчүлүк түзүп берүүсү зарыл (КК-15);

- окуучулардын ар тармактуу өнүгүүсүн (акыл-эс, социалдык, моралдык) аныктоого жана коомдук жаман таасирлерден коргоо милдеттүү (зордук-зомбулук, алкоголь, наркотик ж.б.) (КК-16);

- окуучуга жаңы теманын үстүндө иштөөдө китеп, журнал менен иштөөнү жана керектүү маалыматтарды табууга үйрөтүү керек (КК-17);

- окуудагы кыйынчылыктарды жеңүүгө өбөлгө түзүүгө шарт түзүүсү керек (өзгөчө муктаждыкка ээ болгон балдар менен иштөө) (КК-18);

2.3-таблица. Дисциплинанын мазмуну жана калыптандырылуучу компетенциялары

Лекция жана практикалык сабактар

№	Теманын аталышы	Сабактын кыскача мазмуну	Окутуунун натыйжасы (калыптандырылуучу компетенциялардын негизинде)	Сааттын саны
1	2	3	4	5
1-модуль				
1.	Педагогика илиминин предмети жана маселелери	1. Педагогика илиминин пайда болушу жана калыптанышы. 2. Педагогика	ЖИК-1,ЖИК-2,ЖИК-4,ЖИК-6, ЖИК-7, ЖИК-8,ШК-1, ШК-2,ШК-5, ШК-3,КИЖМК-1,	2 саат

		илиминин негизги мүнөзөмөлөрү	КИЖМК-3,КИЖМК-4,КК-1,КК-2,КК-3,КК-4,КК-7,КК-9,КК-17	
2.	Педагогикалык иш-аракет кесип катарында	1.педагогикалык кесип жана педагогдорду даярдоо системасы. 2.педагогдун кесиптик жана жекече инсандык сапаттары 3.педагогикалык кесиптин профессиограммасы жана бөлүштүрүлүшү	ЖИК-1,ЖИК-2,ЖИК-4, ЖИК-8,ШК-1, ШК-2,ШК-5, ШК-3,КИЖМК-1, КИЖМК-3,КИЖМК-4,КК-1,КК-2,КК-3,КК-4,КК-7,КК-9,КК-17	4 саат
3.	Педагогикалык маданият жана адептүүлүк	1.Маданияттуулук-педагогдун кесиптик шарты 2.Педагогикалык этика, такт жана баалуулук багыттары	ЖИК-1,ЖИК-2,ЖИК-4,ЖИК-6, ЖИК-7, ЖИК-8,ШК-1, ШК-2,ШК-5, ШК-3,КИЖМК-1, КИЖМК-3,КИЖМК-4,КК-1,КК-2,КК-3,КК-4,КК-7,КК-9,КК-17	4 саат
4.	Педагогикалык жөндөмдүүлүк, чыгармачылык жана ишмердүүлүк	1.Жөндөмдүүлүктүн түрлөрү 2.Чыгармачылыктын өнүгүү этаптары	ЖИК-1,ЖИК-2,ЖИК-4,ЖИК-6, ЖИК-7, ЖИК-8,ШК-1, ШК-2,ШК-5, ШК-3,КИЖМК-1, КИЖМК-3,КИЖМК-4,КК-1,	2 саат
5.	Баарлашуу педагогикалык иш-аракеттин негизи	1.Педагогикалык пикир алышуунун мааниси, аткарган милдеттери жана каражаттары. 2.Педагогикалык баарлашуу жана башкаруу стилдери 3.Максаттуу педагогикалык өз ара мамилелерди орнотуу технологиясы 4.Педагогикалык баарлашууда жолугуучу тоскоолдуктар жана	ЖИК-1,ЖИК-2,ЖИК-4,ЖИК-6, ЖИК-7, ЖИК-8,ШК-1, ШК-2,ШК-5, ШК-3,КИЖМК-1, КИЖМК-3,КИЖМК-4,КК-1,КК-2,КК-3,КК-4,КК-7,КК-9,КК-17	4 саат

		аларды ондоо жолдору (коррекциялоо)		
16.	1-модулда бардыгы			16 саат
2-модуль				
7.	Кесиптик билим жана өз алдынча өнүгүү жолдору	1.Педагогдогу билимдүүлүк жана билгичтик 2.Өз алдынча өнүгүү факторлору жана каражаттары	ЖИК-1,ЖИК-2,ЖИК-4,ЖИК-6, ЖИК-7, ЖИК-8,ШК-1, ШК-2,ШК-5, ШК-3,КИЖМК-1, КИЖМК-3,КИЖМК-4,КК-1,КК-2,КК-3,КК-4,КК-7,КК-9,КК-17	2 саат
8.	Педагогикалык процесстин негиздери.	1.Педагогикалык процесс система катары. 2.Педагогикалык процесстин этаптары	ЖИК-1,ЖИК-2,ЖИК-4,ЖИК-6, ЖИК-7, ЖИК-8,ШК-1, ШК-2,ШК-5, ШК-3,КИЖМК-1, КИЖМК-3,КИЖМК-4,КК-1,КК-2,КК-3,КК-4,КК-7,КК-9,КК-17	2 саат
9.	Жогорку окуу жайындагы билим текшерүүнүн түрлөрү жана формалары.	1.Рейтингди аныктоочу модулдук окутуунун технологиясы 2.Педагогикалык тест жөнүндө түшүнүк	ЖИК-1,ЖИК-2,ЖИК-4,ЖИК-6, ЖИК-7, ЖИК-8,ШК-1, ШК-2,ШК-5, ШК-3,КИЖМК-1, КИЖМК-3,КИЖМК-4,КК-1,КК-2,КК-3,КК-4,КК-7,КК-9,КК-17	2 саат
10.	Педагогдун педагогикалык рефлексиясы	1.Педагогикалык рефлексиянын максаты. 2.Педагогикалык рефлексиянын өзгөчөлүктөрү.	ЖИК-1,ЖИК-2,ЖИК-4,ЖИК-6, ЖИК-7, ЖИК-8,ШК-1, ШК-2,ШК-5, ШК-3,КИЖМК-1, КИЖМК-3,КИЖМК-4,КК-1,КК-2,КК-3,КК-4,КК-7,КК-9,КК-17	4 саат
11.	Педагогикалык позиция.	1.Педагогдун кесиптик позициясы 2.Педагогдун коомдук позициясы	ЖИК-1,ЖИК-2,ЖИК-4,ЖИК-6, ЖИК-7, ЖИК-8,ШК-1, ШК-2,ШК-5, ШК-3,КИЖМК-1, КИЖМК-3,КИЖМК-4,КК-1,КК-2,КК-3,КК-	2 саат

			4,КК-7,	
12	Кыргызстанда билим берүү системасы жана өнүгүү стратегиясы	1.Глобалдык жана улуттук билим берүү системасы 2.Илимий-техникалык прогресс жана турмуштук баалуулук 3.Улуттук билим берүүнүн өнүгүү тенденциялары жана мүмкүндүктөрү 4.Педагогдун өнүгүүсүнүн стабилдүүлүгү жана динамикалууулугу	ЖИК-1,ЖИК-2,ЖИК-4,ЖИК-6, ЖИК-7, ЖИК-8,ШК-1, ШК-2,ШК-5, ШК-3,КИЖМК-1, КИЖМК-3,КИЖМК-4,КК-1,КК-2,КК-3,КК-4,КК-7,КК-9,КК-17	4 саат
12.	2-модулда бардыгы			16 саат
13.	Жыйынтыгы			32 саат

Окуу дисциплиналарынын өз ара байланышы:

Дисциплинанын пререквизиттери:

Бул дисциплинаны окуп-үйрөнүү үчүн төмөнкү дисциплиналарды (бөлүмдөрүн, темаларын көрсөтүү менен) өздөштүрүү зарыл: Философия, культурология, психология, педагогика боюнча ЖОЖдун программасында окутулуучу базалык билимдер.

Дисциплинанын постреквизиттери:

«Педагогика - 1» дисциплинасын окуп-үйрөнүү процессинде студенттер билимдерди гана алышпастан, студенттерге пассивдүү, активдүү практикалык сабак учурунда жана мугалимдик кесипти аркалоо мезгилинде окутуунун ар кандай ыктарын жана методдорун үйрөнөт, студенттер өз алдынча методикалык эмгектерди пайдалана алат; Педагогика - 1 сабагы боюнча теориялык жана методикалык билимге ээ болушат, окутуунун инновациялык жана интерактивдүү методдору, активдүү формалары менен таанышат.

СӨИнин сунушталуучу формалары: үй тапшырмаларын, текшерүү иштерин аткаруу, изилдөөчүлүк мүнөздөгү лабораториялык ишти коргоо, көйгөйлүү, дискуссиялуу дарска жекече тапшырма аткаруу (case-study),

конференцияда, семинарда баяндама, билдирүү жасоо, олимпиадага катышуу, презентация даярдоо, реферат, эссе жазуу ж.б.

2.4-таблица. Студенттин өз алдынча ишинин түзүмү

№	СӨИнин темалары жана бөлүнгөн сааты	Калыптандырылуучу компетенциялар	Отчеттуулук формасы
1.	Педагогикалык ишмердүүлүктүн негизги түрлөрү.	ЖИК-1; ЖИК-2; ЖИК-3; ЖИК-4; ЖИК-6; ШК-1; ШК-2; ШК-5; КИК-1; КИК-2; КИК-3; КК-7; КК-8;	реферат
2.	Педагогдун педагогикалык ишмердүүлүгүнүн өзгөчөлүктөрү.	ЖИК-1; ЖИК-2; ЖИК-3; ЖИК-4; ЖИК-6; ШК-1; ШК-2; ШК-5; КИК-1; КИК-2; КИК-3; КК-7; КК-8;	реферат
3.	Мугалим педагогикалык ишмердүүлүктүн субъектиси катары.	ЖИК-1; ЖИК-2; ЖИК-3; ЖИК-4; ЖИК-6; ШК-1; ШК-2; ШК-5; КИК-1; КИК-2; КИК-3; КК-7; КК-8;	талкуу
4.	Педагогдун билимдүүлүк жана билгичтик сапаттары.	ЖИК-1; ЖИК-2; ЖИК-3; ЖИК-4; ЖИК-6; ШК-1; ШК-2; ШК-5; КИК-1; КИК-2; КИК-3; КК-7; КК-8;	доклад
5.	Педагогикалык ишмердүүлүктүн структурасы.	ЖИК-1; ЖИК-2; ЖИК-3; ЖИК-4; ЖИК-6; ШК-1; ШК-2; ШК-5; КИК-1; КИК-2; КИК-3; КК-7; КК-8;	доклад
6.	Мугалимдик кесиптик позиция.	ЖИК-1; ЖИК-2; ЖИК-3; ЖИК-4; ЖИК-6; ШК-1; ШК-2; ШК-5; КИК-1; КИК-2; КИК-3; КК-7; КК-8;	талкуу
7.	Педагогдун кесиптик идеалы жана кесиптик өзүн өзү тарбиялоосу	ЖИК-3; ЖИК-4; ЖИК-5; ЖИК-6; ЖИК-7; ШК-1; ШК-2; ШК-3; КИК-4; КК-3; КК-8; КК-9;	реферат
8.	Педагогикалык технология жана мугалимдик чеберчилик.	ЖИК-3; ЖИК-4; ЖИК-5; ЖИК-6; ЖИК-7; ШК-1; ШК-2; ШК-3; КИК-4; КК-3; КК-8; КК-9;	талкуу
9	Педагогикалык мамиле, тил табыша билүүчүлүк.	ЖИК-4; ЖИК-5; ЖИК-6; ЖИК-7; ШК-1; ШК-2; ШК-3; КИК-4; КК-3; КК-8; КК-9;	талкуу
10	Педагогика илиминин	ЖИК-5; ЖИК-6; ЖИК-7;	реферат

	өнүгүү тарыхы	ШК-1; ШК-2; ШК-3; КИК-4; КК-3;КК-8; КК-9;	
11	Окуу сабактарынын негизги түрлөрү.	ЖИК-5; ЖИК-6; ЖИК-7; ШК-1; ШК-2; ШК-3; КИК-4; КК-3;КК-8; КК-9;	талкуу
12	Педагогикалык кесиптин гумандуулук функциясы.	ЖИК-5; ЖИК-6; ЖИК-7; ШК-1; ШК-2; ШК-3; КИК-4; КК-3;КК-8; КК-9;	талкуу
13	Окуу планы, семестр жана сессия	ЖИК-5; ЖИК-6; ЖИК-7; ШК-1; ШК-2; ШК-3; КИК-4; КК-3;КК-8; КК-9;	талкуу
14	Мугалимдик кесипке зарыл окутуу жана тарбиялоонун методдору, ыктары.	ЖИК-5; ЖИК-6; ЖИК-7; ШК-1; ШК-2; ШК-3; КИК-4; КК-3;КК-8; КК-9;	талкуу
15	Келечектеги мугалимдик кесиптин маданиятын өстүрүү. Эрудиция	ЖИК-5; ЖИК-6; ЖИК-7; ШК-1; ШК-2; ШК-3; КИК-4; КК-3;КК-8; КК-9;	реферат
16	Педагогика илиминин түзүлшү.	ЖИК-5; ЖИК-6; ЖИК-7; ШК-1; ШК-2; ШК-3; КИК-4; КК-3;КК-8; КК-9;	талкуу
17	Тарбиялоо жана окутуу деген эмне.	ЖИК-5; ЖИК-6; ЖИК-7; ШК-1; ШК-2; ШК-3; КИК-4; КК-3;КК-8; КК-9;	талкуу
18	Мугалимдин ишмердүүлүгү жана окуучунун окуу процессиндеги иш аракети.	ЖИК-5; ЖИК-6; ЖИК-7; ШК-1; ШК-2; ШК-3; КИК-4; КК-3;КК-8; КК-9;	талкуу
19	Окуу процессинде мугалимдин ишмердүүлүгү	ЖИК-5; ЖИК-6; ЖИК-7; ШК-1; ШК-2; ШК-3; КИК-4; КК-3;КК-8; КК-9;	талкуу
20	Окутууну уюштуруунун формалары жана методдору.	ЖИК-5; ЖИК-6; ЖИК-7; ШК-1; ШК-2; ШК-3; КИК-4; КК-3;КК-8; КК-9;	реферат

ЭКИНЧИ ГЛАВА БОЮНЧА ЖЫЙЫНТЫКТАР

Биздин изилдөөнүн алкагында жана ошондой эле тиешелүү илимий эмгектерди талдоонун негизинде төмөнкү натыйжалар алынды:

1. Рефлексиялоо ишмердүүлүгү адам баласынын индивидден инсанга айлануу процессинде негизги ролду ойнойт. Рефлексия – бул субъектинин өздүк

психологиялык деңгээлин, абалын, мүнөзүн өзү таануу аракети болуп саналат.

2. Болочок мугалимдин кесиптик рефлексиясын калыптандыруунун модели үч негизги принциптерге негизделет: а) Диалогдук принциби; б) Интеграция принциби; в) Улануучук г) координация принциби.

3. Болочок мугалимдин кесиптик рефлексиясын калыптандыруунун модели татаал система катары кабыл алынат, ошондон улам ал төмөнкү компоненттерди ичине камтыйт: а) максат компонент, б) мазмун компонент, в) процедуралык, г) баалоочулук-натыйжалуулук компоненти.

4. Рефлексиялоо ишмердүүлүгү натыйжалуу жыйынтыкка жетет, эгерде ал аныкталган этаптарды ирээтүү түрдө басып өтсө. Сунушталып жаткан болочок мугалимдин рефлексиялоо калыптоо моделинин алкагында, рефлексиялоону үч этап менен калыптоо белгиленет.

Биринчи этабы - **өзү-өзүн таануу этабы**. Бул этапта чыгармачыл изденүүнүн жалпы технологиясын өнүктүрүү, студенттин инсандык рефлексиялык түзүлүштү айкын ачык билүү жана ошондой эле өзүн инсан катары баалоо.

Экинчи этабы – **өзү-өзүн мугалим катары жаратуу этабы**. Бул этапта студенттин инсандык турумун педагогикалык турумга өзгөртүү, өзүн болочок педагогикалык ишмердүүлүктө долбоорлоо орун алат. «Мен – педагог» концепциясы пайда болот.

Үчүнчү этабы- **өзү-өзүн көрсөтүү этабы**. Бул этапта билим берүү мейкиндигин уюштурууга, кесиптик ишмердүүлүктүн рефлексиясына, ой жүгүртүүнүн сынчылдыгына, креативдүүлүккө жөндөмдүүлүктү өнүктүрүү орун алат.

5. Аныкталган критерийлердин негизинде рефлексиялоонун деңгээлдерин төрткө бөлүшөт: а) төмөн деңгээли; б) орто деңгээли; в) жогорку деңгээли жана г) өтө жогорку деңгээли.

6. Болочоктогу педагогдун рефлексиялык ишмердүүлүгүн калыптоо үчүн бакалавриат системасында “Педагогика 1” атайын курстун түзүлүшү жана мазмуну аныкталды.

ГЛАВА III. ПЕДАГОГИКАЛЫК ЭКСПЕРИМЕНТ ЖАНА АНЫН ЖЫЙЫНТЫГЫН ИЛИМИЙ ИНТЕРПРЕТАЦИЯЛОО

3.1. Педагогикалык экспериментти уюштуруу жана жүргүзүү

Илимий изилдөөнүн максатына жана милдеттерине ылайык педагогикалык эксперимент үч этапта жүргүзүлдү:

Биринчи этап. Белгилүү болгондой, абалды аныктоочу эксперимент изилденип жаткан объекттин, процесстин же кубулуштун абалын, “үлгүсүн” аныктоо үчүн жүргүзүлөт. Абалды аныктоочу эксперимент изилденип жаткан объектиге эч кандай өзгөртүүлөрдү киргизбестен, анын кадимки эле шартта жүргүзүлөт. Адатта ал студенттердин билим деңгээлин текшерүү менен бирге окутуучулардын даярдыгын, билим сапатын, мектептин материалдык-техникалык базасын жана башка педагогикалык шарттарды жана факторлорду аныктоого багытталган.

Демек, абалды аныктоочу эксперимент изилденип жаткан процесстин же кубулуштун ошол мезгилиндеги абалын белгилейт. Абалды аныктоочу эксперименттин натыйжасында изилденип жаткан объекттин эң негизги маселеси бар же болбосо жок экендиги аныкталат. Абалды аныктоочу эксперименттин жыйынтыктарын жана ошол мезгилдеги бардык белгилүү болгон теориялык закондорун, закон ченемдүүлүктөрүн эң жогорку деңгээлде жалпылоо менен илимий маселенин чечилиши даярдалат, башкача айтканда, аныкталган маселенин илимий гипотезасы даярдалат. Андан аркы педагогикалык изилдөөнүн бардыгы иштелип чыккан илимий гипотезанын же туура экендигин, же туура эмес экендигин далилдөөгө багытталат.

Педагогикалык экспериментте илимий маселенин алгачкы абалын аныктоо максатында (констанциялоо эксперименти) С. Нааматов атындагы Нарын мамлекеттик университетинин алдындагы мугалимдердин билимин жогорулатуу курсуна келген башталгыч мектеп мугалимдеринин арасында

тест жүргүзүлдү.

Экинчи этап. Кайра түзүү эксперименти абалды аныктоочу эксперименттин жыйынтыктарынын негизинде даярдалган илимий гипотезага тиешелүү болгон окуу жана тарбиялоо процесстерине жаңылоону киргизүүгө, айрым бөлүктөрүн өзгөртүүгө багытталат. Кайра түзүү экспериментин жүргүзүү үчүн изилденип жаткан объектилерди эки топко официалдуу түрдө ажыратышат: а) эксперименттик топ; б) контролдук топ.

Эксперименттик топто кабыл алынган илимий гипотезага ылайык педагогикалык процеске тиешелүү жаңылыкты киргизүү менен ал процессти жүргүзүшөт. Ал эми контролдук топто педагогикалык процесс эч өзгөрүүсү жок эле жүргүзүлөт. Эксперименттик жана контролдук топтордун бардык мүнөздөмөлөрү бирдей болушу зарыл нерсе.

Кайра түзүү экспериментинин натыйжасын эксперименттик жана контролдук топтордун бирдей мүнөздөмөлөрүн салыштыруу менен аныкташат. Эгерде эксперименталдык жана контролдук топтордун бирдей көрсөткүчтөрүн салыштырганда, эксперименттик топтун көрсөткүчтөрү контролдук топтун тиешелүү көрсөткүчтөрүнөн төмөн же болбосо бирдей болуп калса, анда илимий гипотезанын туура эмес даярдалгандыгы далилденет. Бул учурда илимий педагогикалык изилдөөнү кайрадан жүргүзүү менен жаңы илимий гипотезаны иштеп чыгуу зарыл. К. Тыныстанов атындагы ЫМУнун, С. Нааматов атындагы НМУнун жана Кыргыз Өзбек университетинин (КӨУ) педагогика адистиги боюнча билим алып жатышкан биринчи курстун студенттеринен педагогика боюнча (Педагогика - 1) боюнча комплекстүү билимин аныктоо орун алды. Мындан тышкары, студенттердин рефлексиялоо деңгээлин аныктоо боюнча изилдөө жүрдү.

Үчүнчү этап. Негизги экспериментти жүргүзүүдө дагы эксперименттик жана контролдук топтор белгиленет. Бул учурда кайра түзүү экспериментинде тандалган изилдөөнүн объектилеринин айрым бир бөлүгү өзгөрүүсүз калтырылат, калган бөлүгү болсо жаңыдан белгиленет. Негизги эксперимент тастыкталган илимий гипотезанын негизинде эксперименттик топтордо

тиешелүү жаңылануу менен педагогикалык процессти ишке ашырышат. Эксперименттик топ менен контролдук топтун тиешелүү мүнөздөмөлөрүн бири-бирине салыштыруу менен гипотезанын туура экендиги дагы бир ирээт далилденет. Натыйжада илимий гипотезанын илимий закон ченемдүүлүккө айлануусуна шарт түзүлөт. К. Тыныстанов атындагы ЫМУнун, С. Нааматов атындагы НМУнун жана КӨУ нин педагогика адистиги боюнча билим алып жатышкан билим алып жатышкан экинчи курстун студенттеринен педагогика (Педагогика - 2) боюнча комплекстүү билимин аныктоо жүрдү.

Эксперименталдык жана контролдук топтордогу студенттердин рефлексиялоо деңгээлинин өзгөрүүсүнүн диагностикасы орун алды.

Диссертациялык изилдөөнүн алкагында Нарын облусунда С.Нааматов атындагы Нарын мамлекеттик университетинин алдындагы мугалимдердин билимин жогорулатуу курсуна келишкен башталгыч мугалимдеринин арасында анкета алынды. Социологиялык изилдөөгө 1999 – 2000-окуу жылында жана 2000-2001-окуу жылдарында мугалимдердин билимин жогорулатуу курстарына келген башталгыч мектеп мугалимдери тартылган.

Көрсөтүлгөн окуу жылдарында мугалимдердин тесттин жыйынтыгында айырмачылыктары абдан аз болгондуктан жалпы жыйынтык эки окуу жылы боюнча берилди. Социологиялык изилдөөгө катышкан башталгыч мугалимдеринин педагогикалык тажрыйбасы боюнча бөлүнүштөрү таблицада берилди.

3.1 - таблица. Анкетага катышкан мугалимдер

Катышкан мугалимдердин жалпы саны	Педагогикалык стажысы			
	5 жылга чейин	6 жылдан 10 жылга чейин	11 жылдан 15 жылга чейин	16 жылдан өйдө
123	18 (15 %)	33 (27%)	43 (35%)	29 (23 %)

Анкетага катышкан мугалимдерге рефлексиялоо ишмердүүлүгүнүн деңгээлин аныктоо максатында окумуштуу А.В. Карповдун тестти сунушталды.

Урматтуу кесиптеши! Берилген суроолор, маселе боюнча бир пикирди көрсөтүңүз.

№	Маселе, суроо	Жооптун варианттары							балл
		Тайпакыр туура эмес	Туура эмес	Туура эместей	билбейм	Туура туура	Абдан туура		
		1	2	3	4	5	6	7	
1	<i>Жакшы китепти окуп чыккандан кийин, Мен ал жөнүндө көп ойлоном; аны кимдир-бирөө менен талкуулагым келет</i>								
2	<i>Мага капысанан бир нерсе жөнүндө сурашса, анда мен эмне биринчи ойго келсе, ошондой жооп берем</i>								
3	<i>Жумуш боюнча телефон чалаарда, адатта мен сүйлөшүүнү алдын-ала элестетүү менен планын түзүп алам</i>								
4	<i>Кандайдыр бир катаны кетирип коюп, андан соң, мен ал жөнүндө көпкө чейин ойлоно берем</i>								
5	<i>Мен бир нерсе жөнүндө ойлонуп жатып, же башка адам менен баарлашып жатып, ойлонуунун баштапкы учурун эстөө мага кызык болот</i>								
6	<i>Татаал тапшырманы аткарууну баштап жатып, мен алдыда кездешүүчү кыйынчылыктарды жөнүндө ойлогум келбейт</i>								
7	<i>Мен үчүн өзүмдүн ишмердүүлүгүмдүн акыркы максатын элестетүү негиз болуп саналат, ал эми анын майда-барат бөлүктөрү маанисиз болуп саналат</i>								
8	<i>Кээ бирөөлөрдүн мага ыраазы болбой жатканын, мен түшүнбөй калган учурлар учурайт</i>								
9	<i>Мен көпчүлүк учурда өзүмдү башка адамдын ордуна коём</i>								

10	Мага алдыдагы боло турган жумуштун ар бир бөлүгүнүн жүрүшүн элестетүү абдан маанилүү болуп саналат.								
11	Эгерде алдын-ала планын түзүп албасам, маанилүү катты жазуу мага татаал болуп саналат								
12	Мен өзүмдүн катчылыктарымдын себептерин аныктаганга караганда, аракеттенүүнү жактырам								
13	Мен кымбат баалуу нерсени сатып алуу боюнча чечимди оной эле кабыл алам								
14	Кайсы бир нерсени ойлоноуда, бардык мумкун болгон варианттарды алдын-ала иштеп чыгам								
15	Мен келечегим боюнча кабатыр болом								
16	Менин пикирим боюнча көпчүлүк учурда, абдан тез аракеттенуу үчүн, биринчи эмне ойго келсе ошону ишке ашырам								
17	Мен көпчүлүк учурда ойлонулбаган чечимдерди кабыл алам								
18	Сүйлөп бүтүп деле, кээде ичимде созүмдү уланта берем, өзүмдүн көз карашым үчүн жаңы, жаңы аргументтерди таба берем								
19	Эгерде конфликт болуп калса, ким күнөөлү болду деп ойлонуп жатып, биринчи ирээт өзүмдөн баштам								
20	Чечимди кабыл алуу үчүн, мен дайыма бардыгын ойлонуп, кылдат болгонго аракеттенем								
21	Мен конфликке кабылып калам, себеби көпчүлүк учурда менден эмнени күтүп жатышканын биле албай калам								
22	Башка адам менен пикирлешүүнүн алдында, аны менен диалог куруп жаткан абалды элестетем								
23	Менин сөздөрүм башка адамдарда кандай ой толгоолорду жана сезимдерди жаратып жатканын ойлонгум келбейт								
24	Башка адамга сын пикир айтаардын алдында, аны таарынтып албоо үчүн сөздөрдү тандайм								
25	Татаал тапшырманы аткарууда, ал жөнүндө башка иштер менен алектенип								

	<i>жаткан учурда деле ойлоном</i>									
26	<i>Эгерде башка бирөө менен талашып жатсам, көпчүлүк учурда өзүмдү күнөөлү катары сезбейм</i>									
27	<i>Өзүмдүн айткан сөзүм боюнча, абдан сейрек учурда гана кейим</i>									

А.В. Карпов иштеп чыккан тесттин жыйынтыгын аныктоо төмөнкү ыкма менен ишке ашат. Берилген 27 суроолордун ичинен 15 суроосу түз суроо болуп эсептелет. Алар: 1, 3,4,5,9,10,11,14,15,18, 19, 20, 22, 24, 25. Ал эми калган 12 суроо кайтарым байланыш бар суроо болуп саналат. Жыйынтыкты чыгарууда түз суроонун жооптору кошулат, ал эми кайтарым байланыш бар суроолор боюнча биринчи ирээт анын чагылышын (тескерисинче) эске алуу менен кошуу жүрөт башкача айтканда, $1=7, 2=6, 3=5, 4=4, 5=3, 6=2, 7=1$ [93]

Интервал		0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Тесттик балл	баштап	80 ге	81	101	108	114	123	131	140	148	157	176 дан өйдө
	чейин	чейин	99	107	113	122	130	139	147	156	171	

3.2 - таблица.Рефлексиянын деңгээлдерин аныктоо интервалдары

Рефлексияны беш деңгээлге бөлүп карашат:

Эң жогорку деңгээл, эгерде жыйынтык 9 дан 10 чу интервалга туура келсе. Башкача айтканда, мугалим өзүнүн тынымсыз өнүгүүсүн эң жогорку деңгээлдеги рефлексиялоо ишмердүүлүгү менен камсыз кылат.

Жогорку деңгээл, эгерде жыйынтык 7 жана 8 интервалдарды өзүнө камтыса, бул учурда мугалим рефлексиялоо ишмердүүлүгүн системалуу түрдө жүргүзө алат. Ортоң ку деңгээл, эгерде жыйынтык 5 ден 7ге чейинки интервалга туура келсе. Бул учурда мектеп мугалими рефлексиялоо ишмердүүлүгүн жүргүзө алат. Бирок рефлексиялоонун жыйынтыгынын анализи системалуу болбойт.

Төмөнкү деңгээл, эгерде жыйынтык 2 ден 4 кө чейинки интервалга туура келсе. Бул учурда мугалим рефлексиялоо боюнча түшүнүктөрү бар бирок, рефлексиялоо ишмердүүлүгүн аныкталган учурларда гана жүргүзөт.

Бул методика ылайык башталгыч мектеп мугалимдеринин рефлексиялоо деңгээлдери мугалимдердин педагогикалык стажылары жараша бөлүнүштөрү аныкталды.

3.3- таблица. Башталгыч мектеп мугалимдеринин рефлексиялоо деңгээлдери

№	Педагогикалык тажрыйбасы	Рефлексиялоо деңгээлдери, % менен			
		төмөн	Орто	Жакшы	жогорку
1	5 жылга чейин	35,5	43,7	20,8	
2	6 жылдан 10 жылга чейин	22,7	46,7	22,8	7,8
3	11 жылдан 15 жылга чейин	27,7	45,4	21,5	5,4
4	16 жылдан өйдө	30,4	47,2	19	3,4
Жалпы		29	35,5	43,7	20,8

Тесттин жыйынтыгы көрсөтүп тургандай жаш мугалимдердин рефлексиялоо деңгээли салыштырмалуу төмөн болуп чыкты. Мектеп мугалимдеринин педагогикалык тажрыйбасы жогорулаганда алгач рефлексиялоо деңгээлдери жакшырат, бирок педагогикалык тажрыйбасы 16 жылдан ашкандан кийин рефлексиялоо деңгээлдери кайрадан төмөндөдү.

Демек, башталгыч мектеп мугалимдеринин рефлексиялоо ишмердүүлүгү боюнча жыйынтыктар жогорку билим берүү окуу жайларында рефлексия боюнча атайын курстарды киргизүүнү зарыл экендигин далилдейт.

«Кесиптик рефлексияны өнүктүрүү» атайын курсунун программасы

«Кесиптик рефлексияны өнүктүрүү» атайын курсу ЖОЖдордогу студенттерин рефлексиялык ишмердүүлүгүнүн жана анын колдонуунун аспекти, болочок башталгыч мектеп мугалиминин кесиптик жана инсандык маанилүү сапаттары катары рефлексиялык ой жүгүртүүсүн жана рефлексиялык жөндөмдүүлүктөрүн өнүктүрүү (өзү өнүктүрүү) менен тааныштырууга багытталган.

Азыркы жогорку кесиптик билим берүүнүн билим берүүчүлүк стандарттарынын түзүмү менен мазмунуна ылайык бул атайын курс тандоо боюнча дисциплиналардын ичине кирет жана кесиптик практикалык ишмердүүлүгү философия, психология, тарых, культурология жана педагогика жаатындагы тутумдуу билимдерди талап кылуучу адистерди даярдоонун окуу пландарына шайкеш келет.

Бул атайын курс 2012-2016-окуу жылдарында С. Нааматов атындагы Нарын мамлекеттик университетинин педагогика факультетинде «Башталгыч билим берүү», «Педагогика жана мектепке чейинки билим берүүнүн методикасы» багыттары боюнча кесипкөй кадрларды даярдоо, кайра даярдоо жана квалификациясын жогорулатуу процессинде апробациядан өткөн.

«Кесиптик рефлексияны өнүктүрүү» атайын курсун окуп-үйрөнүүдө студенттер тарых, культурология, философия, жалпы психология, жалпы педагогика боюнча билимдерге таянышат.

Атайын курстун негизинде болочок студенттердин рефлексиялык жөндөмдүүлүктөрүн, рефлексиялык аң-сезимдин жана рефлексиялык ой жүгүртүүнүн өнүгүүсүн түшүнүүдөгү жана иликтөөдөгү ар кыл мамилелерди жөнөтө салат. Негизинен көбүрөөк көңүл жаштык жана жетилгендик мезгилдеринде рефлексияны иликтөөгө жана калыптандырууга бурулат, анткени дал ушул курактык мезгилдерде адам кесиптик өзүн аныктоо, кесиптик билим алуу, кесиптик калыптануу жана чыгармачыл кесиптик өзүн ишке ашыруу көйгөйлөрүн чечүүгө туура келет. Азыркы окумуштуулардын изилдөөлөрүнүн натыйжалары ушул көйгөйлөрдү ийгиликтүү чечүүнүн себеби катары рефлексиялоо ишмердүүлүгү келип чыгаарын көрсөтүштү.

Атайын курстун программасы эки модулдан (бөлүктөн) турат:

1-модуль. Рефлексия. Модулдун мазмуну рефлексия, рефлексиялык ишмердүүлүктүн тарыхый калыптануу процессиндеги (Антик дүйнөсүнөн азыркы учурга чейин) педагогикалык реалдуулук катары түшүнүү менен иликтөөнү талдоо менен берилген. Рефлексияны, анын аспектерин, азыркы изилдөөлөрдүн, анын ичинде курактык педагогика менен педагогикалык

психологиядагы, кесиптик билим берүүдөгү жана билим берүүнү башкаруу педагогикасында негизги багыттары да каралат.

2-модуль. Кесиптик рефлексияны өнүктүрүү. Кесиптик ишмердүүлүктүн субъекти катары адамдын өзүн таанып билүүсүн, рефлексиялык ой жүгүртүүсүн жана рефлексиялык жөндөмдүүлүктөрүн иликтөө жана калыптандыруу менен байланышкан көйгөйлөр каралат.

Ар бир модуль бир катар темалардан турат. 1-модулдун темаларын окуп-үйрөнүүнүн ырааттуулугу рефлексиянын илимий педагогикалык билимдердин өз алдынча тармагы катары тарыхый калыптануу жана өнүгүү логикасы менен аныкталат. 2-модулдун темаларында төмөнкүлөр берилген: кесиптик (анын ичинде кесиптик ишмердүүлүктүн рефлексиясынын түрлөрүнүн бири катары) рефлексиянын жалпы мүнөздөмөсү, аны тутумдуу иликтөөнүн жана калыптандыруунун негизги көйгөйлөрү.

«Кесиптик рефлексияны өнүктүрүү» атайын курсун окуп-үйрөнүүнүн максаты: болочок адистердин инсандын рефлексиялык ишмердүүлүгү жана жөндөмдүүлүктөрү боюнча билимдерин тереңдетүүдө, ошондой эле азыркы педагогиканын келечектүү багыттарынын мазмунун өздөштүрүүдө жатат. Бул студенттердин окуу-кесиптик ишмердүүлүгүн төмөнкү түзүмдүк элементтерден туруучу кесиптик жана инсандык маанилүү компетенцияларын өнүктүрүүсү жана өзү өнүктүрүүсү багытында активдештирүүгө жол берет:

- рефлексиялуу окуу-таанымдык ишмердүүлүктүн анын натыйжалары – билимдер формасында топтолгон тажрыйбасы;
- окуу-изилдөөчүлүк ишмердүүлүктүн рефлексиянын жана рефлексиялык жөндөмдүүлүктөрдүн ар кыл типтеринин өнүккөндүгүн диагностикалоо (өзү диагностикалоо), инсандын кесиптик маанилүү сапаты катары рефлексиялуулуктун өнүккөндүк даражасын аныктоо формасындагы тажрыйбасы;

- чыгармачыл ишмердүүлүктүн өзүнүн инсандык жана кесиптик «Мен элесин» түзөтүү, рефлексиялык жөндөмдүүлүктөрүн жана рефлексиялык маданиятты өзү өнүктүрүү боюнча тажрыйбасы.

Атайын курстун милдеттери:

1. Адамдын рефлексиялык жөндөмдүүлүктөрү жана рефлексиялык аң-сезими, рефлексиянын типтери, түрлөрү жана деңгээлдери, анын кесипкөйдүн инсаны менен интегралдуу индивидуалдуулугунун түзүмүндөгү орду жана рефлексиялык активдүүлүктүн адамдын ишмердүүлүктүн субъекти катары кесиптик өзүн аныктоосундагы ролу жөнүндө студенттердин билимдерин тутумдаштыруу;

2. Студенттерде рефлексиялык жөндөмдүүлүктөрдүн: үзгүлтүксүз кесиптик билим алуу процессинде өз ишмердүүлүгүн талдоо, баалоо, түзөтүү жана божомолдоо билгичтиктеринин өнүгүүсүнө түрткү болуу;

Атайын курсту окутуу процессинде төмөнкү аспекттер ачылат:

- педагогика илимдер тутумундагы рефлексиянын орду менен ролу, рефлексиянын педагогикадагы өнүгүүсүндөгү теориялык жана методологиялык мамилелер менен багыттар;
- рефлексиянын типтери менен түрлөрүнүн классификациясы, анын деңгээлдери менен механизмдеринин мүнөздөмөсү;
- кесиптик рефлексиянын жана аны изилдөөгө карата тутумдуу мамиленин бөтөнчөлүгү;
- рефлексиянын жана рефлексиялык жөндөмдүүлүктөрдүн интегралдуу индивидуалдуулуктун түрдүү деңгээлдүү касиеттери менен өз ара байланышы;
- кесипкөй катары болочок мугалимдин инсандык жекече психологиялык түзүмүн өнүктүрүүдөгү рефлексиянын ролу;
- рефлексиялуулукту, рефлексиялык маданиятты жана рефлексиялык жөндөмдүүлүктөрдү өнүктүрүүнүн инновациялык технологиялары;
- кесиптик билим берүү процессин рефлексиялык башкаруу, кесиптик рефлексиянын өнүгүүсүн педагогикалык коштоо.

Студент билүүгө тийиш:

- рефлексия педагогиканын негизги категорияларынын маңыздык маанисин: рефлексия, рефлексиялык аң-сезим, рефлексиялык ой жүгүртүү, рефлексиялык жөндөмдүүлүктөр, рефлексиялык маданият ж.б.;

- рефлексиянын типологиясынын жана анын деңгээлдеринин ар түрдүүлүгү жөнүндө түшүнүккө ээ болууга;

- кесиптик компетенттүүлүктү, инсандык жана кесиптик өзүн актуалдаштырууну өнүктүрүүдөгү рефлексиянын жана рефлексиялык жөндөмдүүлүктөрдүн ролун түшүнүүгө.

Студент өздөштүрүүгө тийиш:

- рефлексия педагогиканын жоболорун окуу-кесиптик ишмердүүлүктүн жана жалпы эле жашоо ишмердүүлүгүнүн өздүк тажрыйбасы менен катыштырууну;

- рефлексиялык диагностиканын, өзүн өзү таанып билүүнү, баалоону, өзүнүн учурдагысын талдоону жана түзөтүүнү, болочогун божомолдоону жана өзүн инсандык жана кесиптик өзү өнүктүрүү жана өзү өркүндөтүү тактикасын курууну.

Атайын курс аяктаганда зачет өткөрүлөт, ал эки бөлүктөн турат:

а) рефлексиялык ишмердүүлүктөрдүн негизги категориялары жөнүндө студенттердин билимдерин тесттик текшерүү;

б) инсандын кесиптик маанилүү сапаттарынын, рефлексиялык билгичтиктери менен көндүмдөрүнүн өнүккөндүк деңгээлин рефлексиялык диагностикалоонун (өзү диагностикалоонун) жазуу жүзүндөгү талдоосу жана инсандык жана кесиптик өзүн өнүктүрүү менен өзүн өркүндөтүүнүн программасын түзүү.

Окуу-тематикалык план

Атайын курстун мазмуну

1-модуль. Рефлексиялык ишмердүүлүккө киришүү

1-тема. Киришүү

Атайын курстун мазмуну, максаты жана милдеттери. Адамдын ишмердүүлүктүн субъекти катары инсандык өнүктүрүүсүндөгү жана кесиптик калыптануусундагы рефлексиянын мааниси.

2-тема. Байыркы философторунун окууларындагы рефлексия тууралуу жалпы элестетүүлөр. Материалисттик жана идеалисттик окуулардагы рефлексияны түшүнүү (Гераклит, Демокрит, Аристотель, Сократ, Платон, Плотин).

3-тема. Жаңы мезгилдин тааным жана аң-сезим теорияларындагы рефлексияны жана интроспекцияны түшүнүү (Р. Декарт, Д. Локк, И. Кант, Г. Гегель, Тейяр де Шарден ж.б.)

4-тема. Чет элдик педагогикада рефлексияны теориялык-методологиялык жана эксперименттик изилдөөлөр. Х1Х-ХХ кк. Батыш Европалык жана америкалык мектептердеги рефлексия көйгөйлөрүн изилдөөгө мамилелер.

Рефлексияны эксперименттик изилдөөлөр (А. Буземан). Рефлексиянын педагогикада өз алдынча илим катары кароо.

5-тема. Рефлексиялык аң-сезимди изилдөөгө карата Россияда философиялык-педагогикалык жана табигый-илимий мамилелер (Х1Х-ХХ кк.) Х1Х к. экинчи жарымындагы - ХХ к. башындагы Россиядагы рефлексиялык аң-сезимди иликтөөнүн философиялык жана табигый-илимий өбөлгөлөрү (В.Г. Белинский, А.И. Герцен, Н.А. Добролюбов, Н.Г. Чернышевский, П.Д. Юркевич, И.М. Сеченов, К.Д. Кавелин, Г.И. Челпанов, В.В. Зеньковский, В. Соловьев, С.Л. Франк ж.б.). Советтик педагогикада рефлексияны изилдөө (Б.Г. Ананьев, Л.С. Выготский, С.Л. Рубинштейн, А.Н. Леонтьев, В.П. Зинченко, И.Н. Семенов ж.б.).

6-тема. Азыркы педагогикада жана психологияда көп аспекттүү феномен катары рефлексия жөнүндө түшүнүк. Рефлексиянын жалпы философиялык түшүндүрмөлөрү. Психологиядагы рефлексия жөнүндө элестетүүлөрдүн көп түрдүүлүгү (рефлексия психикалык процесс катары, ишмердүүлүк катары, жөндөмдүүлүк катары, өзүн таануунун ыгы катары ж.б.). С.Л. Рубинштейндин адам жашоосунун ыктары, тышкы жана ички рефлексия жөнүндө

элестетүүлөрү. Рефлексиялык актты бүтүндүктүү процесс катары түшүнүү (В.Лефевр).

7-тема. Рефлексиянын деңгээлдери менен механизмдери. Рефлексиянын деңгээлдери жөнүндө түшүнүк. Рефлексиялык аң-сезимдин деңгээлдеринин мүнөздөмөсү. Рефлексиянын механизмдери жөнүндө түшүнүк. В.А. Лефеврдин рефлексия модели. Рефлексиянын ченемдик-ишмердүүлүктүк модели (А.Н. Алексеев, Г.П. Щедровицкий). Рефлексиянын инсандык-маанилик модели (И.Н. Семенов).

8-тема. Рефлексиянын формалары. Рефлексиянын формалары жөнүндө түшүнүк. Рефлексиянын болжочу, салыштыруучу, аныктоочу, жууруучу жана чектен чыгаруучу формалары.

9-тема. Рефлексиянын типтери менен түрлөрү. Азыркы педагогикада рефлексиянын типологиясынын негиздери. И.Н. Семеновдун рефлексиянын инсандык-маанилик концепциясынын алкагындагы рефлексиянын типологиясы (интеллектуалдык, инсандык, коммуникациялык, кооперациялык жана регуляциялык (жөндөөчүлүк) рефлексия). Формалык жана мазмундук рефлексия интеллектуалдык рефлексиянын түрлөрү катары. Ретроспекциялык, ситуациялык, перспекциялык рефлексия ж.б. инсандык рефлексиянын түрлөрү катары. Социалдык-психологиялык, педагогикалык жана акмеологиялык изилдөөлөрдө ажыратылуучу рефлексиянын түрлөрү.

10-тема. Онтогенездеги рефлексиялык аң-сезимди өнүктүрүү. Жаш куракта рефлексиялык аң-сезимди өнүктүрүүнүн өбөлгөлөрү. Кенже мектептик, өспүрүмдүк жана уландык куракта рефлексияны өнүктүрүү. Рефлексиялуу билим берүү чөйрөсүн уюштуруу рефлексияны өнүктүрүүнүн шарты катары. Чоң кишилик мезгилде рефлексияны өнүктүрүү. Кесиптик ишмердүүлүктүн рефлексиясы. Рефлексия инсандын жетилгендигинин чен-өлчөмү катары.

11-тема. Азыркы педагогикада рефлексиянын өнүгүүсүнүн негизги багыттары жана көйгөйлөрү. Чыгармачыл ой жүгүртүүнүн рефлексиялык педагогикасы. Инсандын чыгармачыл өзүн ишке ашыруусунун рефлексиялык ишмердүүлүгү (И.Н. Семенов, С.Ю. Степанов ж.б.). Кичи жана чоң социалдык тайпаларда

субъекттердин өз ара мамилелешүү жана өз ара аракеттешүү процессинде болуп өтүүчү рефлексиялык процесстерди иликтөө (К.А. Абульханова, Г.М. Андреева, А.А. Бодалев, К.Я. Вазина, А.Г. Деркач). Ишмердүүлүктүн субъекти катары адамдын рефлексиялык жөндөмдүүлүктөрүн иликтөө жана өнүктүрүү көйгөйлөрү (башкаруучулук, билим берүүчүлүк ж.б.)

2-модуль. Кесиптик рефлексиянын педагогикасы

12-тема. Кесиптик рефлексия жөнүндө түшүнүк, анын түзүмү жана адамдын ишмердүүлүгүндөгү мааниси. Кесиптик рефлексия жөнүндө түшүнүк жана анын инсандын өнүгүүсү менен адамдын ишмердүүлүгүндөгү мааниси. Рефлексия инсандын кесиптик маанилүү сапаты (КМС) катары. Кесиптик рефлексия ийгиликтүү ишмердүүлүктүн детерминанты (себеби) катары (Э.Ф. Зеер, А.К. Карпов, И.Н. Семенов, С.Ю. Степанов ж.б.).

Рефлексиялык маданият жана анын курамдык динамикалык компоненттери: рефлексиялык даярдык, рефлексиялык компетенттүүлүк, рефлексиялык чыгармачылык дарамет, рефлексиялык жөндөмдүүлүктөр. Өзүн баалоо, өзүн текшерүү, өзүн жөндөө рефлексиялык жөндөмдүүлүктөрдүн түзүмдүк компоненттери катары (С.Ю. Степанов). Рефлексия инсандык жана кесиптик өзүн өнүктүрүү механизми катары.

13-тема. Кесиптик педагогикалык рефлексия. Педагогикалык рефлексия кесиптик рефлексиянын түрү катары. Педагогикалык рефлексиянын маңызы. Педагогдордо рефлексияны изилдөөнүн негизги багыттары (Б.Ф. Вульф, В.Харькин, И.В.Орлова, В.А. Слостенин ж.б.).

Педагогикалык рефлексиянын педагогикалык өзгөчөлүктөрү. Педагогикалык рефлексия мугалимдин кесиптик компетенттүүлүгүнүн компоненти катары. Педагогикалык рефлексиянын кызматтары (Н.В.Кузьмина, А.К.Маркова, Л.М.Митина). Педагогикалык рефлексиянын көрүнүүлөрүнүн көп аспекттүүлүгү (С.Ю.Степанов). Кесиптик билим берүүнү реформалоонун азыркы этабындагы окутуучулар менен окуучулардын педагогикалык рефлексиясын изилдөө жана өнүктүрүү көйгөйлөрү.

14-тема. Кесиптик рефлексияны тутумдуу изилдөөлөр. Кесиптик рефлексияны изилдөөгө тутумдуу мамиле (Б.Г.Ананьев, Б.Ф.Ломов, В.А.Барабанщиков). В.С. Мерлиндин интегралдуу индивидуалдуулук теориясы. Интегралдуу индивидуалдуулук жана анын түзүмү жөнүндө түшүнүк. Кесипкөйдүн интегралдуу индивидуалдуулугунун түзүмүндөгү рефлексиянын орду. Рефлексиянын интегралдуу индивидуалдуулуктун түрдүү деңгээлдүү касиеттери менен өз ара байланышын иликтөө (В.В. Белоус, А.В. Карпов, Г.С. Пьянкова). Рефлексия интегралдуу индивидуалдуулуктун түрдүү деңгээлдүү касиеттеринин өз ара байланышындагы кыйыштыруучу тогоо катары. Кесипкөйдүн интегралдуу индивидуалдуулугунун түзүмүн өнүктүрүүдөгү жана гармониялаштыруудагы рефлексиянын мааниси.

15-тема. Билим берүү процессин рефлексиялык башкаруу. Билим берүү процессин рефлексиялык башкаруу түшүнүгү (И.Н. Семенов). Рефлексиялык башкарууну ишке ашыруунун психологиялык-педагогикалык шарттары. Рефлексиялуу билим берүү чөйрөсүн уюштуруу. Педагогдун рефлексиялуулугун актуалдаштыруу. Кесиптик-билим берүү ишмердүүлүгүнүн катышуучуларынын ортосундагы мамилелерди активдештирүү. Билим берүү процессинин субъекттеринин кызматташтыгы жана тең жаратмандыгы (И.В Орлова). Билим берүү процессин рефлексиялык башкаруунун деңгээлдери. Рефлексиялык башкаруунун деңгээлдери менен рефлексиянын типтерин катнаштыруу (Т.Г.Болдина, И.Н.Семенов).

16-тема. Кесиптик рефлексияны өнүктүрүү технологиялары. Студенттердин окуу-таанымдык ишмердүүлүгүн жана кесиптик өзүн өнүктүрүүсүн уюштурууга рефлексиялык мамиле. Кесиптик өзүн өнүктүрүүнүн этаптары (В.А. Сластенин). Рефлексия маданиятын өнүктүрүүнүн усулдары. Инсандык жана кесиптик өнүктүрүүнүн рефлексиялык-ишмердүүлүктүк технологиялары (Г.Б.Щедровицкий). Кесиптик даярдоонун рефлексиялык-оюндук жана тренингдик усулдары (инновациялык, уюштуруучулук-ишмердүүлүктүк, уюштуруучулук-ой жүгүртүүчүлүк жана уюштуруучулук-үйрөтүүчүлүк

оюндар). Оюнрефлексирика жана рефлепрактика технологиялары (И.Н. Семенов, С.Ю. Степанов ж.б.). Социалдык-психологиялык тренингдер (Л.А. Петровская). *17-тема*. Кесиптик рефлексияны диагностикалоо жана өнүктүрүү. Билим берүү процессин психологиялык коштоо. Окуучулардын кесиптик өзүн аныктоо, кесиптик өзүн жөндөө жана кесиптик өзүн ишке ашыруу рефлексиялык механизмдерин активдештирүү. Кесиптик мотивацияны жана кесиптик ишмердүүлүккө канааттангандыкты диагностикалоо. Рефлексиялуулукту диагностикалоонун методикасы. Рефлексиялык текшерүүнү диагностикалоо методикалары.

Биринчи модулдун суроолору

1. Адам, индивид, инсан, индивидуалдуулук түшүнүктөрү.
2. Инсандын педагогикалык түзүмү.
3. Индивиддик жана инсандык касиеттер.
4. Жөндөмдүүлүктөр жана алардын түрлөрү жөнүндө түшүнүк.
5. Жөндөмдүүлүктөрдүн табигый өбөлгөлөрү
6. Жөндөмдүүлүктөрдү өнүктүрүүнүн педагогикалык шарттары.
7. Инсандын түзүмүндөгү жөндөмдүүлүктөр.
8. Аң -сезим жана өзүн аң доо түшүнүгү.
9. Өзүн баалоо жана анын түрлөрү.
10. Мен-элес жана Мен-концепция.
11. Инсанды өнүктүрүү факторлору.
12. Рефлексия. Рефлексиялык аң -сезим. Рефлексиялык ой жүгүртүү.
13. Чыгармачылык жана чыгармачыл жөндөмдүүлүктөр.
14. Инсандын өзүн ишке ашыруусу жана өзүн актуалдаштыруусу.
15. Ишмердүүлүк жөнүндө түшүнүк.
16. Ишмердүүлүктүн негизги түрлөрүнүн мүнөздөмөсү.
17. Ишмердүүлүк менен аң -сезимдин биримдиги.

Экинчи модулдун болжолдуу суроолору

1. Рефлексиялык жөнүндө түшүнүк.

2. Рефлексияны иликтөөнүн философиялык жана жалпы илимий өбөлгөлөрү (Антик дүйнөсүнөн азыркы учурга чейин).
3. Чет элдик педагогикада рефлексияны изилдөө.
4. Педагогикада рефлексияны изилдөө. С.Л. Рубинштейндин илимий чыгармачылыгындагы рефлексиялык ишмердүүлүктөр.
5. Рефлексия жана анын түрлөрү жөнүндө түшүнүк. Рефлексиянын типологиясы (И.Н. Семенов боюнча)
6. Рефлексиялык ой жүгүртүү, рефлексиялык процесстер жана рефлексиялык жөндөмдүүлүктөр жөнүндө түшүнүк. Рефлексиянын деңгээлдери. Рефлексиянын кызматтары.
7. Рефлексиянын негизги психологиялык моделдери менен механизмдери. Рефлексияны жана анын колдонмо аспектерин изилдөөнүн азыркы көйгөйлөрү менен багыттары.
8. Рефлексия инсандын (кесипкөйдүн) чыгармачыл жөндөмдүүлүктөрүн жана чыгармачыл өзүн актуалдаштыруусун өнүктүрүүнүн шарты катары.
9. Интегралдуу индивидуалдуулук жана анын түзүмү жөнүндө түшүнүк (В.С. Мерлин боюнча)
10. Интегралдуу индивидуалдуулуктун түзүмүндөгү рефлексиянын орду менен ролу.
11. Рефлексия жана рефлексиялык маданият
12. Балалык куракта рефлексиялык аң-сезимди өнүктүрүүнүн өбөлгөлөрү. Кенже мектеп курагында рефлексиялык өзүн баалоону жана рефлексиялык текшерүүнү өнүктүрүү.
13. Д.Б. Элькониндин - В.В. Давыдовдун өнүктүрүүчү окутуу тутумунда кенже мектеп окуучусунун рефлексиясын өнүктүрүү. Өспүрүм жана улан куракта рефлексияны өнүктүрүү. Кесиптик рефлексияны өнүктүрүү.
14. Кесиптик педагогикалык рефлексия.
15. Кесиптик билим алуу жана калыптануу процессинде инсандын өзүн өнүктүрүүсүн жөндөөнүн рефлексиялык механизмдери.

16. Рефлексиялык маданият кесипкөйдүн (педагогдун, жетекчинин) кесиптик компетенттүүлүгүнүн көрсөткүчү катары.
17. Билим берүү процессин рефлексиялык башкаруу.
18. Билим берүү процессин башкаруунун деңгээлдерин рефлексиянын типтери менен катыштыруу.
19. Кесиптик рефлексияны өнүктүрүүнүн технологиялары. Оюн рефлексика жана рефлепрактика рефлексиялык маданиятты өнүктүрүүнүн усулдары катары.
20. Кесиптик рефлексияны диагностикалоонун усулдары.

3.2. Педагогикалык эксперименттин жыйынтыгынын интерпретациясы

Биринчи этап. Педагогикалык экспериментте илимий маселенин алгачкы абалын аныктоо максатында (констатациялоо эксперименти).

С.Нааматов атындагы НМУнун мугалимдердин билимин өркүндөтүү курсуна келген башталгыч мектеп мугалимдеринин арасында тест жүргүзүлдү.

Экинчи этап. К.Тыныстанов атындагы ҮМУнун, С.Нааматов атындагы НМУнун жана Кыргыз-Өзбек университетинин (КӨУ) педагогика адистиги боюнча билим алып жатышкан биринчи курстун студенттеринен педагогика боюнча (“Педагогика-1”) боюнча комплекстүү билимин аныктоо орун алды. Мындан тышкары, студенттердин рефлексиялоо деңгээлин аныктоо боюнча изилдөө жүрдү.

Үчүнчү этап. К.Тыныстанов атындагы ҮМУнун, С.Нааматов атындагы НМУнун жана Кыргыз-Өзбек университетинин педагогика адистиги боюнча билим алып жатышкан экинчи курстун студенттеринен педагогика (“Педагогика-2”) боюнча комплекстүү билимин аныктоо жүрдү. Эксперименталдык жана контролдук топтордогу студенттердин рефлексиялоо деңгээлинин өзгөрүүсүнүн диагностикасы орун алды.

Диссертациялык изилдөөнүн алкагында билимин өркүндөтүү курсуна келишкен Нарын облусунун башталгыч мектеп мугалимдеринен

А.В.Карповдун методикасы боюнча рефлексиялоо деңгээлин аныктоо тести алынды. Студенттердин арасында педагогикалык экспериментте алгач биринчи курстун экинчи семестринде студенттердин рефлексиялоо деңгээлдери жогоруда көрсөтүлгөн метод менен аныкталган. Тесттин жыйынтыгында, жогоруда аталган окуу жайларындагы студенттердин контролдук жана эксперименталдык топторунун рефлексиялоо деңгээлдери бири-биринен кескин айырмаланбагандыктан, көрсөткүчтөр жалпыланып берилди.

Эксперименталдык изилдөөнүн жыйынтыгы көрсөтүп тургандай, биринчи курстун студенттеринин дээрлик көпчүлүгү рефлексиялоо деңгээлдери боюнча төмөн жана орто болду. Тесттин жыйынтыгы көрсөтүп тургандай, жаш мугалимдердин рефлексиялоо деңгээли салыштырмалуу төмөн болуп чыкты.

Мектеп мугалимдеринин педагогикалык тажрыйбасы жогорулаганда алгач рефлексиялоо деңгээлдери жакшырат, бирок педагогикалык тажрыйбасы 16 жылдан ашкандан кийин рефлексиялоо деңгээлдери кайрадан төмөндөйт (3.1-табл.).

3.1-таблица. Башталгыч мектеп мугалимдеринин рефлексиялоо деңгээлдери

№	Педагогикалык тажрыйбасы	Рефлексиялоо деңгээлдери (% менен)			
		төмөн	орто	жакшы	жогору
1	5 жылга чейин	35,5	43,7	20,8	
2	6 жылдан 10 жылга чейин	22,7	46,7	22,8	7,8
3	11 жылдан 15 жылга чейин	27,7	45,4	21,5	5,4
4	16 жылдан өйдө	30,4	47,2	19	3,4

Илимий изилдөөнүн логикасына ылайык, студенттердин билим сапатынын көрсөткүчтөрүн аныктоо үчүн педагогикалык эксперименттин жүрүшүндө “Педагогика-1” курсу боюнча тест алынды. Тест биринчи курстун экинчи семестринде жүргүзүлдү. Ар бир студентке жыйырма суроону камтыган тест сунушталат. Тесттин биринчи он суроосуна туура жооптор эки балл, калган он суроосу үч балл менен бааланган. Демек, эң максималдуу мүмкүн

болгон балл 50 гө барабар болот. Студенттин билими төрт деңгээл менен аныкталат: I деңгээл - төмөн (0-14 балл); II деңгээл - орто (15-29 балл); III деңгээл - жакшы (30-44 балл); IV деңгээл – жогорку (45-50 балл).

Эксперименттин жыйынтыгы көрсөтүп тургандай, студенттердин билим сапатынын деңгээли контролдук жана эксперименталдык топтордо 22% тен 30%ге чейинки интервалда болду. Демек, студенттердин билим сапатынын деңгээлин жогорулатуу зарыл экендиги дагы бир жолу айкын болду. Эксперименталдык топтордогу студенттерге тандоо курсунун алкагында атайын “Рефлексиялоо” тренинги жүргүзүлдү. Мындан тышкары, “Педагогика-2” дисциплинасынын семинардык сабактарын жүргүзүүдө көбүнесе рефлексиялык билгичтиктерди пайда кылуучу суроолордун топтомдору түзүлгөн. Педагогикалык эксперименттин жүрүшү менен студенттердин рефлексиялоо деңгээлдеринин өзгөрүүсү орун алды. Негизинен алганда, тренингге катышуу менен студенттер өздөрүнүн ишмердүүлүгүн тынымсыз, үзгүлтүксүз анализдөөгө багыт алышты. Алар менен баарлашуу учурунда көпчүлүк студенттер “күндөлүк дептерин” ачкандары тууралуу билдиришти.

Негизги педагогикалык эксперименттин жыйынтыгы “Педагогика-2” (мурдагы “Педагогикалык теориялар, системалар жана технологиялар”) дисциплинасы боюнча студенттердин билим деңгээлдери аныкталды. Билим деңгээлдерин аныктоо методу жогоруда көрсөтүлгөн шкала менен өлчөндү.

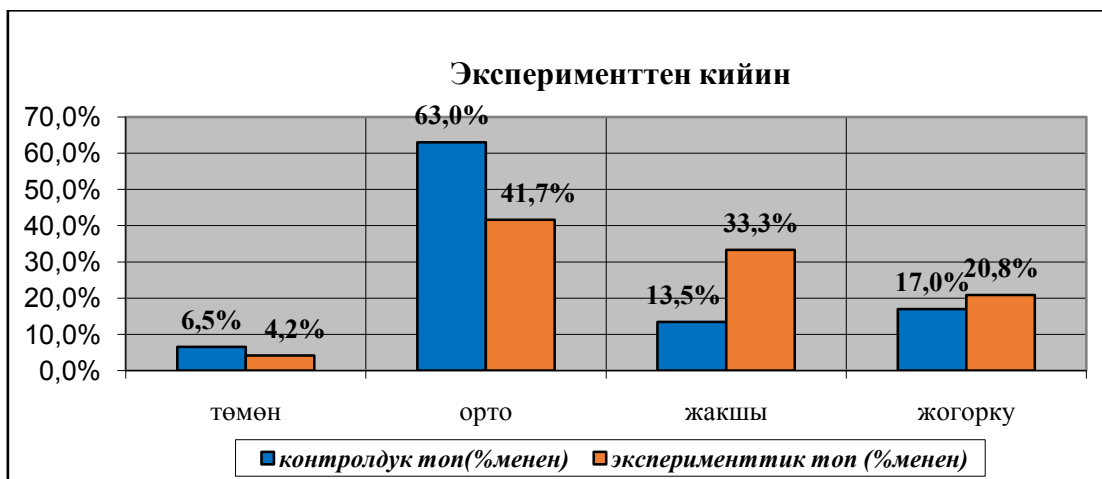
Педагогикалык эксперименттин жыйынтыгы көрсөтүп тургандай, К.Тыныстанов атындагы ҮМУда да, С.Нааматов атындагы НМУда да жана ошондой эле КӨУда да студенттердин билим деңгээлдери өзгөрүүгө учурады. Тактап айтканда, студенттердин билим сапаты К. Тыныстанов атындагы ҮМУда 30,5%дан 54,1%га чейин жогорулады, С.Нааматов атындагы НМУда бул көрсөткүч 33,3%дан 61,9%га чейин көтөрүлдү, ал эми КӨУда билим сапаты 31,6%дан 54,7%га чейин өзгөрдү (3-4 табл., 2-3-4-сүр.)

3.2-таблица. Негизги экспериментке чейин студенттердин билим деңгээлдери

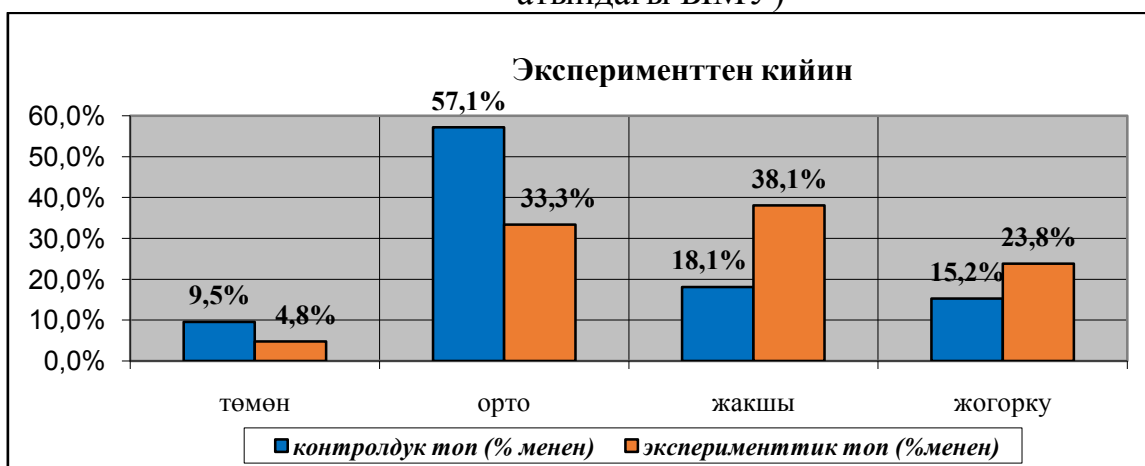
ЖОЖдор	Контролдук топ, % менен				Эксперименталдык топ, % менен			
	төмөн	орто	жакшы	жогору	төмөн	орто	жакшы	жогору
К.Тыныстанов атындагы ҮМУ	7,5	59,6	18,4	14,5	7,9	62,8	16,7	12,6
С.Нааматов атындагы НМУ	8,7	60,1	16,0	14,4	9,2	61,7	15,5	13,6
Кыргыз-Өзбек университети	7,4	57,9	19,8	14,9	8,5	60,8	17,3	13,6

3.3-таблица. Негизги эксперименттен кийин студенттердин билим деңгээлдери

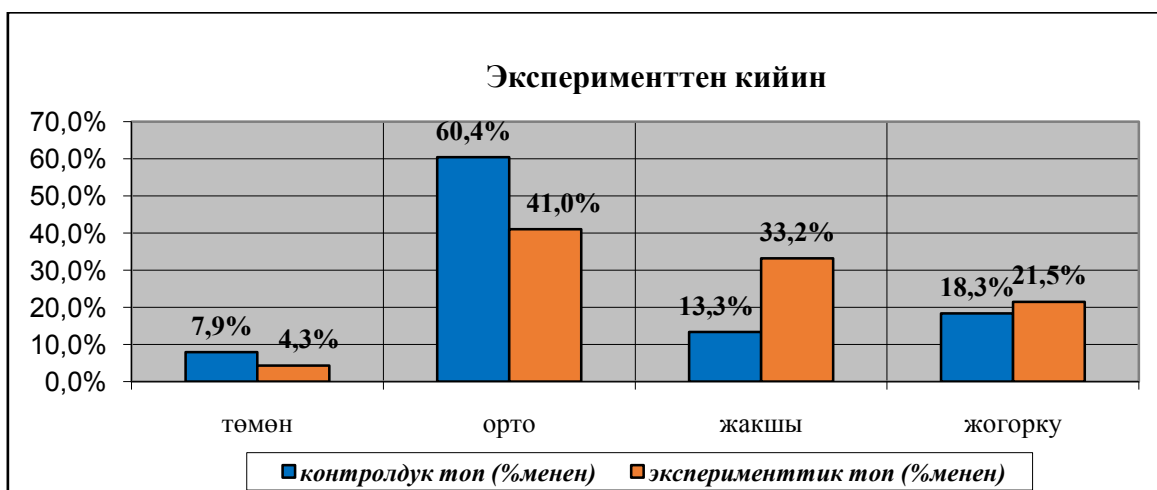
ЖОЖдор	Контролдук топ, % менен				Эксперименталдык топ, % менен			
	төмөн	орто	жакшы	жогору	төмөн	орто	жакшы	жогору
К.Тыныстанов атындагы ҮМУ	6,5	63,0	13,5	17,0	4,2	41,7	33,3	20,8
С.Нааматов атындагы НМУ	9,5	57,1	18,1	15,2	4,8	33,3	38,1	23,8
Кыргыз-Өзбек университети	7,9	60,4	13,3	18,3	4,3	41,0	33,2	21,5

3.1-сүрөт. Студенттердин билим деңгээлдеринин көрсөткүчтөрү (К.Тыныстанов атындагы БМУ)

3.2-сүрөт. Студенттердин билим сапатынын деңгээлинин көрсөткүчтөрү (С.Нааматов атындагы НМУ)

3.3-сүрөт. Студенттердин билим деңгээлдеринин көрсөткүчтөрү (Кыргыз Өзбек университети)

Эксперименттик иштин натыйжаларынын аныктыгын эсептөө үчүн χ^2 критерийи алынды, анда градациялар төмөндөгүдөй бөлүндү: Градациянын

саны б.а. $L=4$ - “төмөн”, “орто”, “жакшы” жана “жогорку”. Хи-квадраттын $\chi^2_{\text{эмп}}$ эмпирикалык мааниси төмөнкү формула менен чыгарылды:

$$\chi^2_{\text{эмп}} = \sum_{i=1}^L \frac{\left(\frac{n_i}{N} - \frac{m_i}{M} \right)^2}{\frac{n_i + m_i}{N + M}},$$

мында N – эксперименттик топтогу студенттердин саны, M – контролдук топтогу студенттердин саны; L – градациянын саны; n_i – эксперименттик топтогу i -чи балл алган студенттердин саны; m_i – контролдук топтогу i -чи балл алган студенттердин саны ($i=1,2,3,4$). Ушундай эле жол менен эксперименталдык жана контролдук группалар боюнча χ критерийинин эксперименттен кийинки маанилерин алабыз.

Эксперименталдык жана контролдук группалардын эксперименттен кийинки мүнөздөмөлөрүн салыштыруудан алынган жыйынтык төмөнкүдөй: С.Нааматов атындагы НМУ: $\chi_{\text{эмп}} = 10,3$, К.Тыныстанов атындагы ҮМУ: $\chi_{\text{эмп}} = 9,1$, Кыргыз-Өзбек университети: $\chi_{\text{эмп}} = 8,6$. «Хи-квадраттын» таблицалык мааниси $\chi_{0,05} = 7,82$ барабар.

Демек, педагогикалык эксперименттин жыйынтыктары ишенимдүү болуп саналат.

ҮЧҮНЧҮ ГЛАВА БОЮНЧА ЖЫЙЫНТЫКТАР

Илимий изилдөөнүн максатына ылайык педагогикалык эксперимент үч этапта жүргүзүлдү.

1. Педагогикалык экспериментте илимий маселенин алгачкы абалын аныктоо максатында (констанциялоо эксперименти) С. Нааматов атындагы Нарын мамлекеттик университетинин алдындагы мугалимдердин билимин жогорулатуу курсуна келген башталгыч мектеп мугалимдеринин арасында тест жүргүзүлдү. Мында башталгыч мектеп мугалиминин рефлексиялык деңгээлдери педагогикалык стажыларына жараша аныкталды. 3.3-таблицада көрсөтүлдү.

2. К. Тыныстанов атындагы ҮМУнин, С. Нааматов атындагы НМУнун жана Кыргыз-Өзбек университетинин (КӨУ) педагогика адистиги боюнча билим алып жатышкан биринчи курстун студенттеринен педагогика боюнча

(Педагогика - 1) боюнча комплекстүү билимин аныктоо орун алды. Мындан тышкары, студенттердин рефлексиялоо деңгээлин аныктоо боюнча изилдөө жүрдү.

Эксперименталдык изилдөөнүн жыйынтыгы көрсөтүп тургандай биринчи курстун студенттерин рефлексиялоо деңгээлдери боюнча дээрлик көпчүлүгү төмөн жана орто көрсөткүчтөрдү берди. Тестке катышкан студенттердин эч кимиси жогорку деңгээлдеги рефлексиялоо көрсөтө алышкан жок.

3. К. Тыныстанов атындагы ҮМУнун, С. Нааматов атындагы НМУнун жана КӨУ нин педагогика адистиги боюнча билим алып жатышкан билим алып жатышкан экинчи курстун студенттеринен педагогика (Педагогика - 2) боюнча комплекстүү билимин аныктоо жүрдү. Эксперименталдык жана контролдук топтордогу студенттердин рефлексиялоо деңгээлинин өзгөрүүсүнүн диагностикасы орун алды. Педагогикалык эксперименттин жыйынтыгы көрсөтүп тургандай, К.Тыныстанов атындагы ҮМУда да, С.Нааматов атындагы НМУда да жана ошондой эле КӨУда да студенттердин билим деңгээлдери өзгөрүүгө учурады. Тактап айтканда, студенттердин билим сапаты К. Тыныстанов атындагы ҮМУда 30,5%дан 54,1%га чейин жогорулады, С.Нааматов атындагы НМУда бул көрсөткүч 33,3%дан 61,9%га чейин көтөрүлдү, ал эми КӨУда билим сапаты 31,6%дан 54,7%га чейин өзгөрдү.

КОРУТУНДУ

Илимий изилдөөнүн жүрүшүндө теориялык жана практикалык маселелердин анализинин негизинде, педагогикалык, психологиялык методдорго таянган иликтөөлөрдүн натыйжасында төмөнкү жыйынтыктар белгиленди:

1. Студенттердин рефлексиялык ишмердүүлүгүн калыптоонун теориялык жана практикалык аспектилеринин анализи жүргүзүлдү. Рефлексиялоо ишмердүүлүгү бакалавриат системасында башталгыч мектеп мугалимин даярдоодо актуалдуу жана татаал процесс катары аныкталып, инсандын өздүк таануусун жана бакалавр-студенттердин рефлексиялык компетенцияларын терең калыптандыруунун зарылчылыгы далилденди.

Бакалавр системасында болочоктогу башталгыч мектеп мугалиминин кесиптик даярдыгы менен бирге эле инсандык касиеттерди калыптоого багытталган педагогикалык процесс төмөнкү өзгөчөлүктөргө ээ болоору аныкталды: кесиптик дисциплиналардын мазмунуна инсандык касиеттерге басым жасоо, студенттердин өз алдынча ишмердүүлүгүнүн ролун жогорулашы жана тренингди практикага киргизүү.

Дипломдуу адистерди даярдоонун адистиктери менен багыттарынын тизмеси Россия Федерациясында кабыл алынган тизмеге шайкеш келет да, Кыргыз Республикасынын бөтөнчөлүгүнө ээ болгон адистиктер кошулган.

Багыты бир келген адистиктер боюнча дипломдуу адистерди даярдоонун негизги билим берүүчү кесиптик программасынын дисциплиналарынын пайдубалдуу жана жалпы кесиптик блоктору классификация боюнча бакалаврдык багыттардын программаларына шайкеш экенин эске алып, дипломдуу адистерди даярдоонун адистиктери менен багыттарынын коддору бакалаврдык даярдоонун коддоруна байланган.

Рефлексия категориясы абдан татаал түшүнүк катары кабыл алынды. Рефлексияны бир эле учурда инсандын өзүн-өзү таануу процесси катары, акыл-эстин мүнөзү жана ошондой эле инсандын интегралдык психологиялык абалы катары кароого болот.

Жогорку билим системасынын модернизациялоо шарттарында кесиптик даярдоонун сапатын жогорулатуу эң негизги педагогикалык маселе болуп саналат. Азыркы жогорку окуу жайларда кандай гана өзгөртүп түзүүлөр жүрбөсүн, алардын бардыгы, баарыдан мурда, болочок педагогдун инсанынын өзгөчөлүктөрү менен байланышкан. Базалык педагогикалык билим берүүнүн дидактикасын өнүктүрүүдөгү жана анын сапатын арттыруудагы багыттардын бири рефлексиялык ишмердүүлүктү калыптоо маанилүү ролду ойнойт.

Кыргыз Республикасынын «Билим берүү жөнүндө» мыйзамына, билим берүүнү өнүктүрүүнүн программасына ылайык, заманбап билим берүүнүн максаты өзүн аныктоого, өзү билим алууга, өзүн өнүктүрүүгө жөндөмдүү инсанды өнүктүрүү болуп калууда, ал эми билим берүүнүн мазмуну инсандын

өзүн өркүндөтүүсү, өзүн ишке ашыруусу, өзүн билим берүү процессинин субъекти катары таанып билүүсү үчүн шарттарды түзүүгө багыт алууда. Демек, педагогдун астына эки милдет коюлат: бир жагынан, өзүн өркүндөтүү сапатына ээ болуу, ал эми экинчи жагынан, студенттерде өзүн өнүктүрүүгө керектөөнү калыптандыруу үчүн педагогикалык шарттарды түзө билүү.

2. Бакалавр-студенттердин рефлексиялык ишмердүүлүгүнүн принциптерин жана компоненттерин, ошондой эле калыптоонун этаптарын жана деңгээлдерин камтыган модель түзүлдү.

Базалык педагогикалык билим берүүнүн дидактикасын өнүктүрүүдөгү жана анын сапатын арттыруудагы багыттардын бири рефлексиялык мамиле концепциясы болуп саналат. Башка мамилелерден айырмаланып ал педагогдун чыгармачылык жөндөмдүүлүктөрүн активдүү өз ара аракеттешүү жана психологиялык-педагогикалык илимдердин жетишкендиктери менен кесиптик ишмердүүлүктүн тажрыйбасын жуурулуштуруу жолу аркылуу өнүктүрүүгө негизделет. Ушул концепциянын алкагында биз болочок педагогдун кесиптик рефлексиясын калыптандыруунун моделин сунуштайбыз, ал болочок педагогдорду билим берүүнү модернизациялоо концепциясында аныкталган милдеттерди ишке ашырууга багытталган. Моделдөө – бул объекттин жекече, атайын бөлүнүүчү кырларын, анын ичинде анын жашырын касиеттерин иликтөө үчүн колдонулуучу, белгилерди, фактыларды, байланыштарды, мамилелерди талдоо жана тыянактар үчүн ыңгайлуу жана жеткиликтүү жөнөкөй жана көрсөтмөлүү форма түрүндө чагылтуучу долбоорлоо усулдарынын бири болуп саналат.

3. Студенттердин рефлексиялык ишмердүүлүгүн натыйжалуу калыптоо үчүн дидактикалык каражаттар жана “Кесиптик рефлексияны өнүктүрүү” деген аталыштагы атайын курс иштелип чыкты.

Студенттердин рефлексиялык ишмердүүлүгүн калыптоого багытталган атайын көнүгүүлөр даярдалды. Ал көнүгүүлөрдү тренингдин алкагында жана семинардык иштерде аткарууда колдонууга болот.

Инсандын кесиптик өркүндөөсү анын кесипкөйлүк ишмердүүлүгүнүн баалуулук-маңыздык компонентинин өзгөрүүсү менен коштолот. Ошентип, тренингдин жүрүшүндө жана анын жыйынтыгында ар бир катышуучу төмөнкү өздүк зарылчылыктарын чечет: өзү-өзүн сыйлоо зарылчылыгы, “Мен” концепциясынын ар тараптуу болуу зарылчылыгы, башка адамдар тарабынан кабыл алынуу зарылчылыгы жана башкалар. Көрсөтүлгөн зарылчылыктардын чечилиши өз учурунда инсандын кесипкөйлүк жана адамдык өнүгүүсүн шарттайт. Өздүк өнүгүү инсандын активдүү, ирээттелген, позитивдүү сапаттык өзгөрүүсүнө алып келет. Бирок, ал өзгөрүү орун алышы үчүн абдан чоң аракет жасоо зарыл. Мындан тышкары, өздүк өнүгүү инсандын ишмердүүлүгү катары кабыл алынат жана калыптанган инсандык-психологиялык касиеттердин, мисалы ой-жүгүртүү өзгөчөлүгү, эс тутум, эмоционалдык чөйрө, көңүл буруу, жалпы жана кесипкөйлүк жөндөмдүүлүктөрдү өзгөртүүгө багыт алынат.

4. Бакалавр-студенттердин рефлексиялык ишмердүүлүгүн калыптоонун моделинин натыйжалуулугу педагогикалык эксперименттин натыйжалары менен далилденди.

Эксперименттик топ менен контролдук топтун тиешелүү мүнөздөмөлөрүн бири-бирине салыштыруу менен гипотезанын туура экендиги дагы бир ирээт далилденет. Натыйжада илимий гипотезанын илимий закон ченемдүүлүккө айлануусуна шарт түзүлөт. К. Тыныстанов атындагы ЫМУнун, С. Нааматов атындагы НМУнун жана КӨУнин педагогика адистиги боюнча билим алып жатышкан билим алып жатышкан экинчи курстун студенттеринен педагогика (Педагогика - 2) боюнча комплекстүү билимин аныктоо жүрдү.

Эксперименталдык жана контролдук топтордогу студенттердин рефлексиялоо деңгээлинин өзгөрүүсүнүн диагностикасы орун алды.

ПРАКТИКАЛЫК СУНУШТАР:

Диссертациялык изилдөөнүн алкагында алынган жыйынтыктардын негизинде жогорку окуу жайларында бакалавр системасы менен педагогикалык адистерди натыйжалуу даярдоо үчүн төмөнкү методикалык сунуштар белгиленди:

- жогорку окуу жайларында салттуу формалар менен бирге эле жаңы формаларды, технологияларды киргизүү убакыттын талабы болуп саналат. Болочоктогу мугалимдердин рефлексиялоо ишмердүүлүгүн калыптоо менен компетенттүү адистерди даярдоо мектеп окуучуларынын билим сапатын жогорулатууга шарт болот;

- студенттердин рефлексиялоо ишмердүүлүгүн калыптоого багытталган дидактикалык каражаттар мугалимдердин билимин өркүндөтүү курстарында колдонууга сунушталат. Ал дидактикалык каражаттар мугалимдердин кесиптик жана инсандык касиеттерин өнүктүрүүгө шарт түзөт.

Изилдөөнүн жүрүшүндө теманын алкагынан тышкары турган бир катар илимий маселелер аныкталды. Алардын ичинен негизгилери катары, мындан аркы илимий изилдөөлөрдө эске алууга сунуштай турган маселелер катары рефлексиялоонун таанып-билүү ишмердүүлүгүнө жана педагогдун кесиптик имиджине болгон таасирлерин өзгөчө белгилейбиз.

КОЛДОНУЛГАН АДАБИЯТТАРДЫН ТИЗМЕСИ:

1. Абасов, З.А. Диалог в учебном процессе [Текст] / З.А. Абасов // Народное образование. - 1993. - № 9-10. - С. 43-45.
2. Абульханова-Славская, К.А. Деятельность и психология личности [Текст] / К.А. Абульханова-Славская // — М.: Наука, 1980. - 334 с.
3. Агеев, В.С. Механизмы социального восприятия [Текст] / В.С. Агеев // Психологический журнал. - 1989. - Т. 10. — № 2. - 63-71.
4. Азизходжаева Н.Н. Педагогические технологии и педагогического мастерство. Ташкент, 2003. 192 б.
5. Айдарова, М.Д. Башталгыч класстардын болочок мугалиминин кесиптик-инсандык сапаттарын калыптандыруунун педагогикалык негиздери [Текст]: Дис. ... пед. илим. кан. – Бишкек: 2012. - 180 бет.
6. Алимбеков, А. Университет мугалиминин дидактикалык ишмердүүлүгүн инсан таламдуу окутуу методдорунун негизинде уюштуруу / Алимбеков А., Алимов И. / И. Арабаев атындагы Кыргыз Мамлекеттик Университетинин жарчысы (3) 2012. Бишкек. 59-61
7. Алексеев, Н.Г. Способность к рефлексии как существенный компонент интеллектуальной культуры современного специалиста [Текст] / Н.Г. Алексеев // Проблемы и. методы формирования интеллектуальной культуры специалиста. - Новосибирск, 1984. - С. 100-102.
8. Алексеев, Н.Г. Направление изучения рефлексии [Текст] / Н.Г. Алексеев, И.С. Ладенко // Проблемы рефлексии. Современные комплексные исследования. - Новосибирск, 1987. - С. 3-12.
9. Алексеев, Н.Г. Уровни познавательной деятельности при решении творческих задач [Текст] / Н.Г. Алексеев, И.Н. Семенов // Новые исследования в психологии. - 1979. - № 2. - С. 3-7.
10. Алиев, Ш.А. Актуальность формирования умений и развитие навыков самостоятельной работы студентов. / Алиев Ш.А., Сыдыкова М. И. Арабаев атындагы Кыргыз Мамлекеттик Университетинин жарчысы (2) 2012. Бишкек. 324-327 б.

11. Ананьев, Б.Г. Человек как предмет познания [Текст] / Б.Г. Ананьев. - Л.: ЛГУ, 1969. – С. 351.
12. Анисимов, О.С. Развивающие игры. Игротехника. Методология [Текст]: в 2 т. / О.С. Анисимов. — М., 2006. Т. 2: Рефлексия опыта. - 250 с.
13. Аргентова, Т.Е. Стиль общения как фактор эффективности совместной деятельности [Текст] / Т.Е. Аргентова // Психологический журнал. - 1984. - Т. 5. - № 6. - С. 130-134.
14. Арутюнян, М.Ю. Обратная связь в системе восприятия человека человеком [Текст] / М.Ю. Арутюнян, Л.А. Петровская // Психология межличностного познания. - М., 1981. - С. 42-53.
15. Архипова, В.В. Коллективная организационная форма учебного процесса [Текст] / В.В. Архипова. // - СПб.: Интерс, - 1995. - С.135.
16. Асипова, Н.А. Эки баскычтуу жогорку билим берүүгө өтүүдө гү педагогикалык компетенттүүлүк маселелери / Асипова Н.А. И. Арабаев атындагы Кыргыз Мамлекеттик Университетинин жарчысы (3) 2012. Бишкек. 63-66 - бб.
17. Апыш Б., Бабаев Д., Жоробеков Т. Педагогика. Бишкек, - 2002. С.129-131.
18. Бадагуева, О.Р. Подготовка будущего учителя к инновационной деятельности в условиях сельского педагогического колледжа [Текст]:/ монография // О.Р. Бадагуева, Я.Б. Санжиева. - Иркутск: Изд- во ИГУ, - 2006.- С 195.
19. Байсалов, Ж.У. Системно-компетентный подход к формированию содержания учебника по профессиональной педагогике / Байсалов Ж.У., Васильев. И.Б. // Вестник КГУ им. И. Арабаева 2 (2012).- С.165-167.
20. Батаршев, А.В. Диагностика способности к общению [Текст] / А.В. Батаршев. // - СПб.: Питер, 2006. - С. 176.
21. Батищев, Г.С. Диалектический характер творческого отношения человека к миру [Текст] / Г.С. Батищев // - М. АН СССР, 1989. - С. 25.

22. Бачков, И.В. Психологические условия развития профессионального самосознания учителя [Текст]: автореф. дис. кан. психол. наук: 19.00.13 / И.В. Бачков // - М., 1995. – С. 16.
23. Берлянд, И.Е. Школа диалога культур [Текст] / И.Е. Берлянд // Школьные технологии. - 1999. - № 1/2. - С. 100-104.
24. Бекбоев, И.Б.К вопросу модернизации содержания образования на культуролого-компетентностной основе. Известия Кыргызской академии образования. - 2011 г.- №4, - С. 26-29.
25. Беляева А.П. Концептуальные основы развития профессионального образования / А.П. Беляева // - СПб.: Ин-т проф.-техн. образования Рос. Академии Образования, 1995. - С. 63.
26. Библер, В.С. На гранях логики культуры [Текст]: книга очерков / В.С. Библер // - М.: Русское феноменологическое общество, - 1997. – С. 440.
27. Бизяева, А.А. Рефлексивные процессы в сознании и деятельности учителя [Текст]: автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07 / А.А. Бизяева // - 1993.– С. 20.
28. Блонский, П.П. Как обеспечить будущим учителям знание возрастных особенностей детей [Текст] / П.П. Блонский // Педагогическое образование. - 1934. - № 6. - С. 40-44.
29. Блумер, Г. Общество как символическая интеракция [Текст] / Г. Блумер // Современная зарубежная социальная психология: тексты.-М.,1984.- С 73-179.
30. Бодалев, А.А. Психология межличностного общения [Текст]: учеб. пособие. - Рязань: РВШ МВД РФ, - С. 1994. -89.
31. Бондаревская, Е.В. Диагностика личностно-педагогической саморегуляции учителя [Текст] / Е.В. Бондаревская, Г.А. Качан. // - 1996. - Ростов н/Д. – С. 53.

32. Бондаренко, Л.В. Представление о рефлексии в философии, психологии и методологии [Текст] / Л.В. Бондаренко // Коллективный способ обучения. - 2005. - № 8. - С. 132-138.
33. Брушлинский, А.В. Андеграунд Диамата [Текст] Проблема субъекта в психологической науке / Под ред. А.В. Брушлинского, М.И. Воловиковой, В.Н. Дружинина. // - М.: «Академический проект», 2000. - С. 7-12.
34. Вачков, И.В. Групповые методы в работе школьного психолога [Текст] / И.В. Вачков. - 2002. - С 224.
35. Веракса, Н.А. Модель позиционного обучения студентов [Текст] / Н.А. Веракса // Вопросы психологии. - 1994. - № 3. - С. 122-129.
36. Вербицкий, А.А. Активное обучение в высшей школе: контекстный подход [Текст]: методическое пособие / А.А. Вербицкий. -1991.- М.: Высш. шк.,- С.20.
37. Вербицкий, А.А. Концепция знаково-контекстного обучения в вузе [Текст] / А. А. Вербицкий // - 1987. - №5.-С. 31-39.
38. Вербицкий, А.А. Совершенствование педагогического процесса в вузе [Текст]/ А. А. Вербицкий // - 2000. - №6.-С. 234-256.
39. Вербицкий А.А. Компетентностный подход и теория контекстного обучения: материалы к четвертому заседанию методол. семинара. / А.А.Вербицкий - М;2004. - С. 84.
40. Ветрова, В.В. Педагогическая рефлексия и условия ее формирования в процессе изучения дисциплин психологического цикла на заочных отделениях педвуза [Текст] /В.В. Ветрова // Проблемы профессионально-педагогической подготовки учителя: сб. научных трудов. -М., 1992. - С.23-28.
41. Волштейн, Л.Л.Педагогизация обучения на факультете иностранных языков [Текст] / Л.Л. Волштейн // Коллективный способ обучения. - 2005. - № 8. - С. 80-91.

42. Вульф, Б.З. Педагогика рефлексии [Текст]: взгляд на проф. подготовку учителя / Б.З. Вульф, В.Н. Харькин. - М.: Магистр, 1995. – С. 111.
43. Выготский, Л.С. Психология развития человека [Текст] / Л.С. Выготский. - М.: ЭКСМО, 2004. – С. 135
44. Выготский, Л.С. Педагогическая психология [Текст] / Л.С. Выготский. - М.: Педагогика - Пресс, 1991. - С. 536.
45. Вязникова, Л.Ф. Психологическая диагностика в педагогическом управлении [Текст] / Л.Ф. Вязникова // Теория и практика педагогического управления в школе. -М., 1989. - С. 24-31.
46. Вязникова, Л.Ф. Адаптационные возможности ребенка сквозь призму ценностей педагога [Текст] / Л.Ф. Вязникова // Гуманистическая педагогика: социально-психологическая адаптация детей в условиях образовательного учреждения: материалы Всероссийского семинара. - Хабаровск, 1999. -С. 32-37.
47. Вязникова, Л.Ф. Ценностно-ориентированное образование на ФППК [Текст] / Л.Ф. Вязникова // Материалы 43 научной конференции. - Хабаровск, 1997. - Вып. 2. - С. 50-53.
48. Вязникова, Л.Ф. Ценностные ориентации и их изучение [Текст] / Л.Ф. Вязникова // Управление в образовании: теория и практика. - Хабаровск, 1999. - С. 13-18.
49. Габай, Т.В. Педагогическая психология [Текст]: учеб. пособие / Т.В. Габай. - М.: МГУ, 1995. – С. 160.
50. Галкина, Н.В. Проблема психологических функций рефлексии в игровом обучении [Текст] / Н.В. Галкина // Игровое моделирование: Методология и практика. - Новосибирск, 1987. - С. 38-48.
51. Гальперин, П.Я. К учению об интериоризации [Текст] / П.Я. Гальперин // Введение в психологию. М.: «Книжный дом «Университет», 2000. - С. 239-259.
52. Гегель, Г. Собрание сочинений [Текст]: в 6 т. / Г. Гегель. - М.: Наука, 1993. Т. 5. - 1993. – С. 715.

53. Гершунский, Б.С. Прогнозирование в сфере образования: Теория и практика [Текст] / Б.С. Гершунский. - М.: ИТП ИМИО, 1994. - 240
54. Государственный образовательный стандарт высшего профессионального образования по направлению Педагогическое образование (бакалавр). - Б.: - 2013. - С. 166.
55. Государственные образовательные стандарты высшего профессионального образования: перспективы развития / под ред. Я.И.Кузьмина и-[и др.] - М.: Логос, 2004. - С. 328.
56. Гольдин, А.М. О работе учителя в парк-школе [Электронный ресурс] / А.М. Гольдин // Интернет-журнал "Эйдос". - 1998.-11 ноября. - <http://www.eidos.ru/journal/1998/1111-09.htm>.
57. Горленко, Н.М. Особенности организации индивидуальной работы учащихся и студентов [Текст] / Н.М. Горленко// Практика образования: научно-методические материалы / под ред. Г.А. Гуртовенко, И.Г. Литвинской. - Красноярск, 2004. - С. 100-105.
58. Горяинов, В.П. Формирование рефлексии как средства развития кадрового потенциала управления народным хозяйством: направления и методы развития и реализации [Текст] / В.П. Горяинов // Сборник трудов. -М.: ВНИИСИ, 1985. - Вып. 5. - С. 25-31.
59. Границкая, А.С. Научить думать и действовать: Адаптивная система обучения в школе [Текст]: книга для учителя / А.С. Границкая. -М.: Просвещение, 1991. - С. 175.
60. Глобализация образования: компетенции и системы кредитов. / Под общ. ред. проф. Ю.Б. Рубина. - М.: ООО «Маркет ДС Корпорейшн», 2005.- С. 409.
61. Гусинский, Э.Н. Образование личности [Текст]: пособие для преподавателей / Э.Н. Гусинский, Ю.И. Турчанинова. - М.: Интерпракс, - 1994. - С. 136.

62. Гуткина, Н.И. Личностная рефлексия в подростковом возрасте [Текст]: автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.01 / Н.И. Гуткина. -М., 1983.- С. 16.
63. Давыдов, В.В. Виды обобщения в обучении: Логико-психологические проблемы построения учебных предметов [Текст] / В.В. Давыдов. - М.: Педагогическое общество России, - 2000. - С. 480.
64. Давыдов, В.В. О функциях рефлексии в игровом обучении руководителей [Текст] / В.В. Давыдов, С.Д. Неверович, Н.В. Самоукина // Вопросы психологии. - 1990. - № 3. - С. 76-86.
65. Давыдов, В.В. Проблемы развивающего обучения [Текст] / В.В. Давыдов. - М.: Педагогика, 1986. - С. 98.
66. Давыдов, В.В. Теория развивающего обучения [Текст] / В.В. Давыдов. - М.: Интор, - 1996. - С. 544.
67. Давыдова, Г.И. Рефлексивно-диалогический подход к развитию личности [Электронный ресурс]/Г.И. Давыдова. - http://www.ipras.ru/ponomarev/abstracts_rus/Sessions/Davydova.html.
68. Джороев Т.А. Кыргыз тили сабактарында дидактикалык оюндар аркылуу окуучулардын тилдик, коммуникативдик компетенттүүлүгүн өстүрүү (башталгыч класстын мисалында) [Текст]: Дис. ...пед.илим.кан. – Бишкек: - 2014. 180 - б.
69. Дьюи, Дж. Психология и педагогика мышления. (Как мы мыслим) [Текст] / Дж. Дьюи; пер. с англ. Н.М. Никольской; ред. Ю.С. Рассказова. - М.: - 1999. - С. 192.
70. Демин В. А. Профессиональная компетентность специалиста: понятие и виды / В.А. Демин // Стандарты и мониторинг в образовании. - 2000. - № 4. - С. 34-42.
71. Дьяченко, В.К. Основное направление развития образования в современном мире [Текст] / В.К. Дьяченко. - М.: Школьные технологии, - 2005. - С. 512.

72. Дьяченко, В.К. Сотрудничество в обучении: О коллективном способе учебной работы [Текст]: книга для учителя / В.К. Дьяченко. -М.: Просвещение, 1991.- С. 192.
73. Емельянов, Ю.Н. Групповые методы социально- психологической подготовки специалистов [Текст] / Ю.Н. Емельянов // Вопросы психологии. - 1985. - № 6. - С. 88-95.
74. Емельянов, Ю.Н. Обучение общению в учебно- тренировочной группе [Текст] / Ю.Н. Емельянов // Психологический журнал. - 1987. - Т. 8. - № 2. - С. 81-87.
75. Жуков, Ю.М. Проблема диагностики социально- перцептивной компетентности в педагогическом общении [Текст] / Ю.М. Жуков, Л.А. Петровская // Активные методы обучения педагогическому общению и его оптимизация. - М., - 1983. -С. 90-97.
76. Журавлева, О.П. К проблеме активизации самостоятельной работы студентов [Текст] / О.П. Журавлева // Управление образовательным процессом в педагогическом вузе: материалы IV региональной научно-методической конференции. — Красноярск, - 2003. -20-21 мая. - С. 49-51.
77. Зак, А.З. Формирование психических новообразований в учебной деятельности [Текст] / А;З. Зак // Психическое развитие младших школьников / под ред. В.В. Давыдова - М.: Педагогика, - 1990. - 167 с.
78. Закон Кыргызской Республики о начальном профессиональном образовании. 26 нояб. 1999 г. // Эркин Тоо. - 1999. - 10 дек. - С. 8-9.
79. Запятая, О.В. Формирование и мониторинг общих умений коммуникации учащихся [Текст] / О.В. Запятая. - Красноярск: Поликом, - 2007. - 136 с.
80. Звенигородская, Г.П. Методологические и общетеоретические основы рефлексивного образования учащихся как процесс саморазвития [Текст] / Г.П. Звенигородской. // - Хабаровск: ХГПУ, - 2000-129 с.
81. Зимняя, И.А. Педагогическая психология [Текст]: учебник для вузов / И.А. Зимняя. // - М.: Логос, - 2000. - 384 с.

82. Зиновьев, А.А. К определению понятия связи [Текст] /Зиновьев, А.А.// Вопросы философии. - 1960. - № 8. – С. 67-90
83. Зинченко, А.П. Организация рефлексии в процессах коллективного решения проблем [Текст] / А.П. Зинченко // Рефлексия в науке и обучении: тезисы докладов и сообщений. - Новосибирск, 1984. - С. 204-206.
84. Зулпукарова, Д.И. Башталгыч класстардын математика сабагында компьютердик технологияны колдонуп окутуунун дидактикалык негиздери [Текст]: Дис. ... пед.илим.кан. –Бишкек: - 2014. -164 -б.
85. Игнатъева Е.Ю. Образовательный процесс по специальности «Управление качеством»: взгляд с точки зрения компетентностного подхода / Е.Ю. Игнатъева // Качество. Инновации. Образование. - 2005.-№4.-С. 3-8.
86. Ильина, Н.Ф. Профессиональное становление педагога в инновационном комплексе [Текст]: дис. ... канд. пед.наук: 13.00.01 / Н.Ф. Ильина. - Красноярск, - 2006. - С. 198.
87. Ильина, Н.Ф. Университет непрерывного образования как форма подготовки педагогических кадров к инновационной деятельности [Текст] / Н.Ф. Ильина // Методологические и теоретические подходы к решению проблем практики образования: сб. статей. - Красноярск: Поликом, - 2004. - С. 46-58.
88. Исаев, Е.И. Проблемы проектирования психологического образования педагога [Текст] / Е.И. Исаев // Вопросы психологии. -1997.-№6.- С. 48.
89. Казиева, Г.К. Башталгыч мектептин болочок мугалимдерин математика сабагында геометриялык материалдарды окутууга даярдоонун методикасы [Текст]: Дис. ...пе.илим.кан. –Бишкек: - 2011. – 180 –б.
90. Кан-Калик, В.А. Педагогическая деятельность как творческий процесс (эмоционально-коммуникативный аспект педагогического творчества) [Текст]: дис. ... д-ра психол. наук: 19.00.01 / В.А. Кан- Калик. - Л., 1985.- С. 176
91. Кан-Калик, В.А. Педагогическое творчество [Текст] /Кан-Калик, В.А, Никандров, Н.Д. -М.: Педагогика, - 1990. – С. 144.

92. Кант, И. Критика чистого разума [Текст] / И. Кант. - М.: Мысль, - 1994. - С. 442-513.
93. Каниметов, Ж.К. Кыргыз Республикасындагы жалпы билим берүү системасын реформалоо жана анын өнүгүү багыттары./ Вестник. КГУ им. И.Арабаева.(3). – 2012. - Бишкек. - 16-20 – б.
94. Карпинский, А.В. Об организации обучения в малочисленной сельской школе в разновозрастных учебных группах [Текст] /В. Карпинский // Практика образования: научно-методические материалы / под общ. ред. Г.А. Гуртовенко, И.Г. Литвинской. — Красноярск, - 2004. -С.73-83.
95. Карпов, А.В. Рефлексивность как психическое свойство и методика ее диагностики [Текст] / А.В. Карпов // Психологический журнал. - 2003. - Т. 24. - № 5. - С. 45-57.
96. Карпов, А.В. Психология рефлексии [Текст] / А.В. Карпов, И.М. Скитяева. - М.: ИП РАН, - 2002. –С. 96-100.
97. Карпов, А.В. Закономерности структурной организации рефлексивных процессов / А.В. Карпов // Психологический журнал. - 2006. - № 6. - С. 18-28.
98. Карпов, А.В. Психология рефлексивных механизмов деятельности / А.В. Карпов. - М.: ИП РАН, - 2004. - С. 424.
99. Карпович, Д.И. Основные характеристики коллективных учебных занятий [Текст] / Д.И. Карпович // Практика образования: научно-методические материалы / под общ. ред. Г.А. Гуртовенко. - Красноярск, - 2004. - С. 44-59.
100. Касымова Г.А. Келечектеги башталгыч мектеп мугалимдеринин окуучулардын окуу жетишкендиктерин баалоо компетенттүүлүгүн калыптандыруунун педагогикалык шарттары [Текст]: Дис. ...пед.илим.кан. — Бишкек: - 2014. – 160 - б.
101. Korthagen Fred A.J., Kessels Jos P.A. M. Linking theory and practice: changing the pedagogy of teacher education // Educ.Res. - 1999. - Vol.28.

102. Кларин, М.В. Инновации в мировой педагогике. Обучение на основе исследования, игры, дискуссии [Текст] / М.В. Кларин. - Рига: Эксперимент,- 1998. – С. 180.
103. Коджаспирова, Г.М. Педагогика [Текст]: практикум и методические материалы / Г.М. Коджаспирова. — М.: Владос, 2003. – С. 416.
104. Кондратьева, С.В. Совершенствование рефлексивных умений студентов педвуза в процессе подготовки их к профессиональной педагогической деятельности [Текст] / С.В. Кондратьева, А. Кривошеев, // Рефлексивные процессы и творчество: в 2 ч. - Новосибирск, 1990. - Ч. 2. - С. 115-118.
105. Крупенин, А.Л. Эффективный учитель. Практическая психология для педагогов [Текст] / А.Л. Крупенин, И.М. Крохина. - Ростов-н/Д: Феникс, 1995. – С. 478.
106. Ксензова, Г.Ю. Механизм самоопределения школьника [Текст] / Г.Ю. Ксензова // Директор школы. - 2000. - № 6. - С. 63-71.
107. Кузьмина, Н.В. Педагогическое мастерство учителя как фактор развития способности учащихся [Текст] / Н.В. Кузьмина // Вопросы психологии. -1984. - № 1. - С. 20-26.
108. Кулагина, И.Ю. Возрастная психология: Полный жизненный цикл развития человека [Текст]: учеб. пособие для студентов высших учебных заведений / И.Ю. Кулагина, В.Н. Кулюткин. - М.: Сфера, 2001. - С.464.
109. Куликова, Л.Н. Проблемы саморазвития личности [Текст] / Л.Н. Куликова. // - Хабаровск: Изд-во ХГПУ, 1997. – С. 73.
110. Кулюткин, Ю.Н. Психологическое знание и учитель [Текст] /Ю.Н. Кулюткин // Вопросы психологии. - 1983. - № 3. - С. 51-61.
111. Кулюткин, Ю.Н. Творческое мышление в профессиональной деятельности учителя [Текст] / Ю.Н. Кулюткин // Вопросы психологии: - 1986. - № 2. - С. 49-53.

112. Курганов, С.Ю. Диалог как способ творческого мышления учителя и ученика на уроке [Текст] / С.Ю. Курганов // Человек в зеркале культуры и образования. - М., 1988. – С. 102.
113. Курганов, С.Ю. Психологические проблемы учебного диалога [Текст] / С. Ю. Курганов // Вопросы психологии. - 1988. - № 2. – С. 234.
114. Курганов, С. Ю. Ребенок и взрослый в учебном диалоге [Текст] / С.Ю. Курганов // - М.: Просвещение, - 1989. – С. 256.
115. Кусаинов, Г.М. Сущность процесса обучения: естественнонаучный подход [Текст] / Г.М. Кусаинов, Е.А. Набиев. — Алматы Гылым, 1995.
116. Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн токтому. Кыргыз Республикасынын билим жана илим министрлигинин чечими менен бекитилген. № 201. 23-март. 2012 - ж.
117. Кыргыз Республикасынын Билим берүү жана илим министрлигинин Буйругу менен бекитилген Кыргыз Республикасынын жогорку кесиптик билим берүүсүнүн классификациясында жогорку билим берүүнүн даярдоо багыттары менен адистиктеринин тизмеси. № 752/1. – 29 - декабрь. – 2000 – ж.
118. Лебединцев, В.Б. Виды учебной деятельности в парах [Текст] /В.Б. Лебединцев // Школьные технологии. - 2005. - № 4.-С. 102-112.
119. Левитан, К.М. Основы педагогической деонтологии [Текст] / К.М. Левитан. // - М.: Наука, 1994. - С. 191.
120. Лейбниц, Г.В. Новые опыты о человеческом разуме [Текст] / Г.В. Лейбниц. // - М., 1996. - С. 484.
121. Леонтьев, А.А. Деятельность и общение [Текст] / А.А. Леонтьев // Вопросы философии. - 1979. -№ 1. - С. 121-132.
122. Лепский, В.Е. Становление стратегических субъектов: постановка проблемы [Текст] / В.Е. Лепский // Рефлексивные процессы и управление. - 2002. - № 1. - Т. 2. - С. 5-24.
123. Лернер, И.Я. Качество знаний учащихся. Какими они должны быть [Текст] / И:Я. Лернер. // -М.:Знание, - 1987. – С. 102.

124. Ляудис, В.Я. Методика преподавания психологии [Текст] / В.Я. Ляудис. // -М.: Изд-во УРАО, - 2000. – С. 128.
125. Лефевр, В.А.Рефлексия / В.А. Лефевр. // - М.: Когито-Центр, - 2003. - С. 496.
126. Мамбетакунов, Э.М. Компетентностный подход в педагогическому образованию // Вестник КНУ имени Дж. Баласагына. Выпуск -1. ISBN 5-658-00810 X. г. Бишкек 2011 - С. 37-39 .
127. Мамбетакунов, Э.М. Педагогиканын негиздери [Текст] / Э.М.Мамбетакунов, Т.М.Сияев // – Бишкек. - 2008. 302- б.
128. Маркова, А.К. Психология профессионализма [Текст] / А.К. Маркова. - М.: Знание, 1996. - С. 137.
129. Маркова, А.К. Психология труда учителя [Текст] / А.К. Маркова. - М.: Просвещение, 1993. - С. 192.
130. Маркова, Н.В. Педагогическая рефлексия как средство личностной самореализации будущих учителей в учебно-профессиональной деятельности [Текст] / Н.В. Маркова // Наука и школа. - 1997. - № 4. - С. 22
131. Матюшкин, А.М. Психологическая структура, динамика и развитие познавательной активности [Текст] / А.М. Матюшкин // Вопросы психологии. - 1982. -№ 4. - С. 5-18.
132. Метаева, В.А. Методологическое обоснование рефлексивных методик [Текст] / В.А. Метаева Н Педагогика. - 2006. № 7. - С. 38-44.
133. Методология рефлексии концептуальных схем деятельности поиска и принятия решений [Текст] / Н.Г.Алексеев, В.К. Зарецкий, И.С. Ладенко [и др]. - Новосибирск: НГУ, - 1991. – С. 205.
134. Методология, теория и практика коллективных учебных занятий [Текст]: учебно-методическое пособие / под. ред. Д.И. Карповича, В.Б. Лебединцева. -Красноярск, 2003. – С. 112.

135. Минова, М.В. Реформирование образования: от педагогики знания к педагогике понимания [Текст] / М.В. Минова // Методологические и теоретические подходы к решению проблем практики образования: сборник статей. - Красноярск: Поликом, 2004. - С. 93-98.
136. Миронова, М.Н. Попытка целостного подхода к построению модели личности учителя [Текст] / М.Н. Миронова // Вопросы психологии. - 1998. - № 1. - С. 44-55.
137. Митина, Л.М. Формирование профессионального самосознания учителя [Текст] / Л.М. Митина // Вопросы психологии. - 1990. - №3. - С. 58-64.
138. Неверович, С.Д. Методика изучения элементов рефлексивного анализа юных шахматистов [Текст] / С.Д. Неверович, Н.В. Самоукина, Е. Н. Кучумова // Вопросы психологии. - 1996. - № 3.-С. 94-100.
139. Никитаев, В. Философия и власть: Георгий Щедровицкий [Текст] / В. Никитаев // Кентавр. - 2004. - № 34.
140. Омаралиев, А.Ч. Организационно-педагогические основы профессиональной подготовки учителя информатики в процессе повышения квалификации [Текст]: автореф. дис. кан. пед. наук: 13.00.01 / Омаралиев А.Ч. - Б., 2008. - С. 27.
141. Орлова, И.В. Тренинг профессионального самопознания: теория, диагностика и практика педагогической рефлексии / И.В. Орлова. – СПб.: Речь, 2006. –С. 128.
142. О президентской образовательной программе "Кадры XXI века": Указ Президента Кырг. Респ. 11 сент. 1995 г. // Нормат. акты Кырг. Респ. Экономика. 1995. - №9. - С. 12, Прил.: Основные направления.
143. Петрова, Н.В. Педагогическое проектирование совместной деятельности преподавателя и студентов как фактор совершенствования профессионально - творческой подготовки высших учебных заведений [Текст]: дис. канд. пед. наук: 13.00.08 /Н.В. Петрова. -Челябинск, - 1998. – С. 182.

144. Пиняева, С.Е. Личностное и профессиональное развитие в период зрелости [Текст] / С.Е. Пиняева, Н.В. Андреев // Вопросы психологии. - 1998. - № 2. - С. 3-10.
145. Пономарева, В.В. Психодиагностика рефлексивности как метод социально-психологического исследования управленческой деятельности [Текст]: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.01, 19.00.05 / - 2000. – С. 200.
146. Пономарева.В.В - Ярославль, Практическая психология для преподавателей [Текст]. - М.: Филинь, - 1997.- С. 188.
147. Постановление об устоновлении двухуровневой структуры высшего профессионального образования. г.Бишкек. от 23 августа 2011 года N 496
148. Психологическая диагностика. Проблемы и исследования [Текст]. – М.: Педагогика, - 1981. – С. 232.
149. Пьянкова, Г.С. Развитие рефлексивного сознания как условие личностного роста / Г.С. Пьянкова // Актуальные проблемы организации, профилактики, лечения, реабилитации зависимостей от психоактивных веществ: тез. регион. научн.-практ. конф. - Лесосибирск: ООО «Надеждинка», 1998. - С. 25-26.
150. Пьянкова, Г.С. Развитие профессиональной рефлексии: учебное пособие для вузов / Г.С. Пьянкова; Краснояр. гос. пед. ун-т им. В.П. Астафьева.- Красноярск, - 2009. - С. 244.
151. Рахимова М.Р. История образования и педагогической мысли/ Рахимова М.Р. Панкова Т.В, Калдыбаева А.Т. Бишкек. - 2002. – С. 316.
152. Реан, А.А. Рефлексивно-перцептивный анализ деятельности педагога [Текст] / А.А. Реан // Вопросы психологии. -1990.- № 2.- С. 77-81.
153. Реан, А.А. Социальная педагогическая психология [Текст] / А.А. Реан, Я. Л. Коломинский. // – СП б.: Питер, 1999. - С. 416.
154. Регуш, Л.А. Прогностическая способность учителя и ее диагностика [Текст] / Л.А. Регуш. // - Л.: Изд-во ЛГПИ, 1989. - С. 89.
155. Родина. О.Н. Рефлексия, мышление, квазирефлексивные структуры / О.Н.Родина // Рефлексивные процессы и управление. - 2003. - № 1.- С. 102.

156. Российская педагогическая энциклопедия [Текст]. В 2 т. Т. 1. А - М. / гл. ред. В.В. Давыдов. - М.: Большая Российская энциклопедия, 1993. - 607
157. Рубинштейн, С.Л. Основы общей психологии [Текст]. В 2 т. Т. 1 / С.Л. Рубинштейн. // - М.: Педагогика, 1989. - С. 101.
158. Рубинштейн, С.Л. Основы общей психологии [Текст] /С. Л. Рубинштейн. – СПб.: Питер, 1999. - С. 720.
159. Рубинштейн, С.Л. Принцип творческой самодеятельности. К философским основам современной педагогики [Текст] / С.Л. Рубинштейн // Вопросы психологии. — 1989. – № 4. – С. 123.
160. Рубинштейн, С.Л. Проблемы общей психологии [Текст] / С.Л. Рубинштейн. // - М.: Педагогика, - 1975. - С. 416.
161. Рубцов, В.В. Организация и развитие совместных действий детей в процессе обучения [Текст] / В.В. Рубцов. // -М.: Педагогика, 1987. – С. 160.
162. Рубцов, В.В. Совместная учебная деятельность в контексте проблемы соотношения социальных взаимодействий и обучения [Текст] / В.В. Рубцов // Вопросы психологии. - 1998. - № 5. - С. 49-59.
163. Самоукина, Н.В. Активизация школьников в профессиональном самоопределении [Текст] / Н.В. Самоукина // Вопросы психологии. - 1990. - № 1 . - С. 69-76.
164. Сборник государственных образовательных стандартов высшего профессионального образование: -Ч.2. -Б.: - 2004.- С. 388.
165. Селевко, Г.К. Современные образовательные технологии [Текст] /Г.К. Селевко. // - М.: Народное образование, - 1998. - С. 256.
166. Семенов, И.Н. Рефлексивно-психологические аспекты развития и профессионального самоопределения личности [Текст] / И.Н. Семенов, И.А. Савенков // Мир психологии. - 2007. - № 2. - С. 203-217.
167. Семенов, И.Н. Рефлексивная психология и педагогика творческого мышления [Текст] / И.Н. Семенов, С.Ю. Степанов. - Запорожье: ЗГУ, 1992.- С. 189.

168. Семенов, И.Н. Рефлексия в организации творческого мышления и саморазвития личности [Текст] / И.Н. Семенов, С. Ю. Степанов // Вопросы психологии. -1983. -№ 2 . - С. 35-42.
169. Сенновский, И.Б. Система управленческой деятельности учителя в модульной педагогической технологии [Текст] / И.Б. Сенновский // Школьные технологии. -1997. - № 2. - С. 64-72.
170. Сенько, Ю.В. Гуманитарные основы педагогического образования. Курс лекций. [Текст] / Ю.В. Сенько. - М.: Академия, - 2000. - С. 249.
171. Сенько, Ю.В. Стиль педагогического мышления в вопросах: учебное пособие [Текст] / Ю.В. Сенько. - М.: Дрофа, - 2009. – С. 271.
172. Сергеев, Н.К. Непрерывное педагогическое образование: концепция и технологии учебно-научно-педагогических комплексов (вопросы теории) [Текст]: монография / Н.К. Сергеев. - Волгоград: - 1997. - С. 280.
173. Сиденко, А.С. Релаксивный педагогический диалог [Текст] / А.С. Сиденко // Школьные технологии. - 1999. -№1/2. - 161 – С. 175.
174. Сияев, Т.М. Ийгилик булагы/ Бишкек. - 2016. 26 - 30- бб.
175. Сияев,Т.М., Султаналиева, Ш.К Кесиптик ишмердүүлүккө даярдоодо педагогикалык рефлексияны өнүктүрүүнүн шарттары жана каражаттары. Азыркы мезгилдин педагогу: теория жана практика: илимий жыйнак III чыгарылышы Бишкек, - 2011. - 47-51- б.
176. Скок, Г Б. Как анализировать собственную педагогическую деятельность [Текст]: учеб. пособие для преподавателей / Г.Б. Скок; отв. ред. Ю.А. Кудрявцев. Педагогическое общество России, - 2000. - С. 102.
177. Сластенин, В.А. Высшее педагогическое образование в России: традиции, проблемы, перспективы [Текст] / В.А. Сластенин // Наука и школа. - 1998. - № 2. - С. 8-17.
178. Сластенин, В.А. Профессионально-педагогическая подготовка современного учителя [Текст] / В.А. Сластенин, А.И. Мищенко // Советская педагогика. - 1991. - № 10. - С. 79-84.

179. Слостенин, В.А. О проектировании содержания высшего педагогического образования [Текст] / В.А. Слостенин // Преподаватель. - 1999. - № 5. - С. 5-11.
180. Слостенин, В.А. Педагогика: инновационная деятельность [Текст] / В.А. Слостенин, Л.С. Подымова. // - М.: Магистр, - 1997. - С. 224.
181. Слостенин, В.А. Психологические проблемы подготовки учителя к коллективной педагогической деятельности [Текст] / А.Слостенин, Н.В. Тамарина // Вопросы психологии. - 1986. - № 3. – С. 63-70.
182. Слободчиков, В.И. Основы психологической антропологии. Психология развития человека: Развитие субъективной реальности в онтогенезе [Текст]: учеб. пособие для вузов / В.И. Слободчиков, Е.И. Исаев. - М.: Школа пресса, 2000. - С. 416.
183. Слободчиков, В.И. Психологические условия введения студентов в профессию педагога [Текст] / В.И. Слободчиков, Е.И. Исаев, // Вопросы психологии. - 1996. - № 4. - С. 24-32.
184. Слободчиков, В.И. Генезис рефлексивного сознания в младшем школьном возрасте [Текст] / В.И. Слободчиков, Г.А. Цукерман // Вопросы психологии. - 1990. - № 3. - С. 25-35.
185. Станкин, М.И. Профессиональные способности педагога: Акмеология воспитания и обучения [Текст] / М.И. Станкин. -М.: Московский психолого-социальный институт: Флинта, 1998. - С. 368.
186. Степанов, С.Ю. Рефлексивно-инновационный подход к подготовке управленческих кадров [Текст] / С.Ю. Степанов, Е.П. Варламов // Вопросы психологии. - 1995. - № 1. - С. 60-68.
187. Суртаева, Н.Н. Технология индивидуальных образовательных траекторий [Текст] / Н.Н. Суртаева // Химия в школе. - 2001. - №5.-С.12
188. Султаналиева, Ш.К. Педагогикалык рефлексияга үйрөтүүнүн ыктары. [Текст] / Ш.К.Султаналиева // Жалал-Абад мамлекеттик университетинин Жарчысы. Педагогика жана психология. - 2012. - № 1(26). - 225-228 – бб.

189. Султаналиева, Ш.К. Рефлексианы өнүктүрүүгө багытталган көнүгүүлөрдүн өзгөчөлүктөрү [Текст] / Ш.К.Султаналиева // И.Арабаев атындагы КУУнин Жарчысы. - 2012. - № 4. – 100-106-бб.

190. Султаналиева, Ш.К. Тренинг, направленный на формирование навыков рефлексии будущего учителя. [Текст] / Т.М. Сияев, Ш.К. Султаналиева // Актуальные проблемы педагогики и психологии в России и за рубежом.–Новосибирск. - Выпуск III. - 2016. - С.152-155.

191. Султаналиева, Ш.К. Теоретический аспект рефлексивной деятельности будущего учителя. [Текст] / Ш.К.Султаналиева // Основные вопросы теории и практики педагогики и психологии.- 2016. Выпуск III. - С. 118-120.

192. Ткач, Е.Н. Социальная рефлексия учителя как условие и средство его профессионального саморазвития [Текст]: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07 / Е.Н. Ткач. - Хабаровск, - 2000. - С. 168.

193. Ткач, Е.Н. Рефлексивно-перцептивный анализ деятельности учителя как один из важных факторов педагогической продуктивности [Текст] / Е.Н. Ткач // Материалы 1-й региональной научно-практической конференции «Психология и практика». - Хабаровск, 1999. -С. 53-57.

194. Третьяков, П.И. Адаптивное управление педагогическими системами [Текст]: учеб. пособие для студентов высших педагогических учебных заведений / П.И. Третьяков. - М.: Академия, 2003. – С. 368.

195. Ушева, Т.Ф. Формирование и мониторинг рефлексивных умений учащихся [Текст] / Т.Ф. Ушева. -Красноярск: ККИПКРО, 2005. - С. - 88.

196. Ушева, Т.Ф. Педагогические условия формирования рефлексивных умений студентов в учебном процессе вуза [Текст]: Дис. ... кан.пед.наук. – Иркутск: - 2009. – С. 140.

197. Учебный план. Специальность 540605 “Педагогика и методика начального образования” - №101116. - 24.09.2010.

198. Учебный план. Багыты Педагогика 550700 “Начальное образование” - № 240312. - 27.01.201

199. Федотова, Е.Л. Взаимодействие педагога и школьника в условиях воспитательной системы как фактор саморазвития личности [Текст] / Е.Л. Федотова // Личность педагога в воспитательной системе образовательного учреждения. - Хабаровск, - 1998. - С. 58-67.
200. Цукерман, Г.А. Формирование учебной деятельности в коллективно-распределенной форме [Текст]: дис. ...канд. психол. наук: 19.00.01 / Г.А. Цукерман. // - М., - 1980. - 196 с.
201. Шнейдер, Л.Б. Профессиональная идентичность: теория, эксперимент, тренинг [Текст]: учеб. пособие / Л.Б. Шнейдер. - М.: Изд-во Московского психологическо-социального института. 2002. – С. 154.
202. Штоф, В.А. Роль моделей в познании [Текст] / В.А. Штоф. // Л.: Изд-во Ленинградского университета, 1963. – С. 127.
203. Щедровицкий, Г.П. Избранные труды [Текст] / - М.: Изд-во шк. культ, политики, - 1995. – С. 760.
204. Щедровицкий, Г.П. Коммуникация, деятельность, рефлексия [Текст]/ Г.П.Щедровицкий // Исследование речь мыслительной деятельности. - Алма-Ата, 1974. - С. - 12-28.
205. Щедровицкий, Г.П. Очерки по философии образования [Текст] /Г. П. Щедровицкий. // - М.: - 1993. – С. 154.
206. Щедровицкий, Г.П. Путеводитель по методологии организации, руководства и управления [Текст]: хрестоматия / Г.П. Щедровицкий. // - М.: - 2002. - С.
207. Щедровицкий, Г.П. Рефлексия в деятельности [Текст] / Г.П. Щедровицкий // - 1994. -№ 3-4. -С. 76-121.
208. Эльконин, Б.Д. Об одном из путей психологического изучения рефлексии [Текст] / Б.Д. Эльконин // - Новосибирск, 1987. – С. 152.
209. Эсенгулова, М. Личностно ориентированное образование в высшей школе [Текст] / М. Эсенгулова, Диана Любельска, Саймон Дженкинс, Н.Талиев // Учено – методическое пособие. – Бишкек, 2010. – С. 112.

Кымбаттуу студент!

Сизди чын ыкластан катышууга жана «таза» (фалишь эмес), чыныгы жоопторду берүүгө чакырам. Сизге алдын-ала ыраазычылык!!!

- Мага абдан жакан ысым (кайнама ысым) _____
1. Туулган күнүм, убактысы (эртең менен, күндүз, кечинде, түн ичинде) _____
 2. Боюм _____, акыркы жолу ченөө _____
 3. Салмагым _____, акыркы жолу ченөө _____
 4. Кан басымым _____, акыркы жолу ченөө _____
 5. Көзүмдүн абалы _____, көз айнегим _____ акыркы жолу ченөө _____
 6. Мен абдан кубангандагы эмоциямдын «жарылышы»: _____
 7. Мен жакшы эмоцияны көпкө чейин сактай алам, анткени: _____
 8. Мен абдан чоң кайгыга учураганда, Менин абалым: _____
 9. Мен ал кайгыдан кантип жана канча мезгилде чыга алам: _____
 10. Мени адатта _____ Адам дешет, ал эми чындыгында Мен _____
 11. Мен чыгармачылык ийгиликтерге, эми даяр болдум, анткени _____
 12. Менин чыгармачылык изденүүмө «түрткү» факторлор: _____
 13. Менин «гүлдөп өсүшүмө» тоскоол болгон шарттар, факторлор: _____
 14. Мен дайыма «күрөшүп» жүрөм, ал күрөшүү негизинен «кимге» же «эмнеге» багытталган: _____
 15. Мен эгерде ыр, сүрөт жана башка эмгек жазсам, аны «кимге» же «эмнеге» арнайм _____

Шифр _____

МЕНИН АВТО СҮРӨТҮМ

1. Менин жүрүш-турумдун эң негизги өзгөчөлүктөрү _____
2. Менин үнүмдүн чыгышы, бийиктиги, сүйлөө ылдамдыгым _____
3. Менин эң көп колдонгом сөзүм, мимикам жана жаңсоом _____
4. Менин кийимдеримдин өңдөрү жана стили _____
5. Пикир алуушууда, Мен көбүнчө _____
6. Менин кол жазмамдын негизги өзгөчөлүктөрү _____
7. Мен эң жакшы көргөн тамак жана суусундук _____

А.В.Карповдун рефлексиянын жекече методикасы

Сыналуучуга нускама: «Сиздин астыңызда суратманын бир нече ырастоолоруна жооп берүү милдети турат. Жооптор бланкында суроонун каршысына сиздин жоопко туура келүүчү санды койгула: 1 — абсолюттуу туура эмес; 2 — туура эмес; 3 — туура эмес окшойт; 4 — билбейм; 5 — туура

окшойт; 6 - туура; 7 – абдан туура. Жооптун үстүнөн узак ойлонбоңуз. Бул учурда туура жана туура эмес жооптор боло албай турганын эсте туткула».

Суратманын тексти

1. Жакшы китепти окуп чыгып, мен анан дайыма ошол жөнүндө ойлоном; аны кимдир бирөө менен талкуулоону каалайм.
2. Менден капыстан күтүүсүз бир нерсе тууралуу сурашканда, мен биринчи башыма келген жоопту айтып коё алам.
3. Иш боюнча чалуу үчүн телефондун трубкасын көтөрүүдөн мурда, мен адатта алдыда турган кеп-сөздү оюмда пландаштырам.
4. Кандайдыр бир жаңылыштык кетирип, мен анан узакка чейин ал тууралуу ойлордон баш көтөрө албайм.
5. Мен бир нерсени ойлонуп же башка адам менен маектешип жатканда, мага капыстан ойлор чынжырынын башаты эмне болгонун эстөө кызыктуу болот.
6. Оор тапшырмага киришип жатып, мен алдыда турган оорчулуктар жөнүндө ойлонбоого аракеттенем.
7. Мен үчүн башкысы – өз ишмердүүлүгүмдүн түпкү максатын элестетүү, ал эми майда-чүйдөсү экинчи даражадагы мааниге ээ.
8. Кимдир бирөө эмне үчүн мага нааразы экенин мен түшүнө албаган учур болот.
9. Мен өзүмдү башка адамдын ордуна көп коём.
10. Мен үчүн астыда турган иштин жүрүшүн майда-чүйдөсүнө чейин элестетүү маанилүү.
11. Эгер мен күн мурун план түзбөсөм, мага олуттуу катты жазуу оор болот эле.
12. Мен өз жолсуздуктарымдын үстүнөн ой жорууну эмес, аракеттенүүнү артык көрөм.
13. Мен салыштырмалуу кымбат буюм сатып алуу жөнүндө чечимди жетишерлик жеңил кабыл алам.
14. Эреже катары, бир нерсени ойлоштуруп, мен өз ойлорумду акылымда салмактайм, майда-чүйдөсүн тактайм, бардык варианттарын карап чыгам.
15. Мен өз келечегим жөнүндө кабатырланам.
16. Көпчүлүк кырдаалдарда башка биринчи келген ойду жетекчиликке алып, тез аракеттенүү керек деп ойлойм.
17. Кээде мен ойлонулбаган чечимдерди кабыл алам.
18. Маекти аяктап, өз көз карашымды коргоо үчүн улам жаңы жүйөөлөрдү келтирип, мен аны оюмда уланткан учурлар болот.
19. Эгер чатак болуп өтсө, анда ким күнөөлүү экенине ой жоруп, мен биринчи кезекте өзүмдөн баштайм.
20. Чечим кабыл алардан мурда, мен дайыма баарын тыкыр ойлоштурууга жана салмактоого аракеттенем.
21. Мен кээде айланадагылар менден кандай жүрүм-турумду күтүшкөнүн алдын ала биле албаганыман улам, менде чатактар болот.
22. Башка адам менен кеп-сөздү ойлоштуруп, мен аны менен оюмда диалог жүргүзгөн учурлар болот.

23. Менин сөздөрүм менен жосундарым башка адамдарда кандай ойлор менен сезимдерди жаратканын мен ойлобоого аракеттенем.
24. Башка адамга эскертүү жасардан мурун, мен аны ыза кылып албас үчүн сөзсүз муну кандай сөздөр менен айтууну ойлоном.
25. Оор милдетти чечип жатып, мен керек болсо башка иштерди жасап жатканда да анын үстүнөн ойлоном.
26. Эгер мен кимдир бирөө менен чатакташсам, анда көпчүлүк учурда өзүмдү айыптуумун деп эсептебейм.
27. Мен айткан сөзүмө өкүнгөн учур сейрек болот.
- Ушул 27 ырастоонун ичинен 15и түз ырастоолор болуп саналат (суроолордун номерлери: 1, 3, 4, 5, 9, 11, 14, 15, 18, 19, 20, 22, 24, 25). Калган 12си–тескери ырастоолор, муну жыйынтык упайды алуу үчүн түз суроолордо сыналуучунун жоопторуна туура келген сандар, ал эми тескери суроолордо – жооптор шкаласынын инверсиясында алынгандарга алмаштырылган маанилер суммаланат.

4-тиркеме

«Педагогика 2» курсу боюнча тесттер

1. *Педагогика илими – бул*
- а) инсандын өнүгүү өзгөчөлүгүн изилдейт; б) окутуу жана тарбиялоо процесси жөнүндөгү илим; в) тарбиялоо жана окутуу боюнча чеберчиликтин жыйындысы; г) тарбияланууга таасир этүүнүн законченемдүүлүктөрү; д) адамды тарбиялоо жөнүндөгү илим.
2. *“Чебердикти калыптоо” эмгеги* таандык:
- а) Демокритке; б) Сократка; в) Платонго; г) Квинтилианга; д) Аристотелге.
3. *“Улуу дидактика” эмгегинин автору.....*
- а) Я. Коменский; б) Дж. Локк; в) М. Монтель; г) Ф. Рабле; д) К. Гельвеций.
4. *Инсанды калыптоодогу багытталган жана уюштурулган процесс* деп аталат.
- а) окутуу; б) тарбиялоо; в) калыптоо; г) өнүктүрүү; д) билим берүү;
5. *Жалпы педагогика төмөнкү бөлүктөрдөн турат:*
- а) дидактика, тарбиялоо теориясы; б) педагогикалык жалпы негиздери, дидактика, тарбиялоо теориясы, мектеп таануу; в) педагогикалык жалпы негиздери, дидактика, тарбиялоо теориясы, окутуунун диагностикасы; г) дидактика, тарбиялоо теориясы, мектеп таануу; д) дидактика, мектеп таануу, билим системасын башкаруунун негиздери, тарбиялоонун теориясы.
6. *Эксперименттин түрлөрү:*
- а) абалды аныктоочу, текшерүүчү, өзгөртүүчү, жайылтуучу;
- б) абалды аныктоочу, кайталануучу, өзгөртүүчү, жайылтуучу;
- в) абалды аныктоочу, кайталануучу;
- г) абалды аныктоочу, өзгөртүүчү, жайылтуучу;
- д) текшерүүчү, абалды аныктоочу, өзгөртүүчү, кайталануучу.

7. “Педагогикалык факт” (кубулуш) педагогика илиминин..... болуп саналат.

а) субъектиси; б) объектиси; в) методу; г) максаты; д) жыйынтыгы.

8. - инсандын өз алдынча жана акыл эстүүлүк менен алган билимдерди практикада колдонуу ыкмаларына ээ болушу.

а) билим; б) көндүм; в) билгичтик; г) илим; д) кайталоо.

9. ... - көптөгөн кайталоонун негизинде билгичтиктин жогорку деңгээлге өсүп жетилиши.

а) билим; б) көндүм; в) илим; г) практика; д) билгичтик.

10. Начар көргөн жана сокур балдарды тарбиялоо жана окутуу жөнүндөгү педагогикалык илим деп аталат.

а) сурдопедагогика; б) тифлопедагогика; в) логопедия; г) олигофренопедагогика; д) салыштырма педагогика.

11. Өнүгүүнүн негизги факторлору:

а) тукум куучулук, чөйрө, тарбия, өздүк ишмердүүлүк; б) максат, милдет, метод, тажрыйба; в) талап, чөйрө, тарбия, максат; г) тукум куучулук, тарбия, таасир, билим; д) тукум куучулук, өздүк ишмердүүлүк.

12. Дидактикага “баардыгын баардыгына окутуунун универсалдык искусствосу” деген аныктамага кайсы педагог берген.

а) Песталоцци; б) Гербарт; в) Коменский; г) Ушинский; д) Ратке.

13. Алдын ала белгиленген окуу маанисине жетүү үчүн ишмердүүлүктүн ыгы, жолу деп аталат.

а) метод; б) форма; в) принцип; г) каражат; д) мазмун.

14. Окуу процессинин уюштурулушу деп аталат.

а) метод; б) форма; в) принцип; г) каражат; д) мазмун.

15. Окутуу процессинде окуучу кабыл алуучу илимий билимдердин практикалык билгичтиктердин, көндүмдөрдүн жана ошондой эле ойлонуу ишмердүүлүктүн бирдиктүү системасы деп аталат.

а) метод; б) форма; в) принцип; г) каражат; д) мазмун.

16. Окуу процессин өткөрүүдө колдонулуучу куралдардын жана нерселердин жыйындысы деп аталат.

а) метод; б) форма; в) принцип; г) каражат; д) мазмун.

17. Окуу процессин төмөнкү бөлүктөргө: “ачыктык-ассоциация-система-метод” кайсы педагог биринчилерден болуп бөлгөн:

а) Песталоцци; б) Герберт; в) Дьюи; г) Коменский; д) Ушинский.

18. Дидактикадагы “ойлонуунун толук актысы” концепциясы кимге таандык.

а) Песталоцци; б) Герберт; в) Дьюи; г) Коменский; д) Ушинский.

19. окутуучу маалыматты берет, окуучулар маалыматты кабыл алышат.

а) түшүндүрүү - иллюстративдик метод; б) репродуктивдик метод; в) маселе коюу методу; г) айрым издөө методу; д) изилдөө методу.

20. окутуучу маселе коет, аны чечет жана жыйынтык чыгарат, окуучулар маселе коюуну, аны чечүүнү жана жыйынтыкты чыгарууну үйрөнүшөт.

а) түшүндүрүү - иллюстративдик метод; б) репродуктивдик метод; в) маселе коюу методу; г) айрым издөө методу; д) изилдөө методу.

21. Эгерде окуу материалы кайталанбастан, биринин артынан бири берилсе, анда:

а) концентрдик берилүү; б) түз сызыктуу; в) циклдик берилүү; г) комплекстик берилүү; д) аралаш берилүү деп аталат.

22. Эгерде окуу материалынын айрым бөлүгү тереңдетилип кайталанып берилсе, анда:

а) концентрдик берилүү; б) түз сызыктуу; в) циклдик берилүү; г) комплекстик берилүү; д) аралаш берилүү деп аталат.

23. Эгерде окуу материалы бир маселени улам улам тереңдетип берүү менен берилсе, анда

а) концентрдик берилүү; б) туз сызыктуу; в) циклдик берилүү; г) комплекстик берилүү; д) аралаш берилүү деп аталат.

24. Билим мазмунун аныктоодо, окуучуларга мүмкүн болушунча ар түрдүү багыттагы билимдерди көп берүү концепциясы төмөндөгүдөй аталат:

а) материалдык билим берүү; б) формалдык билим берүү; в) дидактикалык формалдуу билим берүү; г) комплекстик билим берүү; д) дидактикалык утилитаризмдик.

25. Билим мазмунун аныктоодо, окуучуларга логиканы өнүктүрүүчү предметтерди (тил, математика ж.б.у.с.) берүү гана жетиштүү деп эсептеген концепция төмөндөгүдөй аталат:

а) материалдык билим берүү; б) формалдык билим берүү; в) дидактикалык формалдуу билим берүү; г) комплекстик билим берүү; д) дидактикалык утилитаризмдик.

26. Окуу процессин жалпы максатка жана негизги закондорго, закон ченемдүүлүктөргө ылайыктуу түрдө мазмунунун, уюштуруу формаларын жана методдорунун аныкталышынын негизи:

а) окуу технологиясы; б) окуу принциптери; в) окуу системасы; г) окуу эрежелери; д) окууну уюштуруу формалары деп аталат.

27. Окуучулардын өздүк нукура аң-сезими менен активдүү катыша тургандай педагогикалык абалды түзүү менен окуу процессин жүргүзүү – кайсыл принциптин негизин түзөт:

а) бекемдик; б) көрсөтмөлүүлүктүн; в) илимий; г) акыл эстүүлүктүн жана активдүүлүктүн; д) системалуулуктун жана удаалаштыктын.

28. Окуучуларга өтүлүп жаткан окуу материалынын терең өздөштүрүүсүн жана анын узак убакытка чейин эске сакталышын камсыз кылуу менен окуу процессин жүргүзүү – кайсыл принциптин негизин түзөт:

а) бекемдик; б) көрсөтмөлүүлүктүн; в) теория менен практиканын байланышы; г) акыл эстүүлүктүн жана активдүүлүктүн; д) системалуулуктун жана удаалаштыктын.

29. Окуучуларга окуу материалын алдын ала бекитилген удаалаштык менен жана атайын кабыл алуу жана аны өздөштүрүүнү пайда болгондой окуу процессин жүргүзүү – кайсыл принциптин негизин түзөт:

а) бекемдик; б) көрсөтмөлүүлүктүн; в) теория менен практиканын байланышы; г) акыл эстүүлүктүн жана активдүүлүктүн; д) системалуулуктун жана удаалаштыктын.

30. Окуучуларга теоретикалык окуу материалын практикалык маанисин ачык жана даана түшүндүрүү менен бирге алардын оу окуу мотивин түзүү менен окуу процессин жүргүзүү – кайсыл принциптин негизин түзөт:

а) бекемдик; б) көрсөтмөлүүлүктүн; в) теория менен практиканын байланышы; г) акыл эстүүлүктүн жана активдүүлүктүн; д) системалуулуктун жана удаалаштыктын.

31. Окуу методунун төмөнкү классификациясы кайсыл критерийдин негизинде берилген:

Окуу методдору	Билим булактары
Мугалимдин сөзү	Айтып берүү, аңгемелешүү, лекция
Басма сөз	Китеп, адабияттар, газета – журналдар, сөздүктөр
Жаратылыштагы предметтер жана кубулуштар	Байкоо, тажрыйба, экскурсия
Техникалык жана башка окуу каражаттары	Демонстрация, иллюстрация
Окуучулардын өздүк практикалык иштери	Маселе чыгаруу, лабораториялык жана практикалык иштер

а) дидактикалык максаттары боюнча; б) билим булагы боюнча; в) маалыматтардын түрлөрү боюнча; г) окутуу менен окуунун байланышы боюнча; д) комплекстүү бөлүнүү боюнча.

32. Окуу методунун төмөнкү классификациясы кайсыл критерийдин негизинде берилген:

Дидактикалык максаттар	Окутуу методдору
Жаңы материалды үйрөтүү	Түшүндүрүү, китеп менен иштөө, демонстрация, эксперимент
Жаңы материалды бышыктоо	Көнүгүүлөр, китеп менен иштөө, маселелерди иштөө, эксперимент
Окуу ыктарына түшүндүрүү	Түшүндүрүү, инструкция, аракеттенүүнүн ыктары
Билимди практикада пайдалануу	Маселе иштөө, дил баян жазуу, практикалык иштер
Билимдерди текшерүү	Оозеки суроо, текшерүү иши, реферат, доклад, баяндама

а) дидактикалык максаттары боюнча; б) билим булагы боюнча; в) маалыматтардын түрлөрү боюнча; г) окутуу менен окуунун байланышы боюнча; д) комплекстүү бөлүнүү боюнча.

33. *Окуу методунун төмөнкү классификациясы кайсыл критерийдин негизинде берилген:*

Маалыматтын түрлөрү	Окутуу методдору
Оозеки	Айтып берүү, аңгемелешүү, лекция
Көрсөтмөлүү	Демонстрация, иллюстрация, экскурсия, байкоо жүргүзүү
Практикалык	Көнүгүү, маселе чыгаруу, лабораториялык иштер, тажрыйба жасоо, практикумдар

а) дидактикалык максаттары боюнча; б) билим булагы боюнча; в) маалыматтардын түрлөрү боюнча; г) окутуу менен окуунун байланышы боюнча; д) комплекстүү бөлүнүү боюнча.

34. *Окуу методунун төмөнкү классификациясы кайсыл критерийдин негизинде берилген:*

Окутуучунун ишмердүүлүгү	Окуучунун ишмердүүлүгү
Аңгемелешүү	Китеп менен иштөө, лабораториялык дана практикалык иш
Айтып берүү	өз алдынча байкоо жүргүзүү
Лекция	Жазуу иштери
Билимди текшерүү	Маселе чыгаруу, текшерүү иши
Демонстрация	Экскурсия

а) дидактикалык максаттары боюнча; б) билим булагы боюнча; в) маалыматтар боюнча; г) окутуу менен окуунун ишмердүүлүк байланышы боюнча; д) комплекстүү бөлүнүү боюнча.

35. *Окуу методунун төмөнкү классификациясы кайсыл критерийдин негизинде берилген:*

- окуу-таануу ишмердүүлүгүн уюштуруу жана ишке ашыруу методдору;
- окуу-таануу ишмердүүлүгүнүн мотивдери жана стимулдарын түзүү методдору;
- окуу-таануу билүү ишмердүүлүгүн сырттан жана өздүк текшерүү жана баалоо методдору.

а) дидактикалык максаттары боюнча; б) билим булагы боюнча; в) маалыматтар боюнча; г) окутуу менен окуунун ишмердүүлүк байланышы боюнча; д) комплекстүү бөлүнүү боюнча.

36. *Алдын ала белгиленген өнүктүрүү жана окутуу маселелерин чечүү үчүн атайын уюштурулган, педагогдор менен тарбиялануучулардын өз ара аракеттенүү процесси деп аталат:*

а) тарбиялоо процесси; б) окуу – тарбиялоо процесси; в) окутуу процесси; г) педагогикалык процесс; д) өнүктүрүү процесси.

37. *Окуучунун педагогикалык процесстеги орду:*

а) процесстин субъектиси; б) процесстин объектиси; в) бир эле учурда объектиси жана субъектиси; г) процесстин предмети; д) процесстин максаты.

38. *Аныкталган принциптерге жана жоболорго негизделген өздүк көз караш деп аталат:*

а) ишеним; б) сезим; в) тую; г) түшүнүү; д) норма.

39. *Окутуу процессинин деңгээлдерин туура удаалаштыкта көрсөт:*

а) трансформация, толук билим, репродукция, таанышуу; б) трансформация, таанышуу, толук билим, репродукция; в) таанышуу, репродукция, толук билим, трансформация г) таанышуу, толук билим, репродукция, трансформация; д) таанышуу, трансформация, репродукция, толук билим.

40. *Алдын ала белгиленген окутуунун максатына жетүү үчүн колдонулган методдордун, каражаттардын, формалардын, окутуунун шарттарынын жана текшерүүнүн жыйындысы окутуунун деп аталат:*

а) системасы; б) технологиясы; в) теориясы; г) практикасы; д) максаты.

41. *Эгерде окуучу: өтүлгөн окуу материалын толугу менен өздөштүрсө; өтүлгөн окуу материалдын негизги жоболорун туура түшүнсө; кабыл алынган билимин практикада жеңил колдоно алса; кабыл алынган билимин кайрадан айтып берүүдө ката кетирбесе, жазуу иштерин таза жана катасыз жазса; жоопту өзү түзүү менен бирге, кошумча берилген суроолорго туура жана толук жооп берсе; татаал суроолорго кыйналбастан жооп берсе, анда ага:*

а) 5; б) 4; в) 3; г) 2; д) 1 коюлат.

42. *Эгерде окуучу: өтүлгөн окуу материалдарынын айрым бөлүктөрүн түшүнүү менен бирге анын негизги бөлүктөрүн өздөштүрө албаса; жазуу иштеринде көп каталарды кетирсе, анда ага:*

а) 5; б) 4; в) 3; г) 2; д) 1 коюлат.

43. *Эгерде окуучу: өтүлгөн окуу материалдарын өздөштүрө албаса; жазуу иштеринде одоно каталарды кетирсе, анда ага:*

а) 5; б) 4; в) 3; г) 2; д) 1 коюлат.

44. *Эгерде окуучу: өтүлгөн окуу материалдарын негизинен өздөштүрсө, бирок аны кайрадан калыбына келтирүүдө айрым кыйынчылыктарга учураса жана кошумча суроолорду талап кылса; жөнөкөй суроолорго жооп берүү менен бирге, татаал суроолорго жооп берүүдө кыйналууга учураса; жазуу иштеринде аз ката кетирсе, анда ага:*

а) 5; б) 4; в) 3; г) 2; д) 1 коюлат.

45. *Эгерде окуучу: өтүлгөн окуу материалын негизинен өздөштүрсө; берилген суроолорго незинен кыйналбастан жооп бере алса; кабыл алган билимин практикада колдоно алса; берилген суроолорго жооп берүүдө маанилүү ката кетирбесе жана ал каталарды кошумча суроо берүүдө жое алса; жазуу иштеринде эң аз ката кетирсе, анда ага:*

а) 5; б) 4; в) 3; г) 2; д) 1 коюлат.

46. Гербарттын классикалык дидактикалык системасына ылайык окуу процессинин мазмунду бөлүктөрү:

а) метод-система-ассоциация-ачыктык; б) ачыктык-ассоциация-система-метод; в) система-ачыктык-ассоциация-метод; г) ассоциация-ачыктык-система-метод; д) ачыктык-система-ассоциация- метод-система.

47. Инсанды тарбиялоонун эң жалпы закон ченемдүүлүктөрүн изилдөө менен бирге тарбиялоо мекемелеринде жүргүзүлүүчү окуу тарбия процесстерин негиздерин иштеп чыгуучу педагогика илиминин бөлүгү деп аталат:

а) жаш курактык педагогика; б) жалпы педагогика; в) салыштырма педагогика; г) атайын педагогика; д) педагогика илиминин тарыхы жана философиясы.

48. Мектепке чейинки жана мектеп жашындагы окуучулардын жаш курактык өзгөчөлүгүн изилдөө менен бирге педагогикалык процесстин өтүү өзгөчөлүгүн изилдеген педагогика илиминин бөлүгү деп аталат:

а) жаш курактык педагогика; б) жалпы педагогика; в) салыштырма педагогика; г) атайын педагогика; д) педагогика илиминин тарыхы жана философиясы.

49. Тубаса же ар түрдүү шарттардын негизинде айрым бир кемчиликтери бар жаш муундарды тарбиялоо жөнүндөгү педагогикалык илим деп аталат:

а) жаш курактык педагогика; б) жалпы педагогика; в) салыштырма педагогика; г) атайын педагогика; д) педагогика илиминин тарыхы жана философиясы.

50. Ар түрдүү мамлекеттердеги билим берүү системасынын жалпы тенденцияларын аныктоо менен бирге жалпы закон ченемдүүлүктөрдү изилдеген педагогика илиминин бир бөлүгү деп аталат:

а) жаш курактык педагогика; б) жалпы педагогика; в) салыштырма педагогика; г) атайын педагогика; д) педагогика илиминин тарыхы жана философиясы.

51. Педагогикалык процесстин өнүгүүсүн коомдук кубулуш катары кароо менен педагогикалык процесстердин өзгөрүүсүн жана анын негизги философиялык концепцияларын изилдөөчү педагогикалык илиминин бир бөлүгү деп аталат:

а) жаш курактык педагогика; б) жалпы педагогика; в) салыштырма педагогика; г) атайын педагогика; д) педагогика илиминин тарыхы жана философиясы.

52. Изилдене турган объектини, кубулушту, тарыхый орундарды жана технологиялык, өндүрүштүк процесстерди түздөн-түз барып таанышуусу менен аны үйрөнүү жана изилдөө деп аталат:

а) окуу экскурсиясы; б) сабак; в) сабактан тышкары форма; г) өндүрүштүк сабак; д) практикалык сабак.

53. Окуучулардын баштапкы абалындагы деңгээли менен окутуу процессинин аягындагы абалынын деңгээлинин ортосундагы айырма деп аталат:

а) окуунун максаты; б) окуунун жыйынтыгы; в) окуунун формасы; г) окуунун каражаты; д) окуунун методу.

54. *Тарбиялануучуларда туура атаандаштыкты пайда кылуу менен аныкталган мүнөздөмөлөрдү, сапаттарды жана кулк мүнөздөрдү калыптоо методу деп аталат:*

а) сыйлоо; б) жазалоо; в) мелдеш; г) талап; д) көнүгүү.

55. *Тарбиялануучулардын аракетин, ишмердүүлүгүн жогорку эмоционалдык деңгээлде оң, туура аныктоо менен бирге ал сапаттарды андан ары жакшыртуу методу деп аталат:*

а) сыйлоо; б) жазалоо; в) мелдеш; г) талап; д) көнүгүү.

56. *Тарбиялануучунун айрым кетирген мүчүлүштөрүн, каталарын өзүнө көрсөтүү менен бирге айрым терс сапаттарын, мүнөзүн басаңдатууга жана жоюу методу деп аталат:*

а) сыйлоо; б) жазалоо; в) мелдеш; г) талап; д) көнүгүү.

57. *Окуу процессин аныктоочу (окуу предметтеринин тизмеги, алардын жумалык сааты, чейректер, окуу мөөнөтү ж.б.) эң негизги нормативдик документ деп аталат:*

а) окуу программасы; б) окуу планы; в) окуу куралы; г) окуу китеби; д) билим стандарты.

58. *Окуу процессинин мазмунун (окуу материалдары, аларды өтүүнүн убактысы, окуучуларга коюлган талаптар ж.б.) аныктоочу документ деп аталат:*

а) окуу программасы; б) окуу планы; в) окуу куралы; г) окуу китеби; д) билим стандарты.

59. *Окуу программасына ылайык ар бир класска ар бир предметтин окуу мазмуну эмнеде берилет:*

а) окуу программасында; б) окуу планында; в) окуу куралында; г) окуу китебинде; д) билим стандартында.

60. *Инсандагы бардык сапаттык жана сандык өзгөрүү процесси жана анын жыйынтыгы болуп эсептелинет:*

а) билим; б) окутуу; в) өнүгүү; г) көндүм; д) билгичтик.

61. *Алдын ала коюлган максатка жетүү үчүн атайын уюштурулган, багытталган жана жетектелген мугалимдердин жана окуучулардын өз ара аракеттенүү, ошондой эле окуучулардын өз алдынча даярдануу процесси болуп эсептелинет:*

а) билим; б) окутуу; в) окуу; г) көндүм; д) билгичтик.

62. *Илимдин ар бир багыты боюнча жетишкендиктеринин жана жыйынтыктарынын дидактикалык ыкмалар менен иштелип чыккан жыйындысы деп аталат:*

а) билим; б) окутуу; в) окуу; г) көндүм; д) билгичтик.

63. *Окуучуларды бир мезгилде бирдей сыноолордон өткөрүү менен жалпы закон ченемдүүлүктөрдү аныктоо методу деп аталат:*

а) эксперимент; б) тест; в) анкета жүргүзүү; г) байкоо; д) кайталоо.

64. *Тажрыйба түрүндө текшерүүнү талап кылган илимий жобо деп аталат:*

а) тезис; б) гипотеза; в) концепция; г) принцип; д) аксиома.

65. Алдын ала даярдалган суроолордун, маселелердин жардамы менен катышуучулардын жалпы көз – карашын аныктоо методу деп аталат:
 а) эксперимент; б) тест; в) анкета жүргүзүү; г) байкоо; д) кайталоо.
66. Илимий гипотезаны текшерүү жана педагогикалык процеске жаңыланууну киргизүү үчүн жүргүзүлгөн метод деп аталат:
 а) эксперимент; б) тест; в) анкета жүргүзүү; г) байкоо; д) кайталоо.
67. Табигый шартта изилденилип жаткан объектини, процессти же кубулушту системалык түрдө аныктоо менен изилдөө методу деп аталат:
 а) эксперимент; б) тест; в) анкета жүргүзүү; г) байкоо; д) кайталоо.
68. Бирдей аракеттерди системалык түрдө көптөгөн ирээт кайталоо менен өзүнүн сапатына, мүнөзүнө жана көндүмүнө айландыруу методу деп аталат:
 а) көнүгүү; б) үйрөтүү; в) ишендирүү; г) талап; д) коомдук пикир.
69. Аныкталган өзүн өзү алып жүрүүнүн нормаларын, эрежелерин түздөн-түз педагогдун өзүнүн аткаруусу менен тигил же бул сапатты, касиетти калыптоо методу деп аталат:
 а) көнүгүү; б) үйрөтүү; в) ишендирүү; г) талап; д) коомдук пикир.
70. Адамдардын ортосундагы мамилелер, өзүн коомдо алып жүрүүнүн эрежелерин терең түшүндүрүү менен тигил же бул сапаттын, касиеттин абдан зарыл экендигин ички сезими менен кабыл алуу методу деп аталат:
 а) көнүгүү; б) үйрөтүү; в) ишендирүү; г) талап; д) коомдук пикир.
71. Тарбиялануучуда тигил же бул сапатты, касиетти өркүндөтүү же тескерисинче басаңдатуу максатында, аныкталган ишмердүүлүктү өткөзүүгө багытталган методу деп аталат:
 а) көнүгүү; б) үйрөтүү; в) ишендирүү; г) талап; д) коомдук пикир.
72. Тарбиялануучуда тигил же бул сапаттын, касиеттин коомдук ар түрдүү институттардын таасири менен калыптоо методу деп аталат:
 а) көнүгүү; б) үйрөтүү; в) ишендирүү; г) талап; д) коомдук пикир.
73. Окутуу процессинин жетичүү чеги, багыты деп аталат:
 а) метод; б) каражат; в) түшүнүк; г) жыйынтык; д) максат.
74. Окуу процессин өткөрүүдө колдонулуучу куралдар жана нерселердин жыйындысы деп аталат:
 а) метод; б) каражат; в) түшүнүк; г) жыйынтык; д) максат.
75. Алдын ала коюлган максаттын ишке ашуу деңгээли, окуу процессинин аякталышындагы кортунду деп аталат:
 а) метод; б) каражат; в) түшүнүк; г) жыйынтык; д) максат.
76. Тигил же бул предмети теориялык жактан кабыл алуудагы идеялардын жыйындысы деп аталат:
 а) метод; б) каражат; в) түшүнүк; г) жыйынтык; д) максат.
77. Ар бир тарбиялануучуну илимдердин негизи болгон билим системасы менен тааныштыруу жана аны калыптоо тарбиясы деп аталат:
 а) дене тарбиясы; б) акыл эс тарбиясы; в) эстетикалык тарбиялоо; г) адеп – ахлактык тарбиялоо; д) эмгек тарбиясы.

78. Эмгектенүүнүн негиздерин, өндүрүштүк мамилелерди жана ошондой эле эмгек каражаттарын пайдаланууга багытталган тарбиялоо деп аталат:

а) дене тарбиясы; б) акыл эс тарбиясы; в) эстетикалык тарбиялоо; г) адеп – ахлактык тарбиялоо; д) эмгек тарбиясы.

79. Ар бир тарбиялануучунун физиологиялык туура жетилишин, кыймыл аракеттердин жаңы ыкмаларын калыптоого, ден соолукту чыңдоого багытталган тарбиялоо деп аталат:

а) дене тарбиясы; б) акыл эс тарбиясы; в) эстетикалык тарбиялоо; г) адеп – ахлактык тарбиялоо; д) эмгек тарбиясы.

80. Ар бир тарбиялануучуда кыргыз элинин нукура каада-салттарынын, үрп-адатынын жана бардык адамзатына туура келүүчү адамдык баалуулуктардын негизинде коомдо өзүн өзү туура алып жүрүүгө багытталган тарбиялоо деп аталат:

а) дене тарбиясы; б) акыл эс тарбиясы; в) эстетикалык тарбиялоо; г) адеп – ахлактык тарбиялоо; д) эмгек тарбиясы.

81. Ар бир тарбиялануучуда сырткы дүйнөдөгү, табияттагы, коомдук мамилелердеги сулуулуктарды түшүнүүгө багытталган тарбиялоо деп аталат:

а) дене тарбиясы; б) акыл эс тарбиясы; в) эстетикалык тарбиялоо; г) адеп – ахлактык тарбиялоо; д) эмгек тарбиясы.

82. “Билим жөнүндөгү” Законго ылайык Кыргыз Республикасында акысыз, милдеттүү билим алуу төмөндөгү билим баскычына туура келет:

а) башталгыч билимге (1-4 класстар); б) орто билимге (5- 9 класстарга) в) толук орто билимге(10 – 11 класстарга); г) профессионалдык билимге; д) жогорку билимге.

83. Инсандын өнүгүүсүндөгү анын ата- энесине тышкы мүнөздөмөлөрүнүн (келбети, оңу, бою ж.б.), айрым физиологиялык мүнөздөмөлөрүнүн (канынын группасы, резус фактору ж.б.) ошондой айрым шартсыз рефлекстеринин (кыймыл-аракет, коргонуу ж.б.) окшош болушу өнүгүүнүн негизинде түшүндүрүлөт:

а) чөйрө фактору; б) тукум куучулук фактору; в) тарбиялоо фактору; г) ишмердүүлүк фактору; д) психология фактору.

84. Инсандын өнүгүүсүндө анын алдын ала белгиленген сапаттарын, мүнөздөрүн калыптоодогу коомдук институттардын (искусство, көркөм адабият, басылмалар ж.б.) ошондой атайын окуу-тарбиялоо мекемелериндеги (балдар бакчасы, мектеп, окуу жайы ж.б.) педагогдордун таасирлеринин жыйындысы негизинде түшүндүрүлөт:

а) чөйрө фактору; б) тукум куучулук фактору; в) тарбиялоо фактору; г) ишмердүүлүк фактору; д) психология фактору.

85. Инсандын өнүгүүсүндөгү анын сапаттарына, мүнөздөрүнө климатикалык-географиялык, социалдык-үй бүлөлүк таасирлердин жыйындысы деп аталат:

а) чөйрө фактору; б) тукум куучулук фактору; в) тарбиялоо фактору; г) ишмердүүлүк фактору; д) психология фактору.

86. *Инсандын өнүгүүсүндөгү анын тигил же бул сапатка, мүнөзгө ээ болушунун өздүк практикалык иш-аракетинин жыйындысы деп аталат:*

а) чөйрө фактору; б) тукум куучулук фактору; в) тарбиялоо фактору; г) ишмердүүлүк фактору; д) психология фактору.

87. улуу муундун кийинки жаш муунга бардык адамзаты топтогон тажрыйбаны (илимдер, руханий мурастар, укуктук, адеп-ахлактык ж.б.) өткөрүшү:

а) социалдык кең мааниде; б) социалдык тар мааниде; в) педагогикалык кең мааниде; г) педагогикалык тар мааниде; д) тарбиялоо категориясынын философиялык мааниде.

88. коомдук институттар тарабынан атайын алдын ала белгиленген билимге, көз - караштарга, адеп-ахлактык баалуулуктарга, саясий багыттуулукка калыптандыруу үчүн атайын таасир этүү:

а) социалдык кең мааниде; б) социалдык тар мааниде; в) педагогикалык кең мааниде; г) педагогикалык тар мааниде; д) тарбиялоо категориясынын философиялык мааниде.

89. тарбиялоо мекемелеринде тарбияланып жаткан жаш муундарга алдын ала белгиленген сапаттарды, мүнөздөрдү калыптандыруу үчүн атайын уюштурулган, багытталган жана ошондой эле коллективдин таасирлеринин жыйындысы:

а) социалдык кең мааниде; б) социалдык тар мааниде; в) педагогикалык кең мааниде; г) педагогикалык тар мааниде; д) тарбиялоо категориясынын философиялык мааниде.

90. так аныкталган тарбиялоо маселелерин чечүүгө арналган тарбиялоо ишмердүүлүгүнүн жыйындысы жана анын жыйынтыгы:

а) социалдык кең мааниде; б) социалдык тар мааниде; в) педагогикалык кең мааниде; г) педагогикалык тар мааниде; д) тарбиялоо категориясынын философиялык мааниде.

91. *Инсандын социалдык объект катары бардык тышкы жана ички факторлордун негизинде анын өнүгүү процесси деп аталат:*

а) билим; б) окутуу; в) калыптануу; г) көндүм; д) билгичтик.

92. *Класстык журналдарды, педагогикалык жамааттын кеңешмесинин токтомдорун, сабактын жүрүшүнүн графиктерин жана башкаларды терең анализдөө методу деп аталат:*

а) тажрыйбаны изилдөө; б) эксперимент; в) мектеп документациясын изилдөө; г) байкоо; д) аңгемелешүү.